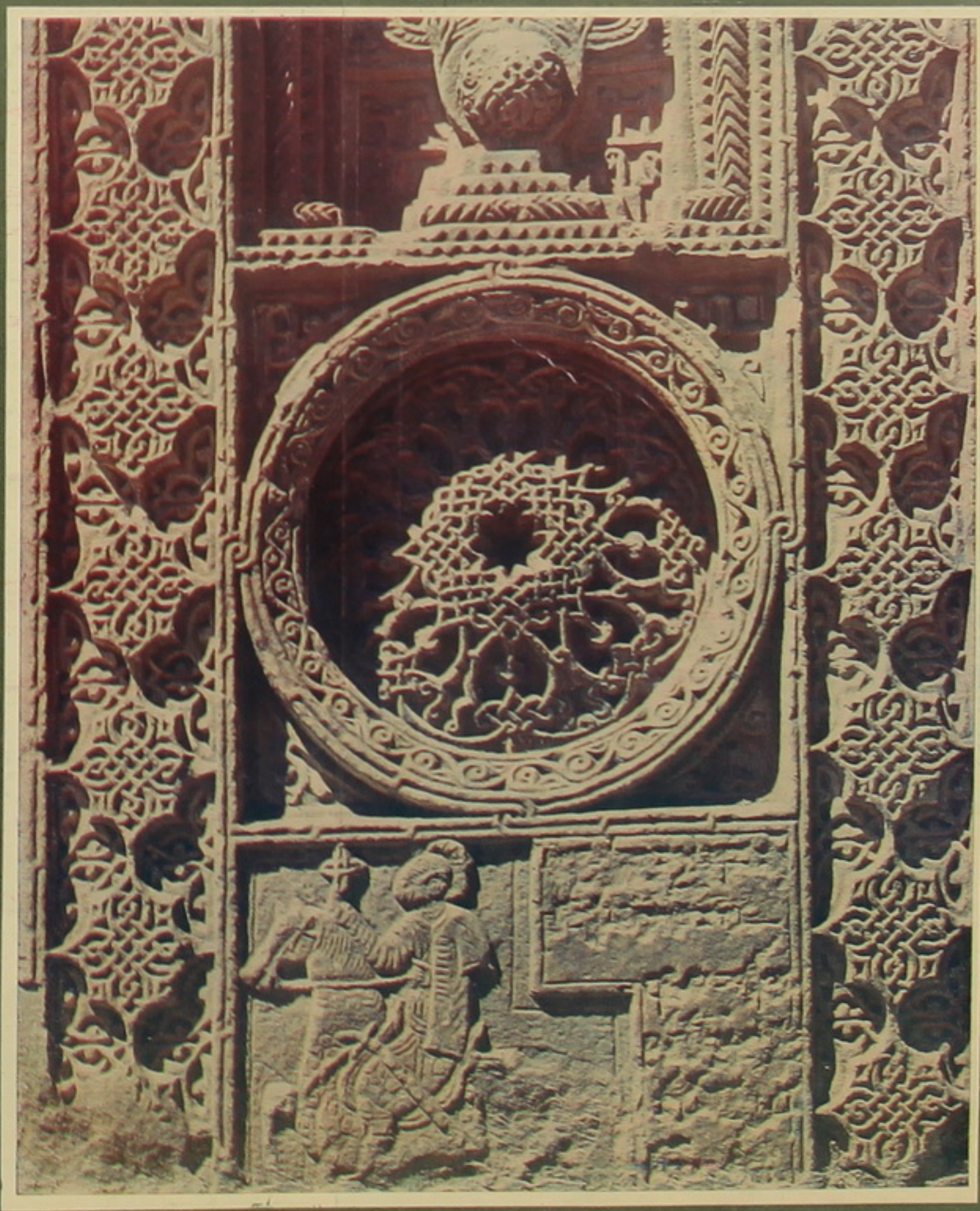

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՅԱՍՏԷՆ

СОВЕТАКАН АИАСТАН ● SOVETAKAN HAYASTAN

ISSN 0131—6834

1

1983

23

ՍՍՀՄ-ԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Հունվարի № 1 (442) 1988 թ., Երևան

ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՍՆՈՒՄ 1945 ԹՎԱԿԱՆԻՑ

Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեի
գրական-գեղարվեստական, հասարակական
արտահայտչության հանգին

«СОВЕТАКАН АНАСТАН» (Советская Армения)

Литературно-художественный, публицистический,
иллюстрированный журнал Комитета по культурным
связям с армянами за рубежом

«SOVETAKAN HAYASTAN» (Soviet Armenia)

Illustrated monthly on literature, art and public
affairs, Committee for Cultural Relations
with Armenians abroad

Խմբագիր խմբագիր
ՎԱՇԱԳՆ ԳԱԳԹՅԱՆ

Խմբագրական կոլեգիա՝

ՌՈՐԵՐՏ ԱԹԱՅԱՆ
ԼԵՎՈՆ ԲՈՐԴԱՂՅԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ԳՈՐԶԱՂՅԱՆ
ՍՐԼՎԱ ԿԱԳՈՐՏԻԿՅԱՆ
ՀԱԿՈԲ ՀԱԿՈԲՅԱՆ
ՎԱՐԴԳԵՍ ՀԱՄԱԶԱՍԳՅԱՆ
ՎԱՀԱՆ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
ԳԵՐՃ ՄԵՍՐՈԳՅԱՆ
(գլխավոր խմբագրի տեղակալ)

Պատասխանատու
քարտուղար՝
ՍԱՄՎԵԼ ԴՐԼԱՆՅԱՆ
Գեղարվեստական խմբագիր՝
ԱՆՈՐԸԱՎԱՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ
Նկարիչ՝
ՆՐԿՈՒՄՅԱՆ ՄԱՆՈՐԿՅԱՆ

Շապիկի առաջին
էջում.—
Խաչքար Զուղայից
(դետալ) 15—16 դդ.,
Էջմիածին
Լուսանկարը՝
Զ. ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ

Շապիկի չորրորդ
էջում.—
Զյունապատ լեռներ
Լուսանկարը՝
Ա. ԱՆՋՅԱՆԻ

ԲԱԲԿԵՆ ՍԱՐԿԻՍՈՎ

Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի
նախագահության նախագահ

Պատմության գիրկն անցավ 1982 թվականը: Նոր տարին
տոնական շուքով մտավ մեր անձայրածիր երկիրը և սկսեց իր
հաղթական երթը: Այդ երթի մեջ է նաև դարերից եկած և լե-
նինյան գաղափարների լույսով վերածնված հայ ժողովուրդը:

1982-ի տարեվերջին սովետական ժողովուրդները հպար-
տությամբ ու քերականքով նշեցին իրենց մեծ հաջողությունը՝ Սո-
վետական Միության վաթսունամյա տարելիցը: Վաթսուն տարի
առաջ էր, երբ Սովետների համամիութենական առաջին հա-
մագումարի ընդունած դեկլարացիան հռչակեց բանվորագյու-
ղացիական բազմագգ պետության՝ Սովետական Սոցիալիստա-
կան Հանրապետությունների Միության ծնունդը:

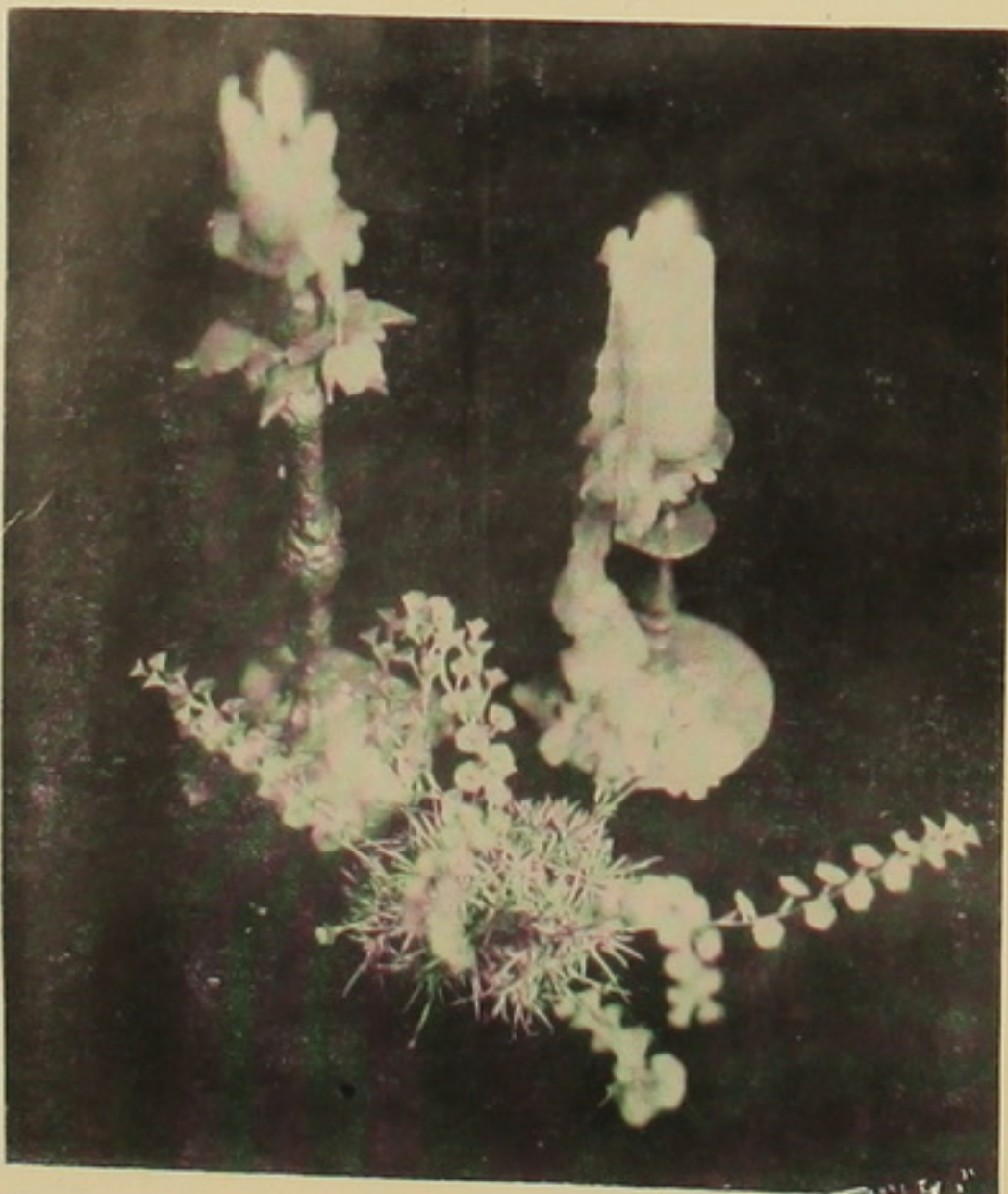
Այդ օրը՝ 1922 թվականի դեկտեմբերի 30-ը, ՍՍՀՄ կազմի
մեջ միավորված ժողովուրդների աստեղային ժամն էր:

Սովետական Միության վաթսունամյա պատմությունը սո-
ցիալիստական մեծ պետության մեջ միավորված ժողովուրդնե-
րի անխախտ միասնության և եղբայրական բարեկամության
պատմությունն է, որի կարևորագույն փուլերն են տնտեսական
ու մշակութային առաջադիմության հնգամյակները, մեծ Հայ-
րենականի հաղթական ավարտը, որի շնորհիվ մարդկությունը
փրկվեց ֆաշիզմի դարչնագույն վարակից, խամ ու խուպան հո-
ղերի յուրացումը, տիեզերական անհունի նվաճումը...

Հազարամյակների խորքերից եկող, շարունակ բզկտված
ու բռնադատված հայ ժողովրդի համար այդ պատմությունը սո-
ցիալիստական վերածննդի պատմություն է, ազգային ինքնա-
հաստատման ու պետականության պատմություն, հոգևոր և
նյութական արժեքների ստեղծման, աշխատանքային խիզա-
խումբների պատմություն:

Ներկան միշտ էլ գնահատվում, արժեքավորվում է անց-
յալի անդրադարձի մեջ, միշտ այնպես, ինչպես ապագայի ընձ-
յուղները անում են ներկայի մեջ: Ահա թե ինչո՞ւ չենք զլանում
երբեմն հետադարձ մի հայացք ձգել մեր պատմության վրա,
որպեսզի կարողանանք իմաստավորել ներկան, ահա թե ինչո՞ւ
նախանձախնդիր ենք այսօրվա համար, քանի որ ապագան
այսօրվա տրամաբանական ու անխզելի շարունակությունն է:

ՍՍՀՄ կազմավորման 60-ամյակի տոնակատարության

12550 - 12550

Շ Ն Ո Ր Հ Ա Վ Ո Ր Ն Ո Ր Տ Ա Ր Ի

օրերին հայ ժողովուրդը դարձյալ մի հետադարձ հայացք նետելով իր դարավոր պատմությանը, վերստին հասու դարձավ այն խորհրդին, որ ունի 1920 թվականի նոյեմբերի 29-ը՝ ազգային վերածննդի համար ճակատագրական օրը:

Հիրավի, ավելի քան վեց տասնամյակ է, ինչ հայոց հինավուրց երկրում չի ստրացել թշնամու ոչ մի գնդակ:

Եվ դարերի ընթացիկում հետո, ավելի քան վեց տասնամյակ է, որ հայ ժողովուրդը ունի իր պետականությունը:

**Հայոց երկնքի մեջ լուրջ ու անամպ,
Հայոց ավանդական ու հին հողում
Իր պետական շուրջ ու վեհությամբ
Մեր պետական դրոշմ է փոփոկում:**

Այսպես է գրել բանաստեղծը:

Եվ այդ պետական դրոշի հովանու ներքո, եղբայրական ժողովուրդների միասնական ընտանիքում ապրում և առաջադիմում է հայ ժողովուրդը:

Սովետական Հայաստանի անցած վերջին տասնամյակների պատմական ուղին լեցին զաղափարների և կոմունիստական կուսակցության ազգային քաղաքականության հաղթանակի, ՍՍՀՄ ժողովուրդների եղբայրական բարեկամության կենսական ուժը փաստող լավագույն ապացույցն է:

Սովետական Հայաստանը դարձել է հզոր ինդուստրիայի, զարգացած գյուղատնտեսության ու մշակույթի բարգավաճող հանրապետություն: Մեր մեծ հայրենիքի, ինչպես նաև Սովետական Հայաստանի սոցիալական, տնտեսական ու մշակութային առաջադիմության համար վճռական նշանակություն ունեցան ՍՄԿԿ 25-րդ համագումարի ընդունած որոշումները, որոնք տասներորդ հնգամյակի գործնական ծրագրերն էին: Այդ խընդիրների իրականացման հիմն տարիները մեր հանրապետության համար դարձան աշխատանքային փառավոր սխրանքների տարիներ: Հանրապետության աշխատավորությունը հայրենիքի բարգավաճման գործի նկատմամբ խորին նվիրվածությամբ արձագանքեց Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի՝ տասներորդ հնգամյակը կարմրադրոշմ հնգամյակ դարձնելու կոչին: Համամիութենական սոցիալիստական մրցության մեջ հաղթող ճանաչվելու համար Սովետական Հայաստանը հիմն տարի անընդմեջ արժանացավ ՍՄԿԿ Կենտկոմի, ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդի, ՀԱՄԿԽ-ի և ՀԱՄԿԵՄ Կենտկոմի փոխանցիկ կարմիր դրոշին:

Կարմրադրոշ երթով սկսվեց նաև տասնմեկերորդ հնգամյակը:

ՍՄԿԿ 26-րդ համագումարի կողմից ընդունված և հաստատված 11-րդ հնգամյակի ծրագրերն իրենց ծավալով ու խորությամբ փոխարին են ամբողջ Սովետական Միության, ուրեմն և յուրաքանչյուր միութենական հանրապետության համար: Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմը և Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների խորհուրդը քննարկեցին հանրապետության տնտեսական և սոցիալական զարգացման 1981—85 թվականների և մինչև 1990 թվականն ընկած ժամանակաշրջանի հիմնական ուղղությունների նախագծերը, որոնք մշակելիս հաշվի են առնվել մեր հանրապետության բնակչության պայմաններն ու առանձնահատկությունները:

11-րդ հնգամյակի տարիներին Հայկական ՍՍՀ ազգային եկամուտը կանի 28—30 տոկոսով: Խոշոր ընդգրկում ունեցող այս ծրագրերում առաջնայինն ու գլխավորը մարդու բարօրության հետագա բարգավաճումն է, մեր ժողովրդի կենսամակարդակի հետագա բարձրացումը: Սովետական Հայաստանի աշխատավորները հաջողությամբ ավարտեցին ընթացիկ հրնգամյակի առաջին տարին և վեցերորդ անգամ անընդմեջ հաղթող ճանաչվեցին համամիութենական սոցիալիստական մրցության մեջ:

Հայաստանի կենտրոնական վիճակագրական վարչությունը վերջերս ամփոփեց անցած տարվա սոցիալական ու տնտեսական զարգացման արդյունքները:

Ամփոփիչ թվերն ու փաստերը ոչ միայն բավարար են, այլև վկայում են, որ համամիութենական սոցիալիստական մրցության մեջ վեցերորդ անընդմեջ հաղթանակով ոգևորված

հանրապետության աշխատավորները անցնող տարվա սկզբից հետևողական աշխատանք են ծավալել պետական առաջադրանքներն ու ստանձնած սոցիալիստական պարտավորությունները հաջողությամբ կատարելու համար:

Իր բազմադարյան պատմության ընթացքում Հայաստանը երբեք այնքան հզոր ու ապահով չի եղել, ինչպես այսօր: Եվ երբեք այնքան բուխանալիս չի եղել նրա հասարակական-քաղաքական կյանքը, ինչպես այժմ: Մեր հանրապետությունում գործում է շուրջ 1600 հանրակրթական դպրոց և 101 պրոֆտեխնիկում, որտեղ սովորողների թիվը գրեթե հավասար է հանրապետության 1920 թվականի բնակչության թվին: Մեր 13 բուհերում և 66 տեխնիկումներում սովորում է ավելի քան 107 հազար մարդ: Ներկայումս ժողովրդական տնտեսության մեջ զբաղված յուրաքանչյուր հազար մարդուց 36-ը բարձրագույն կրթություն ունի: Միայն բուհերում, 155 մասնագիտությունների գծով, սովորում է 59 հազար ուսանող, իսկ դա նշանակում է, որ Սովետական Հայաստանի յուրաքանչյուր տասը հազար մարդուն ընկնում է 186 ուսանող:

...Տնտեսական ու մշակութային այս փառավոր առաջադիմությունը ամենից առաջ պայմանավորված է խաղաղ ու ստեղծագործ աշխատանքով:

Ահա թե ինչու հայ ժողովրդի, եղբայրական մյուս ժողովուրդների համար թանկ է խաղաղությունը, ահա թե ինչու իր հազարամյա պատմության քառույիներում շարունակ ապստակություններ, արյունահեղություններ ու ավերածություններ տեսած հայ ժողովուրդը սրտի ջերմ ու երախտագիտական խոսք է հղում Սովետական Միության կոմունիստական կուսակցությանը, նրա լեցինյան Կենտրոնական կոմիտեին, Կենտկոմի քաղքյուրոյին՝ ժողովուրդներին կապույտ ու խաղաղ երկինք ապահովելու համար:

Հայաստանի կոմկուսի ղեկավարությամբ հանրապետության աշխատավորների նվիրական աշխատանքի, սոցիալիստական ու կոմունիստական շինարարության գործում հայ ժողովրդի ունեցած ավանդի համար մեր պետական դրոշի վրա շողում են հայրենիքի բարձր պարգևները՝ Լենինի երեք շքանշանները, Հոկտեմբերյան հեղափոխության և Ժողովուրդների բարեկամության շքանշանները, որոնք խորհրդանշում են Լենինի անմահ գաղափարներին, Հոկտեմբերի գաղափարներին, սովետական ժողովուրդների բարեկամության գաղափարներին հայ ժողովրդի անմահ հողի նվիրումն ու հավատարմությունը: Այդ նվիրումի և հավատարմության հպարտ գիտակցությամբ բարձրացնենք Նոր տարվա գինով լի բաժակները և մաղթենք, որ խաղաղ ու անամպ լինի մեր երկինքը, որ ավելի բարգավաճի ու հզորանա մեր սոցիալիստական հայրենիքը, և սիյուրաբանությունը, որ իր գոյատևման ամբողջ խորհուրդը տեսնում է մայր հայրենիքի մեջ, ավելի սերտորեն կապվի նրան:

Ծնորհավոր Նոր տարի, թանկագին հայրենակիցներ:

Սկզբնական ցուցանիշի վրա կատարվող

● Պետական ակադեմիական երգչախումբը
 ● Հեռուստատեսության և ռադիոհաղորդումների
 պետական կոմիտեի երգչախումբը
 Լուսանկարները՝ Ռ. Համբարձումյանի,
 Պ. Պետրոսյանի և Ռ. Կարապետյանի

«ՀԱՅՀԱՄԵՐԳԻՆ» ՍՊԱՍՈՒՄ ԵՆ ԱՄԵՆՈՒՐԵՔ

ՄԵՐ

ԹՂԹԱԿՑԻ

ՀԱՐՑԵՐԻՆ

ՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒՄ Է

«ՀԱՅՀԱՄԵՐԳ» ՄԻԱՎՈՐՄԱՆ

ԳԼԽԱՎՈՐ ԴԻՐԵԿՏՈՐ ԵՎ ՌԵԺԻՍՈՐ

ԳԵՈՐԳԻ ԱՍԱՏՐՅԱՆԸ:

ԿՅՈՒՆՔԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ
ԵՐԵՎԱՆԿԱՆ

ԹՂԹԱԿՑԻ.— Խնդրում ենք մի քանի խոսք՝ «Հայհամերգի» ստեղծագործական բազմաթիվ աշխատանքի մասին:

Գ. ԱՍԱՏՐՅԱՆ.— 1982 թվականին Հայկական ՍՍՀ լուստոլկոմատի հրամանով ստեղծվեց Հայաստանի պետական ֆիլմարմոնիան, որի նպատակը ազգային, սովետական և համաշխարհային դասական երաժշտության պրոպագանդան էր:

1976 թվականին այն վերակազմվեց որպես «Հայհամերգ» միավորում և այժմ ընդգրկում է հանրապետության մասնագիտական երաժշտական խմբերը: Բացի այդ, մեր միավորումը կազմակերպում է ինչպես Միության, այնպես էլ արտասահմանյան խմբերի ու մենակատարների համերգները: Այսպիսով, ամեն տարի մեր հանրապետությունում «Հայհամերգը» կազմակերպում է 6000-ից ավելի համերգ: Ընդ որում, երաժշտական խմբերն ու մենակատարները հաճախ են լինում Հայաստանի շրջաններում, գյուղական վայրերում, որտեղ հանդես են գալիս համերգային բազմազան ծրագրերով:

Ասեմ, որ գյուղական բնակչությանը լավագույն ձևով ապաստակելու համար «Հայհամերգը» երեք տարի անընդմեջ արժանացել է ՍՍՀՄ կուլտուրայի միախառնության և ՀԱՄԿԽ-ի փոխանցիկ կարմիր դրոշմին:

Մենք կազմակերպում ենք նաև փառատոներ, երաժշտական թեմատիկ հետաքրքիր հանդիպումներ, տոնահանդեսներ:

Յուրովի ենք նշում, ասենք, «Հովվի օրը». մեր խմբերն ու արտիստները ելույթ են ունենում հանրապետության հեռավոր վայրերում:

Մենք շատ հոգատար ենք մատաղ սերնդի երաժշտական դաստիարակության գործի նկատմամբ:

«Դպրոցականի ֆիլմարմոնիան» հետաքրքիր ու բազմազան հանդիպումներ է կազմակերպում հանրակրթական դրպրոցների աշակերտների և միջնակարգ մասնագիտական ուսումնարանների սովորողների համար:

Հայաստանում ավանդական են դարձել կամերային, երգեհոնային, էստրադային երաժշտության համամիութենական փառատոները, տոնահանդեսները, որոնցից, օրինակ, «Ոսկե աշուն» թատերական նացված երաժշտական տոնահանդեսը

սովորաբար ունենում է 10 հազարից ավելի մասնակից և 80 հազար հանդիսական:

«Հրազդան» կենտրոնական մարզադաշտում կազմակերպված «60 տարի միասնական ընտանիքում» թատերականացված համերգ-տոնահանդեսը նվիրված էր ՍՍՀՄ ժողովուրդների մեծ տոնին:

«Հայհամերգի» «Բարեկամություն-գրանցքը» եղել է Մոսկվայում, Լենինգրադում, Կիևում, Տալլինում, Ռիգայում, Քիշինովում, մեր մյուս միութենական հանրապետությունների մայրաքաղաքներում:

Համերգային հանդիպումների ժամանակ ներկայացվել են սովետահայ երգարվեստի և պարարվեստի նվաճումները:

Ավելացնեմ, որ չնայած մասնաճյուղեր ունենք Լենինականում, Կիրովականում, Ղափանում, այնուհանդերձ այդ վայրերը հյուրախաղերի ենք ուղարկում մեր անվանի արտիստներին, ինչպես նաև երկրի ճանաչված խմբերին ու մենակատարներին:

Ի դեպ, բարձր կատարողական արվեստ ու միութենական ճանաչում ունի Կիրովականի «Հորովել» ժողովրդական գործիքների անսամբլը:

ԹՂԹԱԿՑԻ.— Հետաքրքիր է, քանի՞ ստեղծագործական կոլեկտիվ ունեք:

Գ. ԱՍԱՏՐՅԱՆ.— «Հայհամերգ» միավորումը 22 կոլեկտիվ ունի, որոնցից են, օրինակ, Հայաստանի պետական սիմֆոնիկ նվագախումբը, Թ. Ալթունյանի անվան երգի-պարի, ժողգործիքների, կամերային անսամբլները, Կոմիտասի անվան քառյակը... Միավորման բազմաթիվ մենակատարներից են միջազգային մրցույթների դափնեկիրներ, հանրապետության ժողովրդական արտիստներ ջութակահար Ռուբեն Ահարոնյանը և թավջութակահար Մեդեա Աբրահամյանը: Հանդիսականը միշտ էլ ջերմությամբ է ընդունում միջազգային մրցույթների դափնեկիրներ դաշնակահարուհի Սվետլանա Նավասարդյանի ու երգչուհի Մելանյա Աբովյանի ելույթները: Իսկ դուդուկահար Ջիվան Գառապարյանի, շփահար Իլյա Միկայանի արվեստին հաղորդակից են եղել աշխարհի շատ երկրներում:

ԹՂԹԱԿՑԻ.— Ուրախալի է, որ հայկական երաժշտական խմբերն ու մենակատարները հաջողություններ ունեն ոչ միայն մեր երկրում, այլև նրա սահմաններից դուրս: Անշուշտ, նրանք արտա-

սահմանյան հյուրախաղերի ժամանակ ելույթներ են ունենում նաև ափսոսաբան երաժշտասերների համար:

Գ. ԱՍԱՏՐՅԱՆ.— Շատ դեպքերում մեր կոլեկտիվները, համերգային խմբերը, մենակատարները արտասահման են մեկնում ափսոսաբան գաղթօջախների հրավերներով՝ նրանց տանելով հայրենի խոսքը, երգն ու պարը: Եվ յուրաքանչյուր համերգ դառնում է մի ջերմ հանդիպում մայր հայրենիքի հետ: Համերգներից հետո, ազատ ժամերին մեր հմուտ մասնագետներն օգնում են տեղի ինքնագործ խմբերին: Նախօրոք մենք նրանց ենք ուղարկում նոտաներ, համապատասխան գրականություն: Մենք նաև հաճախ ենք մասնագետներին արտասահման գործուղում ափսոսքի երաժշտական խմբերին օգնելու շատ որոշակի նպատակով:

Հայաստանի պարի պետական անսամբլի գեղարվեստական ղեկավար, ժողովրդական արտիստ Վանուշ Խանա-միրյանը երկու անգամ մեկնել է Ֆրանսիա՝ հայկական պարային խմբերի հետ աշխատելու նպատակով:

Նույն նպատակով Լիբանան է մեկնել ՀՍՍՀ վաստակավոր արտիստ, բալետմայստեր Նորայր Մեհրաբյանը, իսկ ՀՍՍՀ ժողովրդական արտիստ Ազատ Ղարիբյանը եղել է Կանադայի հայկական գաղթօջախում:

Օգնությունը իրականացվում է նաև փոխադարձ այցելությամբ: Սփյուռքի գաղթօջախների շատ ներկայացուցիչներ վարպետություն են ձեռք բերում մեր կոլեկտիվներում, սովորում են լավագույն մասնագետներից:

Մայր հայրենիքում ամեն տարի հանդես են գալիս ափսոսաբան բազմաթիվ երևելի արտիստներ: Մեր հանդիսականը չի մոռանա ջերմ ու սրտառու հանդիպումները Շարլ Ազնավուրի, Պերն Ժամկոչյանի, Լուիզա Պոզապալյանի, Կարպիս Չոբյանի, Լիլի Չուգասյանի, Դավիթ Հովհաննիսյանի, Բաֆֆի Պետրոսյանի և այլոց հետ:

Հետգհետե ավելի բովանդակալից են դառնում հայրենիքի և ափսոսքի մշակութային, երաժշտական կապերը, որին իր նպատակն է բերում նաև «Հայհամերգ» միավորումը:

Հարցազրույցը վարեց
ՍԵՐԳԵՅ ՆԻԻՅՅԱՆԸ

ՊԵՏԱԿԱՆ

ՍԿԱՌԵՄԻԱԿԱՆ ԵՐԳՉԱԽԱՄԻՄ

«Հայաստանի պետական տեղեկատվական երգչախումբը մեր երկրի ամենաընդանաժողովրդական երգչախումբն է: Ազգային երաժշտական մշակույթի այս ինքնատիպ կոլեկտիվը համերգից համերգ անում է և նրա ցամաքում պատահում իր անկրկնելի ազդեցությունը» — այսպես է գրել սովետական երաժիշտների մասնագիտական «Մովսեսիայա մուզիկա» ամսագիրը: Իսկ պատահաբան զննատական չէ, որ անդ էլ ելույթ է ունենում երգչախումբը, միշտ էլ այդպես չի բերվում ևս արձագանքներ:

Ոչ ոք անտարբեր չի մնում լսելով կոմիտասյան անմահ ստեղծագործությունները՝ «Դուրանի երգը», «Կալի երգը», «Հովն անուշ», «Հարսանեկան երգերի շարք», Մակար Եկմալյանի «Սուրբ սուրբ», «Ով հայոց աշխարհ», «Ահա ծագեց», «Լոնց» երգերը: Երգչախումբը կատարում է նաև հայ երգարվեստի դասականներ Կարա-Մուրզայի, Կանաչյանի, Զուլաթյանի, Տիգրանյանի, Սպենդիարյանի ստեղծագործությունները:

Երգչախմբի երգացանկը ընդգրկում է 700-ից ավելի ստեղծագործություն, որոնք հնչում են աշխարհի 24 լեզուներով: Դրանք օրատորիաներ են, ռեֆրեններ, կանտատներ, մեսսաներ, երգեր:

Նվաճողների համաձայն ամեն մի նոր հյուրախաղի ժամանակ հնչում են նոր գործեր:

— Այս տարի հանդես գալով Անիկոնիում, մենք առաջին անգամ կատարեցինք Վերդիի «Ազգերի հիմեր», Քարսելի Կանաչյանի «Նանոր», անգլիացի երգահան Կոստան Լամբերտի «Ռիո Գրանդեն», — ասում է երգչախմբի գեղարվեստական ղեկավար Հովհաննես Զեֆիլյանը, — ունկնդիրը գոհունակությամբ ընդունեց մեր ելույթները: Իսկ դա ամենակարեւորն է... Մենք սիրով ենք կատարում նաև սփյուռքահայ երգահանների ստեղծագործությունները. վերջերս մեր բեմերից հրն-

չեցին Համբարձում Բերբերյանի և Արա Պարբեյանի օրատորիաները:

Երգչախումբն արդեն հանդես է եկել երկու հազարից ավելի համերգներով:

Բերեն մի փաստեր երգչախմբի տարեգրությունից:

1968 թվականին կոլեկտիվը երգչախմբային համամիութենական ստուգատեսում հաղթող է նանաչվել՝ արժանանալով առաջին կարգի դիպլոմի: Մեկ տարի անց սովետական երաժշտական արվեստին մատուցած ծառայությունների համար երգչախմբին շնորհվել է ակադեմիական պատվավոր կոչումը: 1970 թվականին երգչախմբի ձայնակալառական արժանացել է միջազգային «Գրան-պրի» մրցանակին (Փարիզ): Հինգ տարի հետո Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետը, նշելով երգչախմբի նվաճումները, նրան շնորհել է հանրապետության վաստակավոր կոլեկտիվի կոչում: 1979 թվականին «Պրագայի գարուն» փառատոնում կատարելով Արամ Խաչատրյանի «Չուն ցնծության» և Բերկիի «Թեղեղում» ստեղծագործությունները, նանաչվել է լավագույնը:

Երկու տասնամյակից ավելի այս կոլեկտիվը ղեկավարում է տաղանդավոր դիրիժոր Հովհաննես Զեֆիլյանը, որը ստեղծագործական մեծ հաջողությունների համար արժանացել է ՍՍՀՄ ժողովրդական արտիստի, ՀՍՍՀ և ՍՍՀՄ պետական մրցանակների դափնեկրի կոչման:

ՊԵՐԻ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԱՆՍԱՄԲԸ

— Ելույթ է ունենում Հայաստանի պարի պետական անսամբլը, — հայտա-

բարում է համերգավարը: Ու մեր խորոխտ ֆալսով, առնական քափով, մեր նախյան աղջիկների հեզանկուն նազանով ու մեր այդ երկուսի գեղեցիկ ներդաշնակությամբ է լցվում պարահրապարակը: «Ջանգեզուր», «Կակաշներ», «Վաղարշապատի պար», «Սուսերով պար», «Պատկերներ հին Երևանից», «Կինտոների պար» հաջորդում են միմյանց:

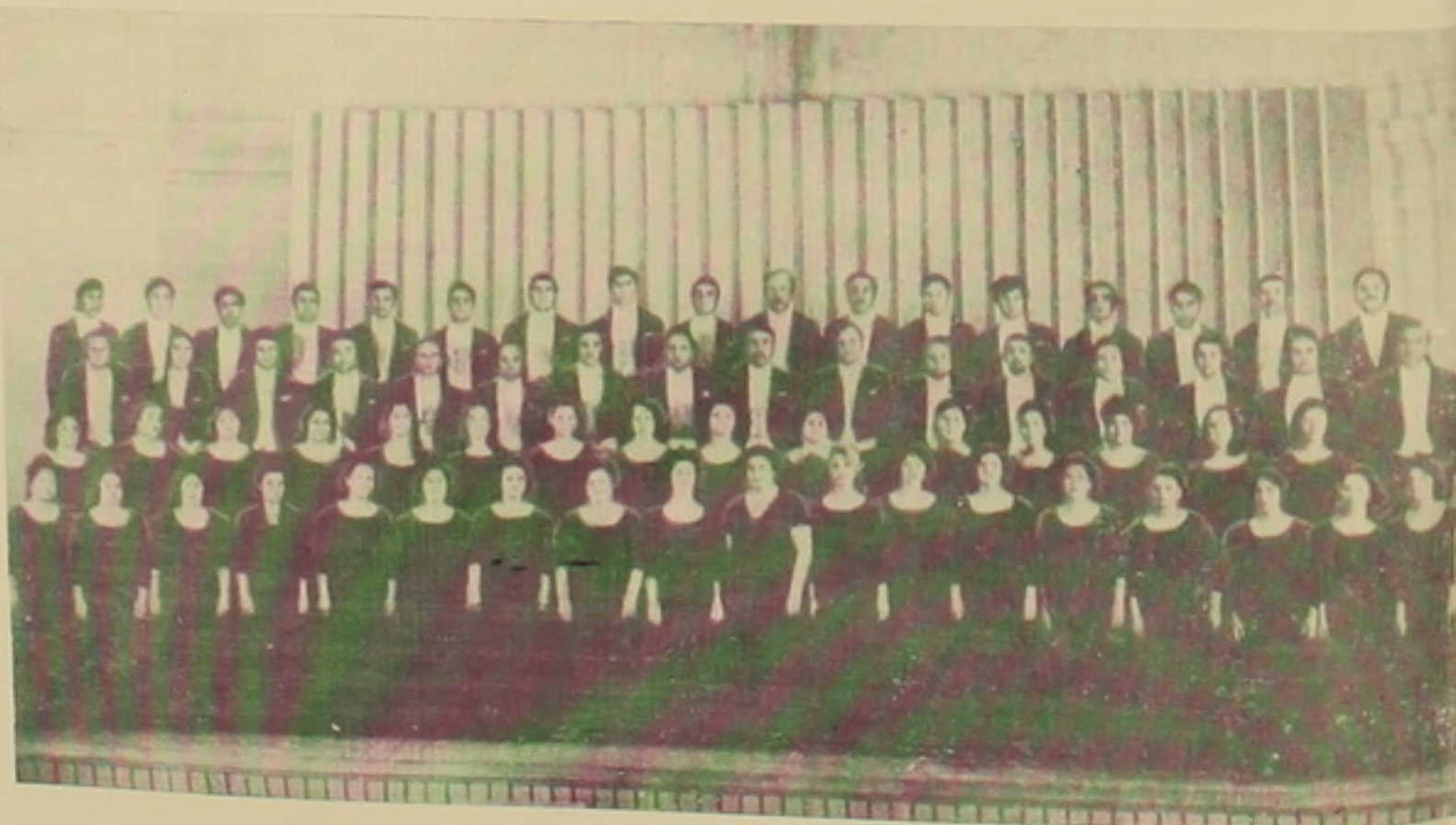
Երեսուներկու պատանիներ ու աղջիկներ հանրապետության պարարվեստի գիտակների գլխավորությամբ 1958-ին ստեղծեցին ազգային պարերի մի նոր ծրագիր:

Մեկ տարի անց անսամբլը հանդես եկավ Սովետական Միության մայրաքաղաք Մոսկվայում, արժանացավ մասնագետների ուշադրությանը:

Իսկ 1961 թվականին կոլեկտիվը մեկնեց Լիբանան, Սիրիա, Եգիպտոս, Կիպրոս, Իրաֆ՝ ամենուր նվաճելով սեռ ու համակրանք, փանի որ արդեն ուներ իր ոնը, դեմքը, անհատականությունը...

Տասնհինգ տարի առաջ անսամբլի գեղարվեստական ղեկավար դարձավ ՀՍՍՀ ժողովրդական արտիստ Վանուշ Խանամիրյանը, որը շարունակելով հայ պարարվեստի հարուստ ավանդույթները, պարացանկը հարստացրեց նոր գործերով՝ «Սարդարապատ», «Հոտաղների պար», «Էնգելի»: Խանամիրյանը նորովի ներկայացրեց «Բերդ» և «Քոչարի» պարերը:

Համերգն ավարտվել է, բայց հանդիսատեսը չի հեռանում դահլիճից՝ դարձյալ ու դարձյալ բեմ հրավիրելով պարողներին:

1924 թվականին Մոսկվայի Չայկովսկու անվան կոնսերվատորիայի շուրս ուսանող մի ֆառյակ կազմեցին, որն սկսեց կատարել Կոմիտասի ստեղծագոր-

Արամ Տեր-Հովհաննիսյանի անվան երգչախումբը: Կամերային անսամբլը: Պետական ակադեմիական երգչախումբը սիմֆոնիկ նվագախմբի հետ ելույթի պահին:

ծալրյունները: 51 տարի շարունակ առաջին ջութակը նվագել է Ավետ Գաբրիելյանը, իսկ 48 տարի անընդմեջ Սարգիս Ասլամազյանը կոմիտասյան մանրանվագները դարձրեց ֆառյակի համերգային ծրագրի զարդերը:

1976 թվականին ֆառյակը տեղափոխվել է Երևան: Հրավիրվեցին նոր ջութականահարներ: Առաջին ջութակը վստահվեց միջազգային մրցույթների դափնեկիր էդվարդ Թադևոսյանին, երկրորդը՝ Հակոբ Մեֆինյանին, ալտը՝ Հակոբ Պալյանին, քավջութակը՝ Ֆելիքս Սիմոնյանին: Այս կազմով էլ ֆառյակը հանդես է եկել ավելի քան 400 համերգներով, մասնակցել և հաղորդ նանաշվել համամիութենական 6 փառատոներում՝ սովետական մշակույթը ներկայացրել Ավստրիայում, Պորտուգալիայում, Ֆրանսիայում, Կանադայում, Մեֆսիկայում, Մոզամբիկում և այլուր:

— Մեր կոլեկտիվը ունի ինֆնատիպ ոն,— ասում է էդվարդ Թադևոսյանը,— յուրաքանչյուր համերգի ժամանակ հնչում են կոմիտասյան «Երկինքն ամպել ա», «Ալ ալլուիսը», «Հարբան», «Կաֆալիկ», «Գարուն ա» ստեղծագործությունները:

Քառյակը վարպետությամբ է կատարում նաև Մոցարտի, Շոպենի, Շումանի, Չայկովսկու, Բորոդինի, Ալեքսանդր Հաբուրյունյանի, էդուարդ Միրզոյանի, Առնո Բարաչանյանի գործերը: Քառյակը հաջողությամբ է մասնակցել «Կարինդիական ամառ» համաշխարհային փառատոնին: Սովետական Միությունը այնտեղ ներկայացնում էին հայ երաժիշտները և հանրահայտ դաշնակահար էմիլ Գիլերսը:

— Որ երկում էլ եղել ենք, միշտ համերգներով հանդես ենք եկել մեր հայրենակիցների առաջ: Այցելել ենք հայկական երաժշտական դպրոցներ, մասնագիտական օգնություն ցույց տվել,— շարունակում է էդվարդ Թադևոսյանը,— հիշում եմ մի այսպիսի դեպք: Սեղա անունով մի հայ կին, իմանալով մեր համերգների մասին՝ Մյունխենից 800 կիլոմետր նանապարհ կտրելով, հասել էր Օսյախ ֆառաբ և ունկնդրել մեր համերգը:

ԱՐԱՄ ՏԵՐ-ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԵՐԳ-ՉԱՍՈՒՄԲԻ

Արամ Տեր-Հովհաննիսյանի անվան երգչախմբի կատարմամբ կարելի է լսել ինչպես հայ կոմպոզիտորների, այնպես էլ ուս, արտասահմանյան հեղինակների

գործեր: Մրագրի գոհարները Կոմիտասի, Կաբա-Մուրգայի, Եկմալյանի ստեղծագործություններն են:

Կոլեկտիվը ձեռնամուխ է եղել մի կարևոր գործի: Հայկական հեռուստատեսությամբ հանախ հանդես է գալիս համերգներով, որոնք ներկայացնում են հայկական բազմաձայն երգը իր ստեղծումից մինչև մեր օրերը: Երգչախմբի գեղարվեստական ղեկավարն է հանրապետության ժողովրդական արտիստուհի էմմա Մատուրյանը:

ՊԱՏԱՆԻՆԵՐԻ ԵՐԳ-ՉԱՍՈՒՄԲԻ-ՍՏՈՒԴԻԱ

Երևանում, ինչպես նաև հանրապետության այլ ֆառաֆներում գործում են պատանիների երգչախմբային արվեստանոցներ: Երգչախմբային ընկերության երևանյան արվեստանոցն արդեն 10 տարեկան է: Երաժշտական ընդունակություն ունեցող երեխաներն այստեղ ծանոթանում են երաժշտության տեսությամբ, դաշնամուրին, անհատական ձայնագրմանը, խմբավարությանը: Նրանցից շատերը հետագայում դառնում են երաժիշտական խմբերի անդամներ:

Մեծերի և փոքրերի խմբերը, որոնց ղեկավարներն են էդվարդ էլբակյանն ու Վալենտինա Բաբայանը, հանդես են գալիս նաև համերգներով և հյուրախաղերով:

«ԱԿՈՒՆՔ»

Երբ 1977 թվականին Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի լեզվի ինստիտուտի մի խումբ գիտնականներ, ասպիրանտներ ու աշխատակիցներ ստեղծեցին ազգագրական երգի ու պարի անսամբլը, նրանք չէին էլ ենթադրում, քե կարն ժամանակամիջոցում այն պետք է նանաշում գտնի ոչ միայն Հայաստանում, Սովետական Միությունում, այլև նրա սահմաններից դուրս:

— Մենք նպատակ ունեինք վերծանել հայկական ազգագրական երգերը և վերադարձնել ժողովրդին,— ասում է «Ակունքի» գեղարվեստական ղեկավար Մարո Մուրադյանը,— այս ժանրի համար ամենաբնորոշը միաձայն երգեցողությունն է, որը և դարձավ մեր ստեղծագործական սկզբունքը:

Բսկ հետո երգերը սկսեցին կատարվել պարերի զուգակցումով: Այդպես է եղել հնում:

Այդ գործում մեծ էին Ռադիկ Հաբույանի ջանքերը, որն օգտվելով ազգային պարարվեստի աղբյուրներից, հաջողու-

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՏԵՆՍԿԱՆ ԿՈՆՍԵՐՎԱՏՈՐԻԱՏ

յլամբ բեմադրեց երգերին ներդաշնակ պատկեր:

Բաղմազան է «Ակունքի» երգացանկի բեմադրիկան: Անսամբլը կատարում է ծիսական, հաճախական, կատակային երգեր և այլ, զնորված պարերգեր, որոնք տարբեր աշխարհագրություն ունեն՝ Մուշ, Արտուշ, Լառն, Շիրակ, Վան, Տարոն, Բուրանյա, Դյաղիքյան...

«Այլամբ» հյուրախաղերի է մեկնել Նովոսիպովսկի Միության տարբեր վայրեր, ինչպես նաև ԳԻՀ: Իսկ էսենտրոնական հեռուստատեսությամբ ցուցադրել է նրան նվիրված «Ներդի վերադարձը», «Հարազատ հայրենի» շարժանկարները:

ԵՐԵՎԱՆԻ

ԿԱՄԵՐԱՅԻՆ ԱՆՍԱՄԲԼ

Ջալին վարդապետի ղեկավարած նորաստեղծ այս անսամբլը հաջողությամբ է կատարում դասական, սովետական կոմպոզիտորների, արտասահմանյան հեղինակների գործերը:

Թրիլիսիում կայացած «Սովետական երաժշտության փառատոնի» արդյունքներն ամփոփելիս, ՍՍՀՄ կոմպոզիտորների միության Բարաիլուս, լենինյան մրցանակի դափնեկիր Տիխոն Խրեննիկովը կամերային անսամբլի ելույթները բնութագրեց որպես փառատոնի հայտնություն:

ԷՍՏՐԱԳԱՅԻՆ

ՆՎԱԳԱՆՈՒՄԲԻ

Նվագախմբի տարեգրությունը սկսվում է 1938 թվականից: Կոլեկտիվի առաջին ղեկավարն էր կոմպոզիտոր Արտեմի Այվազյանը: Այնուհետև, 1959 թվականից էստրադային նվագախմբի գեղարվեստական ղեկավարն է Կոնստանտին Օրբելյանը: Միջազգային մրցույթներում նվագա-

խումբը շահել է մրցանակներ, հյուրախաղերի է մեկնել ԱՄՆ, Ֆրանսիա, ԳԻՀ:

— Նվագախումբն ունի վառ ազգային դեմք, որն արտահայտվում է գործիքային երաժշտության մեջ, — պատմում է ՍՍՀՄ ժողովրդական արտիստ Կոնստանտին Օրբելյանը: — Վերջին տարիներին մենք մշակել ենք ժողովրդական մի շարք երգեր, ստեղծել դրանց էստրադային տարբերակները: Բոլոր դեպքերում հիմքը մնացել է ազգայինը, ժողովրդական մեղեդին:

Նվագախմբի երգացանկում են Ալեքսանդր Հարությունյանի «Քարավան», Առնո Բաբաջանյանի «Ազգ փառապանծ», տեղ են գրավում Տիխոն Խրեննիկովի, Ալեքսանդր Պախուտովայի, Անդրեյ Պետրովի, Յան Ֆրենկելի գործերը: Հայ էստրադայի վարպետները կատարում են նաև համաշխարհային չափային երգարվեստի լավագույն նմուշներ:

ՄԻՄՅՈՒՆԻԿ

ՆՎԱԳԱՆՈՒՄԲԻ

Նվագախումբը հիմնադրել է հայ մեծանուն կոմպոզիտոր Ալեքսանդր Սպենդիարյանը 1924 թվականին: Նվագախմբի կենսագրության մեջ անընդելի էջեր է բողել անվանի խմբավար, պրոֆեսոր Միխայել Մալունցյանը: 1957 թվականին սիմֆոնիկ նվագախմբի համամիութենական ստուգատեսի ժամանակ նվագախումբը պարզեցավեց 1-ին կարգի դիպլոմով: Հայ երաժշտության տարածման, պրոպագանդման գործում ունեցած ակնառու վաստակի և վարպետության համար 1960 թվականին նվագախումբն ար-

ժանացավ հանրապետության վաստակավոր կոլեկտիվի պատվավոր կոչման: Նվագախումբը հյուրախաղերով հանդես է եկել Մոսկվայում, Լենինգրադում, Երկրի այլևայլ ֆաղաֆներում, մասնակցել հայկական արվեստի բոլոր տասնօրյակներին, համամիութենական շատ փառատոների: Նվագախմբի ծրագրում տեղ են գտել հայ, ռուս, եվրոպական կոմպոզիտորների ստեղծագործությունները:

Կոլեկտիվը ստեղծագործական նոր հաջողություններ ունեցավ տաղանդաշատ դիրիժոր, վաղամեռիկ Դավիթ Խանջյանի ղեկավարությամբ: Հիշարժան են Ի. Խանջյանի ղեկավարությամբ նվագախմբի ելույթները Մոսկվայում, կոմպոզիտորների 6-րդ համամիութենական համագումարի օրերին: Կենտրոնական մամուլը նշեց. «Դա բարձր պրոֆեսիոնալ կոլեկտիվ է, որն ունի սեփական ստեղծագործական ուն...» («Սովետական մուզիկա»):

«Այսօր հայկական նվագախումբը նախանձելի դյուրությամբ է կողմնորոշվում ժամանակակից երաժշտության մեջ և այդ առում է առինքնող խանդավառությամբ» («Մուզիկալնայա ժիզն»):

ԺՈՂ.ԳՈՐԾԻՔՆԵՐԻ

ՆՎԱԳԱՆՈՒՄԲԻ

Այս նորաստեղծ նվագախումբը կոմպոզիտոր Վլադիլեն Բալյանի ղեկավարությամբ ստեղծել է բազմազան համերգային ծրագիր, որն ընդգրկում է գուսանական, ժողովրդական երգեր, հայ կոմպոզիտորների հանրահայտ ու նաև ... մոռացված ստեղծագործություններ:

Միևնում ու նաևալված են նվագախմբի մենակատարներ Ֆյոդա Մարտիրոս-

յանը, էդուարդ Դարբինյանը, Լևոն Իսպիրյանը, Սուսաննա Սաֆարյանն ու Ռուբեն Սահակյանը:

Նվագախումբն այս կամ այն երգի գործիքավորման ժամանակ օգտագործում է հայկական ազգային գործիքներ՝ ֆամանչան, սանբուր, ֆանոն, շվին, դուդուկ, զուռնա, ուղը, ֆավալը, դհուլը, որոնք հարստացնում են ստեղծագործական գույները:

— Այս գործիքները վերածնելու նըպատակով Երևանի կոնսերվատորիայում բացվել է ժողգործիքների բաժին, որը հնարավորություն կտա ոչ միայն մեր նվագախմբի, այլև մյուս խմբերի համար կրթել բարձրարվեստ երաժիշտներ, — ասում է կոմպոզիտոր Վլադիլեն Բալյանը: — Ժողովրդական գործիքներ նվագել են սովորում նաև հանրապետության երաժշտական ուսումնարաններում ու դպրոցներում:

Զուրակահարների անսամբլը: Կոմիտասի անվան ֆառյակը: Կամերային երգչախումբը:

Թ. ԱԼԹՈՒՆՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԵՐԳԻ-ՊԱՐԻ ԱՆՍԱՄԲԼ

«Առաջին անգամ էր իմ ծանոթությունը անսամբլի հետ: Այդ համերգից հետո ես ինձ համարում եմ անսամբլի բարեկամը: Կատարվող ամեն մի համարում ուժի կիրք ունեւ իր մեջ: Երգերը, պարերը այնքան համ ու հոտով էին, որ չգզացի, քե երբ վերջացավ համերգը, երբ ոտքի կանգնեցի ու ծափահարեցի:

Հայաստանի երգի-պարի ազգային անսամբլը լավ է պահպանել իր մեջ հայ ժողովրդի հոգու գանձերը՝ մաքրել, հղկել և մեզ ներկայացրել ծիածանի բոլոր գույների պայծառությամբ: Բրավո՛...»:

ԻԳՈՐ ՄՈՒՍՆԵՎ

ՍՍՀՄ ժողովրդական արտիստ,
լենինյան մրցանակի դափնեկիր

Անսամբլի հիմնադիրն է հայ երգարվեստի և պարարվեստի երախտավոր Թարուկ Ալբունյանը: Չեռնամուխ լինելով այդ պատվավոր գործին, Թարուկ Ալբունյանը նպատակ դրեց փրկել և ժողովրդին վերադարձնել ժողովրդական երգերը, հնագույն պարերը: Կարճ ժամանակամիջոցում անսամբլի երգացանկը հարստացավ հայկական երգերի ու պարերի գոհարներով:

1977 թվականից անսամբլը ղեկավարում է հանրապետության ժողովրդական արտիստուհի, խմբավար Էմմա Մատույանը: Նրա և անսամբլի բաղեմայտեր Ազատ Ղարիբյանի ջանքերով բեմ են բարձրացել «Շիրակ-Շիրակը», «Մենհանին», «Տարոնին», «Կարմիր խնձորը», «Մամբելը», «Քամանչան», «Քոչարին», «Կոունկը», «Հայկո ջանը»:

Անսամբլի շնորհիվ հայ երգարվեստին ու պարարվեստին ծանոթացել են ինչպես մեր երկրի, այնպես էլ արտասահմանյան շատ ժողովուրդներ:

ՀԱՅ ԵՐԳԻ

ԿԱՄԵՐԱՅԻՆ ԵՐԳ-ՉԱՄՈՒՄԲ

Երեւ տարի առաջ Հայաստանի ժողովրդական արտիստ, ՍՍՀՄ և ՀՍՍՀ պետական մրցանակների դափնեկիր, կոմպոզիտոր էդգար Հովհաննիսյանի նախաձեռնությամբ ստեղծվեց մի նոր երաժշտական խումբ: Նպատակը որոշակի էր. պրոպագանդել ազգային երաժշտությունը:

Այսօր երգչախմբի կատարմամբ նորովի են հնչում ժողովրդական «Քելե, լառ»,

«Աղանայի ողբը», «Մովի վրա տուն ունիմ», «Երկինքը ամպ է, հովն անուշ», «Հոփ, շորորա» և այլ երգերի մշակումներ:

Կոլեկտիվի երգացանկում տեղ են գտել նաև ժամանակակից կոմպոզիտորների ազգային քեմաներով գրված ստեղծագործություններ: Էդգար Հովհաննիսյանը և Երվանդ Երկանյանը Վահագն Դավթյանի խոսքերով գրել են «Երգ-երգոց» պոեմը և «Գիրք ծննդոց» կանտատը:

Հիշարժան է նաև Էմին Արիստակեսյանի «Տարոնի ժողովրդական պատկերներ» կանտատը:

Յուրաքանչյուր համերգի ընթացքում հնչում են Կոմիտասի անմահ ստեղծագործությունները՝ «Երկնից, գետնից», «Էս գիշեր, լուսնակ գիշեր», «Ել, ել»...

ԷՍՏՐԱԴԱՅԻՆ-ՍԻՄՖՈՆԻԿ

ՆՎԱԳԱՄՈՒՄԲ

Հեռուստատեսության և ռադիոհաղորդումների պետական կոմիտեի էստրադային-սիմֆոնիկ նվագախումբը հետաքրքիր ու բովանդակալից երգացանկ ունի: Նվագախմբի համար սիմֆոնիկ ստեղծագործություններ և երգեր են գրել Առնո Բաբաջանյանը, Ալեքսանդր Անեմյանը, Խաչատուր Ավետիսյանը, Ռոբերտ Ամիրխանյանը, Ստեփան Շաֆարյանը:

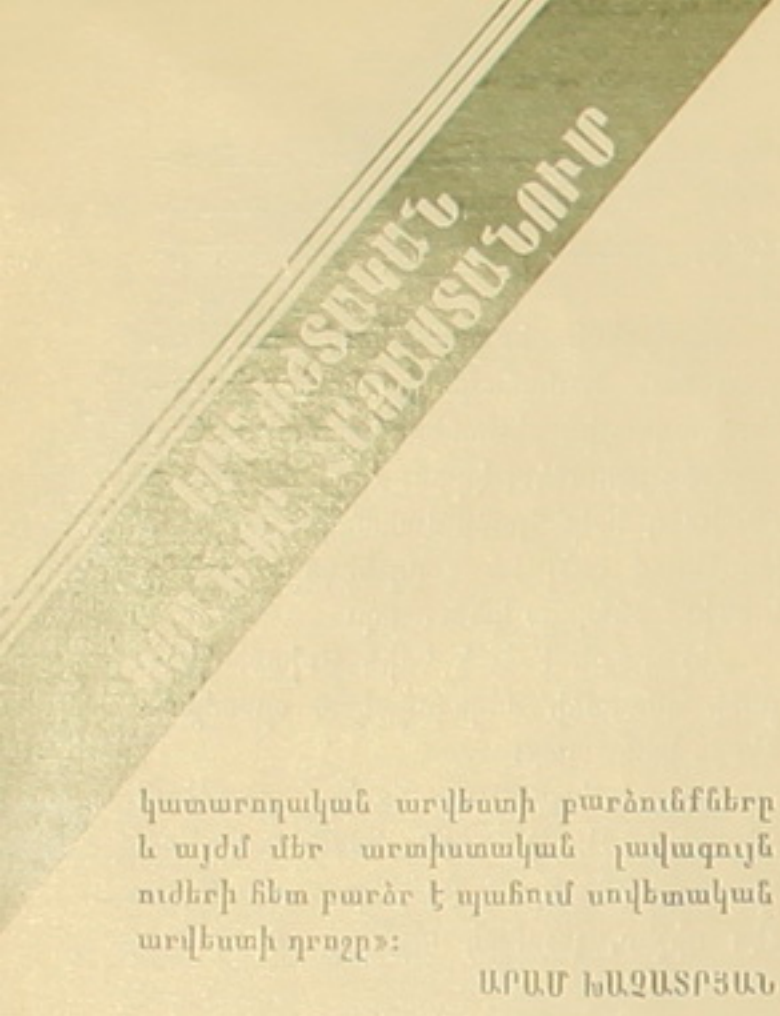
— Մենք սիրով ենք կատարում նաև ռուս կոմպոզիտորներ Բագուսլավսկու, Թուխմանովի, Ֆրադկինի, Պախմուտովայի երգերը, որոնք խորն են ու փնարական, — մեր զրույցի ժամանակ ասաց նվագախմբի գեղարվեստական ղեկավար և գլխավոր դիրիժոր Մելիք Մավիսակալյանը: — Սիրով ենք կատարում նաև ՍՍՀՄ ժողովուրդների երգերը:

Հանրապետությունում և Միությունում նաևաչված մենակատարներ են կոլեկտիվի անդամներ, վաստակավոր արտիստներ Բելա Դարբինյանը, Ռախա Մկրտչյանը, Արտաշես Ավետյանը: Նվագախմբի հետ հանսխ են ելույթներ ունենում նաև սովետական և արտասահմանյան նշանավոր երգիչներ:

ԶՈՒԹԱԿԱՀԱՐՆԵՐԻ

ԱՆՍԱՄԲԼ

«Գևորգ Անեմյանի վիթխարի տաղանդի շնորհիվ անսամբլը իր գեղարվեստական մակարդակը բարձրացրել է մինչև

մտքի պայծառությունը, խորությունը, ձայնի հոսքի հզորությունն ու գեղեցկությունը»:

«ԱՐԵՎԻԿ»

Մանկան միջազգային տարվա ծնունդ է «Արևիկը»: Այնուհետև դարձավ անդրկովկասյան հանրապետությունների մանկական ինֆեռգործունեության դափնեկիր:

Մանկական երգի հմուտ գիտակ, կոմպոզիտոր Ռոբերտ Պետրոսյանի ղեկավարությամբ «Արևիկը» հայ մանուկներին է հասցնում մեր լավագույն երգերը: Ինչպիսի՜ ջերմությամբ են նրանք կատարում Կոմիտասի «Անձրև եկավ», Դանիել Ղազարյանի «Սիրուն քիթեռ», Ալեքսանդր Սպենդիարյանի «Օրորոցային», Արամ Խաչատրյանի «Սուսերով պարը», Ռոբերտ Պետրոսյանի «Բլլիկ տղան», Մարտին Վարդապետյանի «Երևանյան մետրո» երգերը:

— «Արևիկում» ընդգրկված են երաժրշտական և հանրակրթական դպրոցների սաներ,— ասում է Ռոբերտ Պետրոսյանը,— ես հավատում եմ, որ նրանք տարիներ հետո կարող են լավ երգիչներ և երաժիշտներ դառնալ:

ԿԱՄԵՐԱՅԻՆ ԱՆՍԱՄԲԼ

20 տարի առաջ Հայֆիլհարմոնիայի մեծ դահլիճում տեղի ունեցած համերգներից մեկը մեծ հետաքրքրություն առաջացրեց: Ելույթ էր ունենում երիտասարդ երաժիշտներից կազմված մի խումբ, որը ղեկավարում էր Զարեն Սահակյանը:

«Տաղանդավոր խումբ է: Կատարողական արվեստի բարձր մակարդակ ունի»,—

այսպես գնահատեց անսամբլի առաջին ելույթն այդ օրերին Երևանում հյուրախաղերով հանդես եկող ամերիկյան «Պրոմուգիկա» կամերային անսամբլի գեղարվեստական ղեկավար Գրիբերգը:

Հայաստանի կամերային անսամբլը վարպետությամբ է կատարում մեր հնագույն մեղեդիները՝ Նարեկացուց մինչև Շնորհալի ու Կոմիտաս, Ալեքսանդր Հարությունյան ու Էդգար Հովհաննիսյան, Տիգրան Մանսուրյան ու Ալեքսանդր Անեմյան:

Ավանդույթ են դարձել նաև երգարվեստի մեծ գործիչներին նվիրված քեմադիկ երաժշտական երեկույթները: Առանձին համերգներ են նվիրվել Բախին, Վիվալդիին, Հայդնին, Մոցարտին:

«Մելոդիա» ֆիրման անսամբլի կատարումներով քոդաբեկ է 10 ձայնասկավառակ:

ՍԻՄՖՈՆԻԿ ՆՎԱԳԱՍՈՒՄԲԵ

Հեռուստատեսության և ռադիոհաղորդումների պետական կոմիտեի 16-ամյա այս նվագախումբը ստեղծել է սիմֆոնիկ երաժշտության «ոսկե ֆոնդ», որից շատ ստեղծագործություններ հանախակի են հնչում երեւում:

Կոլեկտիվը մեր երկրի այն սակավաթիվ նվագախմբերից է, որին վստահվում է ձայնագրություններ կատարելու համամիութենական ռադիոյի և հեռուստատեսության համար: Անցյալ տարի նվագախմբի կատարմամբ հնչել են Արամ Խաչատրյանի 2-րդ սիմֆոնիան, Զուրաբի և Իաշնամուրի կոնցերտները՝ հանրապետության ժողովրդական արտիստներ Ռուբեն Ահարոնյանի, Սվետլանա Նավասարդյանի մասնակցությամբ, Էդվարդ Միրզոյանի «Ինտրոդուկցիա և անընդհատ շարժում»

կատարողական արվեստի բարձունքները և այժմ մեր արտիստական լավագույն ուժերի հետ բարձր է պահում սովետական արվեստի դրոշմը»:

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

«Լսեցի Ձեր ելույթը: Ուժեղ է: Տաղանդավոր է: Շնորհավորում եմ Ձեզ»:

ԳՄԻՏՐԻ ՇՈՍՏԱԿՈՎԻՉ

Այս կարծիքը սովետական երաժշտական արվեստի մեծերը հայտնել են Հայաստանի հեռուստատեսության և ռադիոհաղորդումների պետական կոմիտեի ջութակահարների անսամբլի ելույթների մասին, որը ղեկավարում է ժողովրդական արտիստ Գևորգ Անեմյանը:

Ամեն ինչ սկսվել է 1958 թվականին: Հմուտ մանկավարժ Գևորգ Անեմյանը ապագա անսամբլի երաժիշտներ ընտրեց Երևանի Չայկովսկու անվան երաժշտական դպրոցի սաներից, ու այսպես ծնունդ առավ երաժշտական մի նոր կոլեկտիվ: Տարիներ անց երեկվա սաները դարձան կոնսերվատորիայի ուսանողներ, այնուհետև հմուտ երաժիշտներ, բայց ոչ ոք չհեռացավ խմբից:

Իսկ տարիներ անց Գևորգ Անեմյանը դարձյալ հյուր գնաց երաժշտական դպրոցի աշակերտներին, և այս անգամ արդեն ծնունդ առավ պատանի ջութակահարների անսամբլը:

Այժմ Գևորգ Անեմյանի ղեկավարած երկու խմբերն էլ ստեղծագործական վերելք են ապրում:

Անսամբլը հանդես է եկել Մոսկվայում, Մերձբալթիկայում, Ուկրաինայում, Հեռավոր արևելքում: Նրանց ելույթներին արձագանքել են շատ քերթեր ու ամսագրեր:

«Անսամբլը շարունակում է հասունանալ,— գրել է «Պրավդան»,— ծրագրերը խտացված են մեծ կտավի ստեղծագործություններով: Զուրպահարների կատարումները ձեռք են բերել բացարձակ նոր ընդգրկումներ:

Երիտասարդական ավյուրին ու ջերմությանը միանում են հասունությունը,

պիեսը, Ալեքսանդր Հարությունյանի «Տոնական նախերգանք» և այլ սիմֆոնիկ գործեր:

Կոլեկտիվը հանախ է կատարում Ղազարոս Սարյանի, Գրիգոր Հախինյանի, ինչպես նաև ռուս նշանավոր կոմպոզիտորներ Սվիրիդովի, Շոստակովիչի և այլոց ստեղծագործությունները:

— Երգահանի կողմից լավ ստեղծագործություն գրելը դեռ բավական չէ,—

ասում է նվագախմբի ղեկավար և դիրիժոր, ՀՍՍՀ ժողովրդական արտիստ, պրոֆեսոր Ռաֆայել Մանգասարյանը,— շատ բան կախված է նաև սիմֆոնիկ նվագախմբերից, որոնք կյանք են տալիս դրանց: Մենք ուրախ ենք, որ սերունդների համար կատարել ենք արժեքավոր շատ ծայնագրություններ՝ նպաստելով «ոսկե ֆոնդի» հարստացմանը:

ԺՈՂՎՈՐԺԻԲՆԵՐԻ ԱՆՍԱՄՐԸ

Հայ երաժշտությանը հատուկ է բազմազան մեղեդայնությունը և դիրիժոր: Այդ բազմազանության մեջ 55 տարի շարունակ հնչում է հեռուստատեսության և ռադիոհաղորդումների պետական կոմիտեի ժողովրդական գործիչների անսամբլի ուրույն ձայնը:

Ժողովրդական և գուսանական երգերի հազարավոր նմուշներ են կյանք ստացել այս անսամբլի միջոցով, հասել մեր երկրի հեռավոր գյուղերն ու քաղաքները, մինչև Մոսկվա, Լենինգրադ, արտասահմանյան շատ երկրներ: Ուստի, պատահական չէ անսամբլի վայելած ժողովրդականությունը:

Անսամբլը կրում է կոլեկտիվի հիմնադիր Արամ Մերանգույանի անունը, որն իր ամբողջ կյանքը նվիրեց հայկական ժողովրդական երգին: Նրան արժանի փոխարինող դարձավ կոմպոզիտոր Ստեփան Զրբաշյանը: Երկար տարիներ կոլեկտիվի գեղարվեստական ղեկավարն ու գլխավոր դիրիժորն է արվեստի վաստակավոր գործիչ Մանվել Բեգլարյանը:

— Անսամբլը այսօր էլ շարունակում է տարիների ավանդույթները,— ասում է Մանվել Բեգլարյանը,— այժմ էլ մեր համերգներին հնչում են ժողովրդական, գուսանական հոգեհարազատ երգեր. Արամ Մերանգույանի, Ստեփան Զրբաշյանի, Ալեքսեյ Հեֆիմյանի, Խաչատուր Ավետիսյանի և այլոց լավագույն ստեղծագործությունները, որոնք կատարում են այնպիսի համբավավոր ու սիրված երգիչ-երգչուհիներ, որպիսիք են Օֆելյա Համբարձումյանը, Վալյա Սամվելյանը, Ռիմա Սարիբեկյանը, Հովհաննես Բադալյանը, Ինուրեն Մաքևոսյանը, Բաֆֆի Հովհաննիսյանը, Նորայր Մնացականյանը և այլոք:

— Ժողովրդական երգիչը պետք է ծառայի ժողովրդին, երգի նրա համար, դա նրա կոչումն է,— մեր զբոսայգի ժամանակ ասաց Ռուբեն Մաքևոսյանը:— Հանախ եմ հիշում սփյուռքի գաղթաբաններում ունեցած իմ ելույթները: Հիշում եմ իմ հայրենակիցներին, որոնք կարոտով են սպասում հայրենի խոսքին ու երաժշտությանը...

ԼՆՆԻՆԱԿԱՆԻ ՆՈՐ ՇԻՄԱՆԱՎԱԿԱՅԱՆԸ

Անցած տարիներին Լենինականում բացվեց նոր օդանավակայան: Այն կարող է ծառայել սպասարկել 300 ուղևորի, որոնց տրամադրության տակ են երկու ընդարձակ սպասասրահները, մոր և մանկան երկարատև հանգստի սենյակները, կապի, առևտրի, կենցաղային և բուժական կենտրոնները: Դիսպետչերական դիտակետերը լրիվ և ամբողջությամբ ընդգրկում են Շիրակի լեռնային տարածքի տեսողաշտը: Կառույցի համար օգտագործվել են հայկական գունավոր տուֆաքարեր, գրանիտ և մարմար:

ԿԱՌՈՒՅՎՈՒՄ Է ՆՈՐ ՄԻԿՐՈՇՐՋԱՆ

Լենինականի հյուսիսային ծայրամասում սկսվել է 6 հազար բլենակչի համար նախատեսված նոր միկրոշրջանի կառուցումը:

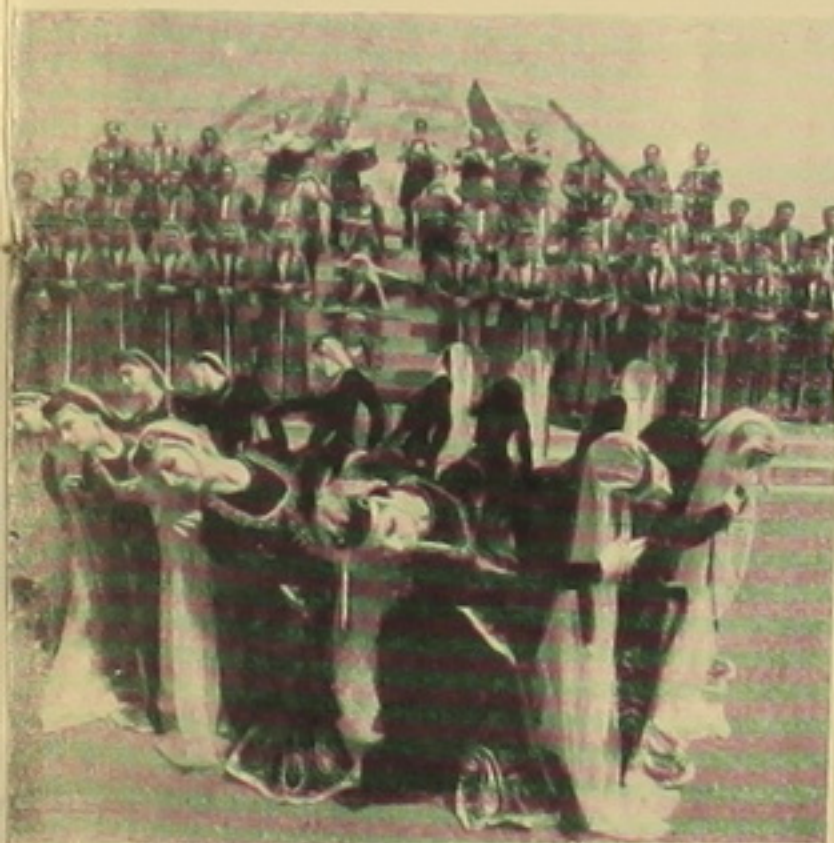
Միկրոշրջանը բաղկացած կլինի հինգ բնակելի հատվածներից, որոնցից յուրաքանչյուրը կունենա 9—14 հարկանի 7 իրար միացված շենք՝ 14 հազար քառ. մետր բլենակչի տարածությամբ:

Միկրոշրջանը կբավարարի ծամանակակից քաղաքաշինության բոլոր պահանջները՝ կունենա առևտրի կենտրոն, մանկապարտեզներ, մշակույթի տուն, կանաչ տարածություններ:

ՕԻԱՅԻՆ ՎԵՑԵՐՈՐԳ ԿԱՄՈՐՉԸ

Այսուհետև Երևան-Ստեփանավան երթուղին կարելի է կտրել անցնել ընդամենը... 20 րոպեում: Հոսիա գեղեցկուհին՝ Ստեփանավանը, հիանալի նվեր ստացավ շարք մտավ քաղաքի նոր օդանավակայանը, որն ընդունեց առաջին ՅԱԿ—40 ռեակտիվ ինքնաթիռը:

Ստեփանավանը հանրապետության վեցերորդ քաղաքն է, որ արագընթաց ինքնաթիռային երթուղով կապվեց Երևանի հետ:

1901 թ. ԼՈՆԴՈՆԻ, ՆՅՈՒ ՅՈՐԺԻ ԵՎ ԲՈՄԲԵՅԻ ՄԻԱՅՅԱԼ ՀՐԱ-
ՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՄԸ ԼՈՒՅՍ ՏԵՍԱՎ ԱՐԵՎԵԼԻՔՈՒՄ ԲԱԶՄԱԿԻ
ՃԱՆԱԳԱՐՀՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ ՀՈԶԱԿԱՄ ԱՆԳԼԻԱՅԻ ԱՇ-
ԽԱՐՀԱԳՐԱԳԵՏ, ԻՐԱՎԱԲԱՆ ՀԵՆՐԻ ՖԻՆԻՍ ԲԼՈՍ ԼԻՆԶԻ

«ARMENIA» ՄԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ:

Հետազոտ տարիներին թարգ-
մանվելով նաև այլ լեզուներով՝
այն դարձավ մի տեսակ համ-
ընդհանուր հայագիտաբան:
Միակ երկիրը, ուր արգելված
էր այս գրքի մուտքը, Թուր-
քիան էր: Հրատարակությանը
հաջորդեցին բազմաթիվ գրա-
խոսականներ, որոնցից մեկի
հեղինակը՝ անգլիացի նշանա-
վոր հայագետ Ֆրեդերիկ Կո-
նիքերը, «Մանչեսթեր Գարդիա-
նի» ընթերցողներին հավաս-
տիացնում էր, թե ինչի աշխա-
տությունը առանց չափազան-
ցության կարելի է համարել
հավերժ հիշատակության ար-
ժանի գործ:

Երկու պատկանելի հատոր-
ներից բաղկացած ավելի քան
հազար էջանոց այս յուրովի
հանրագիտարանում զետեղված
են հարյուրավոր լուսանկար-
ներ, գծադրեր, բարտեզներ:
Աշխատությունում ուսումնա-
սիրված հիմնական վայրերն
են՝ Ախալցխա, Ախալքալաք,
Ալեքսանդրապոլ, Անի, Կարս,
Երևան, Էջմիածին, Վան, Մուշ,
Ալաշկերտ, Արճիշ, Բիթլիս,
Էրզրում, Տրապիզոն: Ինչը
բարձրացել է Արարատի, Սի-
փանի, Նեմրուծի գագաթները:
Իր այցելած վայրերում նա հե-
տադրվել է հայերից բացի
նաև վրացիների, ռուսների,
հույների, ասորիների, քրդերի,

թուրքերի, պարսիկների և այլ
ազգերի կյանքով:

Անգլիացի ճանապարհորդը չի
բավարարվել միայն պատմա-
կան, աշխարհագրական և աղ-
գագրական հետազոտություն-
ներով, այլ ուսումնասիրել է
նաև քաղաքական հարցեր, նը-
պատակ ունենալով իր աշխա-
տությամբ օգնել աշխարհի
բախտը տնօրինող տերություն-
ներին՝ ճիշտ վճռել ազգային
խնդիրները: «Պեյ Մեյ գազեթը»
1901 թ. հայտնում է, որ Մերձա-
վոր արևելքի (այդ թվում, բնա-
կանաբար, առաջին հերթին Հա-
յաստանի) քաղաքական խըն-
դիրները երբևէ լուծել կամե-
ցողների համար այսուհետև
չկա ուսումնասիրության ավելի
լավ աղբյուր, քան ինչի հա-
տորներն են:

Ժամանակակիցների բարձր
գնահատականին արժանացան
ինչի ոչ միայն երկը, այլև ան-
ձը: «Շոտլանդական աշխարհ-
հազրական հանդեսի» գնա-
հատմամբ Հենրի Լինչը իդեա-
լական ճանապարհորդ է, բազ-
մաճմո՛ւտ, հաստատամի՛տ,
անաշա՛ռ, մարդասե՛ր: Որպես
աշխարհագրագետ-գիտնական,
նա հետազոտությունները վա-
րում է պարտքի անքննադա-
տելի ճանաչմամբ:

Քսաներորդ դարն սկսող
1901 թ. ընթացքում Լոնդոնում

հրատարակվեցին հայագիտա-
կան նաև այլ գործեր՝ Բ. Վ.
Հենդերսոնի, Ա. Հ. Սեյսի, Օ.
Մ. Դալտոնի, Ֆ. Օսվալդի և
այլոց երկերը, սակայն տարվա
հրատարակություններից միակը
«Armenia»-ն էր, որ լայն ար-
ձագանք գտավ նաև ոչ հայա-
գիտական շրջաններում: Այս
տեսակետից արժե հիշել հուն-
գարացի ականավոր լեզվա-
բան, թյուրքական լեզուների
ստուգաբանական անդրանիկ
բառարանի հեղինակ, ազգա-
գրագետ Արմին Վամբիրին, որի
մասին ժամանակակիցներն
ասում էին, թե Թուրքիայի մու-
սուլմանական հասարակության
աչքին Մուհամմեդից հետո
երկրորդ հեղինակավոր անձն է:
Այսքան պատկառելի մի թուր-
քագետ, ինչի աշխատության՝
Թուրքիայում արգելված լինե-
լու մասին իմանալով հան-
դերձ՝ Բուդապեշտի «Պեշտեր
Լաուտ» գերմաներեն պարբե-
րականում հրապարակեց մի
դրվատական գրախոսական,
որտեղ հատկապես բարձր է
գնահատում անգլիացի ճանա-
պարհորդի անաշառությունը.
«Երկրի և ժողովրդի նկարա-
գրության ընթացքում Լինչը հե-
ռու է մնում բոլոր նախապա-
շարումներից: Քաղաքական
նկատառումների մեջ նույնպես
նա ջանացել է պահպանել կա-
տարյալ անաշառություն»:

Հիշելով Անիի ավերակները,
հունգարացի գիտնականը ա-
վելացնում է. «Միայն ճշմար-
տության հանդեպ իմ պարտքը
կատարած պետք է լինեմ, եթե
սլնդեմ, որ հայկական թագա-
վորության միջնադարյան մայ-
րաքաղաք Անիի շքեղ հուշար-
ձաններով հրապուրված բազ-
մաթիվ այցելուներից և ոչ մեկն
իր տեսածը, թե՛ պատմական

և թե՛ արվեստագիտական ա-
ռումներով այնպես խորազը-
նին ու ճիշտ չի նկարագրել,
ինչպես Լինչը»:

Անգլիական «Ուորլդ» պար-
բերականն անկեղծորեն խոս-
տովանում է, որ նախքան
«Armenia»-ի հրատարակու-
թյունը, անգլիացիները դեռևս
ամբողջ լրջությամբ չէին գի-
տակցում Հայաստանի իսկա-
կան արժեքը: Թերթի խմբա-
գրությունն ապշեցուցիչ է հա-
մարում մանավանդ այն, որ
«Armenia»-ի մեջ ներդրված
ուժի, հմտության ու նյութա-
կան միջոցների անօրինակ
սպառումը գործադրվել է հա-
նուն այնպիսի մի երկրի, ինչ-
պիսին է Հայաստանը: Եվ, հի-
րավի՛, հայության վիճակն
այնքան բարդ էր, որ միայն
զարմանալ կարելի է, թե ինչ-
պես կարող էր գիվանացետ
Անգլիայի որևէ հպատակ, այն
էլ Լինչերի նշանավոր գերդաս-
տանի մի ներկայացուցիչ, այդ-
քան անվերապահորեն նվիր-
վել մի ժողովրդի, որին
պաշտպանելը հղի էր բազմա-
թիվ անձեռնուժ արձագանք-
ներով:

Լինչերի գերդաստանը սերում
էր Իռլանդիայից: Այս հին և
աղնվական տոհմը Մեծ Բրի-
տանիային պարգևել է պետա-
կան մի բանի գործիչներ,
նրանց թվում՝ նաև մեկ ծովա-
կալ: Լինչերի եռանդուն ջան-
քերով է Արևելքում առաջին
անգամ բացվել Տիգրիսի վրա-
յով Բաղդադը Պարսկական
ծոցի հետ կապող նավագնա-
ցության ճանապարհը: Այդ
նշանավոր գերդաստանում է
1862 թ. ապրիլի 18-ին ծնվել
«Armenia»-ի հեղինակը: Միջ-
նակարգ կրթությունն ստացել
է Գեմբրիջում: Այնուհետև իրա-

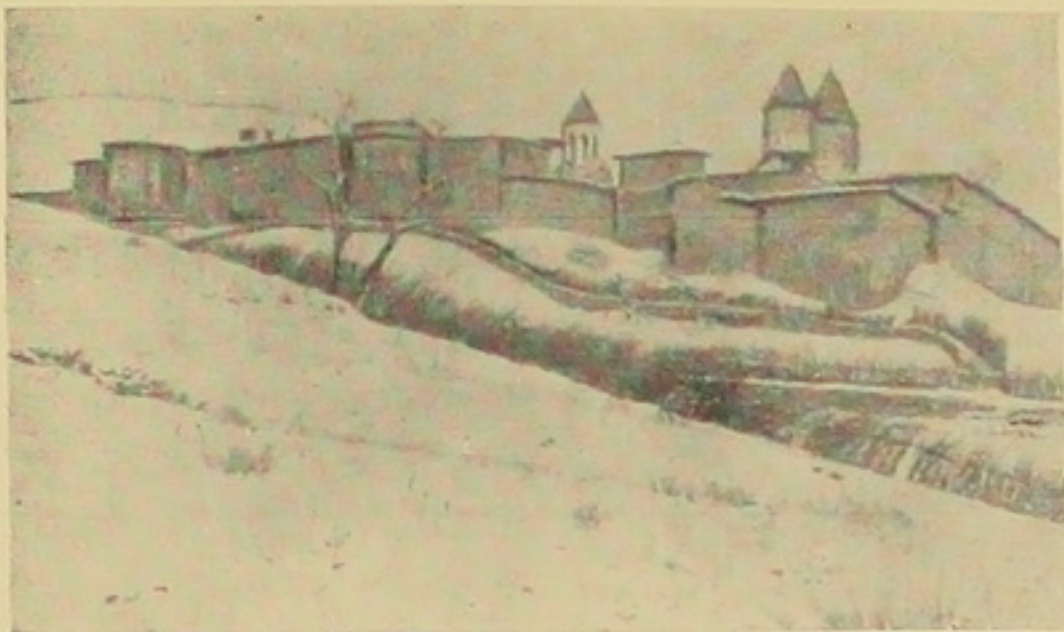
ԳԵՂՈՐԴ ԱՐԿԱՐՅԱՆ

ՀԵՆՐԻ ԼԻՆՉԸ

ԵՎ ՆՐԱ

«ARMENIA» - Ն

ԾՆՆԴՅԱՆ
120-ԱՄՅԱԿԻ ԱՌԹԻՎ

վարանական բարձրագույն դասընթացների է հաճախել Գերմանիայում, Հայդելբերգի համալսարանում: Ստացել է փաստաբանի կոչում: 1889—1890 թթ. ճանապարհորդություններ է կատարել Հալեպ-Դիրբեքիր-Տիգրիս-Քաղաք տերթուղիներով: Պարսկաստանում հիմնել է շոգենավային ընկերություն: Իսկ 1900 թ. բացել է Բախտիարի լեռներից մինչև Իսպահան ձգվող 270 մղոնանոց «Լինչի պողոտան»:

Բաղդադի անգլիական դեսպան, գեղապետ Թեյլորը, որը, Լինչի բառերով ասած, գրեթե մի փոքրիկ թագավոր էր Միջագետքում, ոչ այլ ոք էր, քան «Armenia»-ի հեղինակի մոտական պապը: Իսկ «փոքրիկ թագավորի» կինը, այսինքն՝ Լինչի տատիկը, սվազի մի գեղեցիկ հայուհի էր, որին սիրահարվել էր անգլիական դեսպանը և ամուսնացել:

1902 թ. օգոստոսի 2-ին զորված ինքնակենսագրականում Լինչը կարոտով է հիշում տատիկին ու ծնողներին. «Զգիտեմ, թե ավելի մեղմանուշ և խանդակաթ ծնողներ ուրիշ երեսաններ երբեք ունեցել են... Հինգ տարեկան էի, երբ տատիկիցս ուղարկված մի պատիկ բուռնիկ բերեցին, կանգնեցրին դահլիճի կենտրոնում և նվիրեցին ինձ՝ մեծ հաճույք պատճառելով: Կյանքիս մեծ մասն անցկացրել եմ ձիու վրա»:

Ինքնակենսագրականի հրատարակիչը (Պ. Տոնապետյան) գրում է. «Մանուկ հասակում հայազգի տատից նվեր ընդունած ձիու հիշատակը, երևի, մի այլ և խորհրդավոր կաղապար առավ խելահաս երիտասարդ թոռան մտքի մեջ: Եվ մի

բնազդ երևի զրդում էր նրան՝ ձիով այցելության դուրս գալու դեպի իր տատի հայրենիքը, արտադրելու համար մի ճշմարիտ հրաշակերտ»:

Դիվանագետ նախնիներից ընկալելով դիվանագիտական անուրանալի ձիրք, տատիկից ու մայրիկից էլ ժառանգելով քնքշություն ու հայասիրություն, Հենրի Լինչն իր գիտական և հասարակական գործունեության ամբողջ ընթացքում նվիրվեց հայոց դատի պաշտպանությանը: Անգլիական պառլամենտի պարսկական գործերի կոմիտեի նախագահի պաշտոնում նա անողոր քննադատության էր ենթարկում պառլամենտի արտաքին գործերի վարած սխալ քաղաքականությունը Պարսկաստանի և Հայաստանի նկատմամբ: Մահից ընդամենը 16 օր առաջ՝ 1913 թ. նոյեմբերի 8-ին, նա անգլիական «The Nation» թերթում հրապարակեց հայկական բարենորոգումներին նվիրված

Տեսարան Մուշից: Հենրի Լինչը Հայաստանում: Հայ առևտրականի տունը Վանում: Էրզրումցի ուսանողուհիներ:

իր Բաց նամակը: Որպես Բրիտանական արքայական աշխարհագրական ընկերության անդամ՝ նա մեծապես նպաստել է Հայաստանի աշխարհագրությունն ուսումնասիրելու գործին:

Լինչը Հայաստանում ճանապարհորդել է առաջին անգամ 1893 թ. օգոստոսից մինչև 1894 թ. մարտը, երկրորդ անգամ՝ 1898 թ. մայիսից մինչև օգոստոս: Նրան ուղեկցող անձնակազմի մեջ էր գտնվում նաև գերմանացի երկրաբան Ֆ. Օսվալդը, որի հետ միասին Լինչը կազմել է Հայաստանի հանրահայտ քարտեզը:

Մենագրության առաջին հատորը կրում է «Ռուսական Հայաստան», երկրորդը՝ «Տաճկահայաստան» խորագրերը: Հայաստանը ներկայացված է

ամենաբազմազան կողմերով՝ եկեղեցական, տնտեսական, մշակութային պատմություն, հոգևոր կյանք, կրթություն, կենցաղ, դաստիարակություն, ազգագրություն, բանահյուսություն, արվեստ: Մանրամասն ուրվագծված են Հայաստանի ռելիեֆը, կլիման, լեռները, լճերը, գետերը, դաշտերը, բուսականությունը, կենդանական աշխարհը, բնական հանքատույնները, հողի ու ջրի բաղադրությունը: Լուսանկարները պատկերում են Անիի, Աղթամարի, Հառիճի, Մարմաշենի, Էջմիածնի, Կտուցի, Վանի, Վարազի, Մշո Սուրբ Կարապետի և այլ վայրերի ճարտարապետական հուշարձանները, հայկական քաղաքները, հայոց լեռները, հայ մարդկանց:

Այս ամենը լուսանկարվել է ցարական Ռուսաստանի և Թուրքիայի խիստ հսկող աչքի տակ։ Լինելը հայտնում է, որ Թուրքիայում չէր թույլատրվում բարդ գործիքների գործածությունը, և ինքը շափազրություններն ու լուսանկարումները կատարել է եղբեմն ղիմելով հնարամտությունների։ Նրա բազմաթիվ հայ բարեկամներից մեկը՝ Արթուր Եր-Հակոբյանը (որը հեղինակ է «Armenia»-ում ղետեղված Արևմտահայոց Ազգային սահմանադրության անգլերեն թարգմանությունը), պատմում է. «Համիդյան սև օրերու միջոցին էր... Լինել Պոլիս եկած էր... Գիտնալով, որ շրջապատված է հլրորդի արքայական աշխուրջ լրտեսներէ, խղճամտորեն կրդ-դուլածուր իր պատճառով վրտանդի ննթարկիլ որնէ մեկը... Ոչ միայն Լինելի նման մեկու մը ուղղելը, այլև անոր անունն իսկ հիշելը աններելի ուժիւր մըն էր այն ատենն։ Նվ, իսկուպես, դրանք այն օրերն էին, երբ Արդուր Համիդն արգելել էր գործածել ոչ միայն «ազատություն», «հեղափոխություն» բառերը, այլև Հայաստան տեղանունը։ Լինելն անձամբ տեսել է, թե ինչպես թուրքերը Հայաստանի անունը դանակով բերել-հանել էին նույնիսկ հազարավոր տարիներ առաջ ապրած հույն պատմիչ Քսենոֆոնի «Անաբասիս» տապալիր հրատարակության միջից։

Մենագրության սկզբից մինչև վերջ ձգտելով ցրել մեր ժողո-

Մեծ Արարատը Սարգս-Քալաթից։ Էդուարդ Կիլիկիան

վրդի մասին թշնամիների տարածած վարկարեկիլ լուրերը, Լինելը միաժամանակ չի թաքցնում նաև հայ կյանքի սովորոտ կողմերը։ Սակայն ամեն անգամ որնէ թերություն նշելիս, նա անաշու գիտնականի իր պարտքն է համարում թափանցել երևույթի ակունքները և գտնել դրա պատճառները։ Դարերի ընթացքում օր ու արև շտեսած հայը հարկադրված է եղել գոյությունը պահպանելու համար ձեռք բերել իրեն ոչ հատուկ այնպիսի դժեք, որոնք ժամանակավոր են և կվերանան Հայաստանի համար բարենպաստ պայմաններ ստեղծվելուն ղուգընթաց։

«Armenia»-ն 1910 թվականին թարգմանվեց ռուսերենի թարգմանչուհի Նիկոլայեռա Զունկովսկայայի ձեռքով և հրատարակվեց Թիֆլիսում, Մ. Մարտիրոսյանցի տպարանում։ Թարգմանության համար գրված առաջաբանում Լինելը հանդես է գալիս որպես անդլիական պառլամենտի անդամ և հայտնում է, որ մեծ պետությունները պետք է ոչ թե ճնշեն, այլ, ընդհակառակը, բաշխեն ազգային փոքրամասնությունների ինքնավարման ձգտումները։ Նա գրում է. «Երբ ազգային մեծ միավորը գործունի քանակով աննշան, բայց ցեղային և ազգայնական բնազդներով ուժեղ ժողովրդի հետ, այդ դեպքում նրան դե-

կավարող լավագույն բաղաբանությունը պետք է լինի ավելի շուտ հիշյալ բնազդների խրախուսումը, քան թե ճնշումը»։

Անդրադառնալով Կիլիկիայում 1909 թվականին տեղի ունեցած դեպքերին՝ նա գրտնում է, որ առավել խելացի բաղաբանության դեպքում պատմությունը դերծ կմնար այնպիսի խայտառակ և սարսափելի փաստերից, ինչպիսին էր Ադանայի ջարդը։ Քաղաքակիրթ անգլիացին հատկապես ամոթալի է համարում այն, որ թուրքական պառլամենտը ձայների մեծամասնությամբ ընդունել է ազգային միություններ արգելող որոշումը, այն էլ՝ այդ ազգերի ներկայացուցիչների՝ հայ, բուլղար և հույն պառլամենտականների ներկայությամբ։

Լինելի Հայաստան այցելած տարիներին երկրի բաղաբան առօրյային գործունյա մասնակցություն էր ցուցաբերում նաև Խրիմյան Հայրիկը, որին «Armenia»-ում մեծ տեղ է հատկացված։ Ռուսերեն թարգմանության առաջաբանում Լինելը նրա մահը (1907 թ.) հիշելով գրում է. «Իմ գիրքը գրվուց հետո ասպարեզից հեռացել է նրա էջերում ամենակենտրոնական դիրք գրավող անձնավորությունը։ Հայերն, ի դեմս իրենց մեծ կաթողիկոս Խրիմյան Հայրիկի, կորցրել են

արտակարգ մեծություն մի բարոյական ուժ և ամենաբարձր ու ամենալուսավոր մի հայրենասերի։ Ինչպես դեմքով, այնպես էլ կազմվածքով նա մարմնավորում էր այն բարձրաբերձ լեռնային ղանգվածները, այն լայնարձակ հեռատանները և իր երկրի այն վճիտ ջրերը, որոնց ոգին բընբուշ և վեհաշուք մեղեդիներով հավերժ ձախրելու է հայոց հողով բայլած ճանապարհորդիս հուշերում»։

Լինելի լեզուն հմայիլ է։ Հայաստանի մասին նա խոսում է այնպես, կարծես թե օտարության մեջ ապրող, հայրենիքին անհունորեն կարոտած և ամեն խոսքում նրա հեղինակության մասին հոգացող հայ է։ Հայոց բնօրրան Վանն իր շրջակայքով անգլիացու գրչի տակ դառնում է եվրոպական լանդշաֆտ, որպեսզի հարադատ ղգացմամբ համակի եվրոպացիներին։ Վանա լճից այն կողմ խոյացող Սիփանը նա համեմատում է իտալական Վեզուվի կամ էտնայի հետ, իսկ ավելի մոտ տարածություններում բարձրացող լեռների երկարաձիգ պատնեշը նրան հիշեցնում է նորվեգական Ֆիորդների բնանկարը։ Վանի ժայռերի վրա փորագրված սեպագիր արձանագրությունները խոսում են պետության հզորության և բաղաբան կրթության հնության մասին։

Էջմիածնում Լինելն ականատես է եղել կաթողիկոսական ընտրություններին։ Նա հրապտրված էր գիշերը փողոցներում վառվող խարույկներով, լապտերների երազուն լույսերով, երկսեռ երգչախմբի մեղեդիներով։ Աթոռանիստ քաղաքում նա հանդիպել է եվրոպական համալսարաններում կրթություն ստացած մտավորականների, որոնց հետ խոսել է անգլերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն։ Ղարսում տեսել է գերմաներեն և ֆրանսերեն ազատ խոսող մի օրիորդի։ Երևանի հոգևոր սեմինարի ղիրեկտորի հետ խոսել է գերմաներեն։ Էջմիածնում իր հյուրանոցային հարեանին տեսել է անգլերեն թերթ կարդալիս։ Մյուս բաղաբանների ղպրոցներում մաս-

Շարունակությունը՝ 18-րդ էջում

—Նկարներում.—
 1. Նուարդ՝Ե. ՊԱՎԼԻԴԻ,
 Արա Գեղեցիկ՝ ՀՍՍՀ
 վաստակավոր արտիստ
 Լ. ԴԻՎԱՆՅԱՆ: 2. Տե-
 սարան բալետից: 3. Շա-
 միրամ՝ ՀՍՍՀ ժողովրդա-
 կան արտիստուհի Է. ՄԸ-
 ՆԱՅԱԿԱՆՅԱՆ, Նինոս՝
 Ռ. ԱՎՆԻԿՅԱՆ

Լուսանկարները՝
 Ռ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻ

Այլ. Սպենդիարյանի անվան
 օպերայի և բալետի պետական
 ակադեմիական թատրոնը վերջե-
 րըս բեմադրեց «Արա Գեղեցիկ
 և Շամիրամ» բալետը:

Կոմպոզիտոր՝ ՍՍՀՄ ժողովրդա-
 կան արտիստ Գ. ԵՂԻԱՋԱՐ-
 ՅԱՆ, դիրիժոր՝ ՀՍՍՀ ժողովրդա-
 կան արտիստ Ա. ՔԱԹԱՆՅԱՆ,
 բալետմայստեր՝ Ա. ԱՍԱՏՐՅԱՆ,
 նկարիչ՝ Ռ ՍՖՍՀ վաստակավոր
 նկարիչ Է. ՍՏԵՆԲԵՐԳ:

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆՅԱՆ ՄԵԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայոց պատմության հին և միջնա-դարյան շրջանները լի են արտասովոր այնպիսի երևույթներով, որոնց անձանց էին հարևան մեծ ու փոքր տերություններն իրենց հաստատուն թագավորական տների մշտահալով կյանքում:

Ինչպես Վանի թագավորության ու Երվանդունիների, այնպես էլ Մեծ Հայքի Արտաշեսյան ու Արշակունյաց հատուկությունների օրոք, իսկ միասնական թագավորական զանգե կորստի հաջորդած զարկում՝ հատկապես Հայոց երկրի քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային զարգացման գործում մի անփոփոխելի դեր ունեին հայ նախարարական-իշխանական տները՝ նրանց կյանքն ու գործը հիմնականում արտացոլված են մեր հին մատենագրության հուշարձաններում, միմեկն ու գրական մեղմությամբ և մեղմ են ներկայանում իրեն հայոց հին պատմականության անբխակ ու տեսական արժանի կատարված հայրենիքի պատմության, հայ ազգի ինքնության պահպանման և ազդարան մշակելու հարցուման դժվար ճանապարհին:

Պատմական Մովսես Խորենացին՝ մեր ժողովրդի առաջին պատմիչն ու բնական պատմության հանձնարեղ հեղինակը, նախընթաց բազմահարուստ աղբյուրների հիման վրա ցույց է տվել, թե ինչպես Մեծ Հայքի միասնական թագավորության հիմնդիրն ու հայ պետականության կարգավորիչը (մ.թ.ա. երկրորդ դարի սկիզբ), ժամանակի առաջավոր պետությունների օրինակով, իր երկրի քաղաքական կյանքը կանոնավոր հունի մեջ առավ՝ առաջին հերթին օրոշելով նախարարական տների իրավունքներն ու պարտականությունները: Ահռելի պայքարի ու զոհաբերությունների գնով էր ստեղծվել Մեծ Հայքի միասնական թագավորությունը՝ նրանք էին նախարարություններ, որոնք, զինակցելով կենտրոնացված հզոր պետության ստավունությունն ազգային կյանքի անխափար զարգացման գործում, անմիջապես ընդառնել էին միաբար թագավորին և դարձել նրա եռանդուն աջակցները՝ կենտրոնախույս տրամադրությունները կոտրելու, պետության միասնական մարմինն ամրապնդելու համար:

Առաջինների մեջ իր առանձնահատուկ տեղն էր ունեցել Բագրատունիների հին նախարարական-իշխանական տունը, որը հենց սկզբից հավատարմությամբ միացել էր թագավորին, բազմությամբ ծառայել նրա միաբար գործին, և այս բոլորի համար էլ թագավորը Բագրատունյաց նահապետին էր շնորհել երկրի կառավարման գործակալություններից բարձրագույնը՝ թագադիր ասպետի ժառանգական իրավունքը:

Թագադիր ասպետը ոչ միայն թագադրության արարողությունների ժամանակ թագ էր դնում գահը ժառանգող արքայազնի գլխին, այլև թագավորի մերձավոր խորհրդականն էր և երկրի ընդհանուր կառավարիչը: Այս իրավունքները Բագրատունյաց առանձնաշնորհը մնացին այնքան ժամանակ, որքան գոյություն ունեց հայոց թագավորությունը: Իսկ երբ Պարսից արքայի ու Բյուզանդիայի կայսեր սաղաքներով հայոց Արշակունի թագավորությունը վերացավ, և երկիրը կառավարվում էր արքունիքի կողմից նշանակվող մարզպաններով, այդ ժամանակ էլ հաճախ էր պատահում, որ, զիջելով հայոց հոգևոր ու աշխարհիկ իշխանությունների պահանջին, արքունիքը մարզպան կարգեր Բագրատունյաց տան ներկայացուցիչներ:

Այս վիճակն էր նաև արաբական տիրապետության շրջանում, երբ հայ ժողովրդի ազատազրական պայքարը զլսավորող ուժերի առաջին շարքում էին Բագրատունյաց պայազատները:

Ութերորդ դարի և իններորդի առաջին կեսի հակաարաբական ընդվզումները, արաբների գործադրած անսանձ դաժանություններն ու բռնությունները արևաբամ էին արել Հայաստան աշխարհը: Թվում էր, թե հայ ժողովուրդն արդեն դատապարտված է հավերժական ստրկության և նրա երկրի տեր պիտի մնային մահմեդական զանգվածները, որոնք արաբական տիրապետության օրոշով եկել էին հայոց ոստաններն ու շենքեր և արյունարբու սարդերի պես ծնում էին բզկտված Հայաստանի վերջին կենսահյուսերը: Եվ հենց այս ժամանակ էլ հայ ժողովուրդը ձեռք է բերում դարեր երազած իր քաղաքական անկախությունը: 855 թվականին խալիֆայությունն ստիպված է լինում Առաջին Բագրատունուն հանձնել Հայաստանի իշխանաց իշխանի պաշտոնը, իսկ շուրջ երեք տասնամյակ հետո էլ, հայոց հոգևոր ու աշխարհիկ ավագանու պահանջով, վերականգնում է երկրի հինավուրց թագավորությունը՝ նույն Առաջին Բագրատունու զահակալությամբ:

Մասնաճեղները հաճախ առաջնորդվում են այն սխալ պատկերացմամբ, թե խալիֆներն էին արաբական խալիֆայության հիմքերը, և այդ պատճառով էլ հնարավոր դարձավ Հայաստանի պետական անկախության վերականգնումը: Ի՞նչ խոսք, այս գործում որոշ դեր խաղացել է նաև խալիֆայության թուլացումը: Սակայն վճռական նշանակություն ունեցան ուրիշ գործոններ, որոնց մեջ առաջինն ու ամենաորոշիչը հայկական ազատագրական պայքարն էր, որի 850—852 թթ. հուլիս-սեպտեմբեր լուրջ բնկում մտցրեց երկրի վիճակի մեջ և, փաստորեն, դրեց Հայաստանի անկախության հիմնաքարը: Ժիշտ է, արաբներին հաջողվեց արյան մեջ խեղդել Սասունի ու Զեյթունի, Արցախի ու Վասպուրականի

ապստամբությունները և մի նոր խարդախ իշխանաժողով-արքայով նոսրացնել հայկական ավատականության շարքերը: Սակայն ազատազրական մարտերի ընթացքը ցույց էր տվել, որ խալիֆայության համար իսկ այլևս անվտանգ չի կարող լինել նրա բռնափորության գոյությունը Հայաստանում: Եվ խալիֆայությունն ստիպված եղավ իր զորքերը դուրս բաշել այդ ըմբոստ երկրից: Դրան էլ հաջորդեց պետական վարչության հանձնումը տեղական ուժերին, իսկ Գժինում նստող արաբ ոստիկանի պարտականությունները սահմանափակվեցին միայն հարկեր հավաքելու վերականգնությամբ:

Առաջ Բագրատունին, այդ խելամիտ ու խիզախ քաղաքագետը, հմտորեն օգտագործեց իրեն տրված իշխանաց իշխանի իրավունքները ոչ թե արաբական հարկատվությունը կարգավորելու համար, այլ երկրի բոլոր ավատական ուժերը միավորելու, դառնալու համարյա բովանդակ Հայաստանի փաստական տնօրենը: Եվ երբ արդեն ստեղծված էր քաղաքական միասնությունը, երբ նույնիսկ ծայրամասային նախարարություններն իրենց զգում էին հայրենի քաղաքական ամբողջականության մասնիկները, իններորդ դարի յոթանասնական թվականներին Գեորգ Գառնեցի կաթողիկոսը հրավիրեց հոգևոր ու աշխարհիկ մեծամեծների մի ժողով, որը որոշեց Հայաստանի թագավոր ճանաչել Առաջին Բագրատունուն ու դիմել խալիֆային, որ նա հաստատի Առաջին թագավորությունը: Խալիֆայությունը միայն 854 թ. Առաջին Բագրատունուն ճանաչեց Հայաստանի տիրակալ՝ նրան ուղարկելով արքայական թագ ու հանդերձանք: Առաջին թագավորությունը ճանաչեց նաև բյուզանդական կայսրությունը, որի զահակալն էր Մակեդոնական կամ Հայկական հարջստության հիմնադիր Բարսեղ (Վասիլ) Առաջինը:

Եվ այսպես, շուրջ ու կես դար հետո վերականգնվեց հայոց կորսված թագավորությունը: Ախուրյանի աջ ափին գտնվող հինավուրց Բագրատունում հայոց արքա օծվեց Առաջին, որը պիտի վերականգնե Արտաշեսյան թագավորության բոլոր գործակալությունները, հաստատեր ու առաջ տաներ մի խելոց ու շրջահայաց քաղաքականություն երկրի ներքին ու արտաքին կյանքում: Հայ ժողովուրդը հնարավորություն ստացավ լծվելու խաղաղ ու ստեղծագործ աշխատանքի:

Պատմությունն անհամար փաստերով ցույց է տալիս, որ շատ ավելի հեշտ է որևէ պետական կազմավորում ստեղծելը, քան այն պահել-պաշտպանելը: Այդպես եղավ նաև Բագրատունյաց թագավորության պարագային: Առաջին զահակալության մեկ ու կես տասնամյակում երկիրը թոթափեց արաբական տիրապետության շրջանի շարիքները, ամրապնդվեց ու զորացավ իր մեջ միավորելով հին Հայաստանի համարյա ամբողջ տարածքը՝ հարավից մինչև Ճորոխի հովիտը և Կուրից մինչև ծայր-հարավային նահանգները, մինչև Մանազկերտ: Պայմաններ ստեղծվեցին լայն թափի շինարարական աշխատանքների համար: Եռանդագին ծավալվում էր առևտուրը, արհեստներն ու մշակույթն էին զարգանում:

Սակայն Հայաստանի այսօրինակ վերելքը ձեռն-տու չէր Արաբական խալիֆայությանը, որը, ինչպես ցույց տվին հետագա դեպքերը, դեռևս չէր հրաժարվել Հայոց երկրի նկատմամբ ունեցած հին հավակնություններից: Այդ վերելքը կասեցնելու

ԶՐՈՒՅՑՆԵՐ
ՀԱՅ
ԺՈՂՈՎՐԴԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
ՇՈՒՐՁ

նպատակով խալիֆայի կուսակալ և Ատրպատականի ամիր Յուսուֆը նախ Աշոտի որդի Սմբատ Ա-ի (890—914) թագավորության ղեմ է լարում Գագիկ Արծրունուն՝ նրան թագավոր հռչակելով, ապա խոշոր մի զորաբանակով խուժում Հայաստանի արևելյան նահանգները, ավերում բնակավայրերը, կողոպտում ու կոտորում երկրին պաշտպան կանգնած ժողովրդին։ Կապույտ բերդում ամրացած Սմբատն այլևս ի վիճակի չի լինում դիմադրելու թշնամու մեծաքանակ զորքին։ Ընկնում է բերդը։ Հայոց թագավոր Սմբատին գլխատում են բռնակալները։

Երբ ատրպատականցի ավերիչը տոնում էր իր հաղթանակը՝ կարծելով, թե Հայաստան աշխարհն արդեն ձեկի է եկել և այլևս երբեք ոտքի չպիտի կանգնի ու չպիտի կարողանա շտկել մարմինը, հայ ժողովուրդը թափ տվեց իրեն, ուժերի գերագույն լարումով բարձրացավ ընդդեմ բռնության։ Քաղաքական անկախության համար մղվող համաժողովրդական պայքարը գլխավորում էր Սմբատի որդի Աշոտը՝ քաջարի և անկոտրում կամքի տեր մի մարդ, որին ժողովուրդն իրավամբ կոչեց Աշոտ Երկաթ։ Յոթ երկար տարիներ ժողովուրդը կռվեց իր ազատության համար։ Յոթ տարվա ազատամարտերը պսակվեցին Սևանի ափի այն ահեղ ու հաղթական ճակատամարտով, որ Աշոտ Երկաթի փոքրաքանակ զորքը 921 թ. շահեց արաբ ավարառու Բեշիրի վիթխարի զորաբանակից։

Հին հայկական առաջն առում է՝ թշնամուն ծեծելով են բարեկամ դարձնում։ Չարաշար ծեծված Բեշիրի գերագույն տնրը՝ արաբ խալիֆան, 922 թ. արքայական թագ ու թանկագին նվերներ ուղարկեց Աշոտ Երկաթին՝ միաժամանակ նրան շնորհելով շահնշահի, այսինքն՝ արքայից արքայի տիտղոս։

Աշոտ Երկաթի ազատագրական պայքարի հաղթական դասը երկար ժամանակ շնորհացան արաբական բռնակալները։ Ատրպատականի կուսակալները շուրջ հարյուր տարի չէին համարձակվում զենք բարձրացնել Հայաստանի վրա։ Պետական դաշինքով կարգավորվել էին հարաբերությունները Բյուզանդիայի հետ, և ներքին կյանքում էլ հաստատվել էր տեական մի անդորրություն, որի պայմաններում Բագրատունյաց զահակային անմոռելի կերպով հպատակվում էին նախկին կենտրոնախույս ուժերը՝ հայ ալափառներ այն թագավորությունները, որ արաբների խռովակիչ ձեռքով ստեղծվել էին Վասպուրականում ու Սյունիքում, Փոփոխում ու Տաշիրում։

Աշոտի հաջորդ Աբասի (928—953), ապա սրա հաջորդ Աշոտ Գ-ի (953—977) և, հատկապես, սրա եղբայր Գագիկ Ա-ի (977—1020) զահակալության տարիները համեմատական անգործի ու վիթխարի բարգավաճման շրջան եղան Հայաստանի համար։ 961 թվականից երկրի մայրաքաղաքն ու թագավորանիստը դարձավ Նրասխի աջ ափին, հիւնավուրց Անի բնակավայրի տեղում բարձրացած Անի բերդաքաղաքը։ Բագրատունի թագավորներն ու ներքինը ենթակա իշխանները կարծես մրցում էին իրար հետ՝ երկրի տարբեր նահանգներում կառուցած իրենց փառահեղ շինություններով՝ եկեղեցիներով ու մանրերով, զոլակներով ու հյուրանոցներով, կաճուղիներով ու կարավանատներով։ Թագավորներն ու նրանց հարազատները, ստորագույն իշխաններն ու շտապետները հիմնադրում ու հովանավորում էին հողոր-մշակութային այնպիսի ակնառու կենտրոններ, ինչպիսիք են Հաղպատն ու Մանահինը, Հաղարձինն ու Հոռոմսը, Կեչառիսն ու Մակարավանքը, Տաթևն ու Դաղիվանքը և ուրիշ բազմաթիվ վանական համալիրներ, որոնք հետագա դարերում իրենց տանիքների ներքո բորբոք պիտի պահեն մեր աղջային մշակույթի, գիտության ու գրականության անհանգելի կրակը։

Սակայն այս դարաշրջանի թագն ու պսակը, որ Բագրատունյաց տոհմի փառաց հուշարձանն է

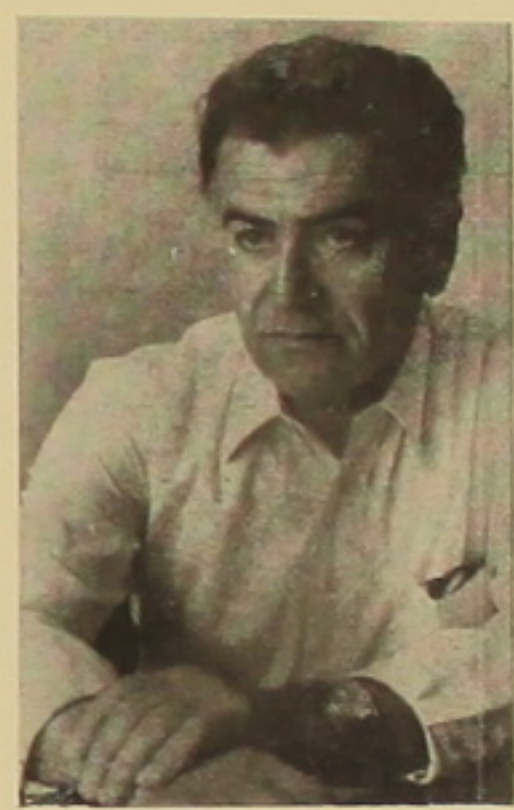
միաժամանակ, Անի քաղաքամայրը եղավ՝ ճարտարապետական իր հույակերտներով, տարանցիկ առևտրի ու արհեստների, մշակութային բազմաբնագավառ կյանքի իր աննախընթաց ու անգերազանց վերելքով։

Վաղնչուց Բագրատունյաց ժառանգական տիրույթը Սպեր գավառն էր (Ճորոխ գետի հովիտը)՝ հյուսիս-արևելյան Հայաստանում։ Այնտեղ նրանք ունեցել էին իրենց բերդ-ամրոցները, որոնցից ոչ մեկն էլ չէին կարող զահանիստ դարձնել հենց միայն այն պատճառով, որ Սպերը հեռու էր միջնաշխարհից, միշտ ենթակա արևմտյան ու հյուսիսային հարևանների ասպատակություններին։ Անվճարահան էր նաև հայոց հին մայրաքաղաքներից այն ժամանակ դեռևս կանգուն Դվինը, որտեղ պարբերաբար տիրություն էին անում արաբական բռնապետության մնացուկ ղեկավարները։ Ուստի, Բագրատունի առաջին թագավորներն իրենց զահը հաստատեցին մեկ Բագրատունում, մեկ էլ Երազգավորում, մինչև որ Աշոտ Գ Ողորմածը նախընտրեց Անին և 961 թ. այն օժել տվեց իրեն «թագաւորանիստ քաղաք Հայոց»։ Օժման ծեսին ներկա էին հայոց բոլոր իշխաններն ու հոգևոր առաջնորդները։ Այնտեղ էր ժողովվել զորքը։ Ազգակցի իրավունքով ժամանել էր Ազվանցի (Արցախի) Փիլիպե թագավորն իր շոխմարով և կաթողիկոսի ու եպիսկոպոսների հետ։ Մեծահանդես շուքով Անանիա կաթողիկոսն Անին քաղաքամայր օժեց, իսկ Աշոտին՝ շահնշահ (արքայից արքա), որովհետև նրա գերագահությունը ճանաչում էին Վասպուրականի, Ազվանցի ու Սյունիքի թագավորները։ Աշոտի այս տիտղոսն ընդունեցին Բյուզանդիայի կայսրը, Ափխազաց թագավորն ու հարևան մահմեդական ամիրայությունները։ «Եւ լինէր ուրախութիւն մեծ ամենայն տանն Հայոց, վասն զի տեսին նորոգեալ զաթոռ թագաւորութեան աշխարհիս Հայոց»՝ ըստ առաջին հարցն» (Մատթեոս Ուռուցեցի)։

Թագավորանիստ Անին կառուցվեց ու բարգավաճեց շատ կարճ ժամանակում։ Կամսարականների օրոք (Շիրակն ավելի վաղ ժամանակներում նրանց տիրույթն է եղել) ստեղծված ամրոցը վերակերտումներից հետո դարձավ քաղաքի միջնաբերդը, իսկ նոր ծավալված շինարարական գործի սրանշնչի արդյունքները՝ բնակելի թագամասեր, պալատական շինություններ, արհեստանոցներ, առևտրական տներ և այլն, ընդգրկվեցին նորաստեղծ երկշար պարիսպների մեջ, որոնք ձգվում էին Ախուրյանի ձորից մինչև Անի գետակի ափը։ Այս լայնածիր պարսպաշարի ներսում և նրանից դուրս էին Անիի հռչակավոր «հազարումեկ» եկեղեցիները, որոնցից կանգուն մնացած մի քանի օրինակներն այսօր վկայություն են այն դարի հայոց շինարարական հանճարի աննախադեպ փառատակումներին։

Անիի բարգավաճումով էր պայմանավորված նաև երկրի մեծ վերելքը մշակութային բոլոր բլրահալածներում։ Մաղկեցին գիտությունները, ստեղծվեցին մատենագրական մեծարժեք երկեր, որոնց շարքում՝ Հովհաննես կաթողիկոս Դրասխանակերտցու, Ասողիկ Տարոնեցու, Թովմա Արծրունու հրաշալի մատյանները։ Այս ժամանակ էր, որ թղթի արտադրության արհեստանոցներ ստեղծվեցին Անիում ու մյուս վայրերում, և մտավոր կենտրոններում եռո թափով զարգացան հայոց գրչությունն ու մանրանկարչությունը։

Տնտեսական, շինարարական ու մշակութային վերելքի հետ միասին բարձրանում էր նաև երկրի քաղաքական հեղինակությունը։ Բազմապատկան թագավորության մի քանի հյուղիք, որոնք նույն տոհմի պայազատների նախածնունդով էին ստեղծվել, բարգավաճում էին Տաշիր-Չորագետում, Տայքում, Տարոնում և Վրաստանում։ Տաշիր-Չորագետի տներն իրենց համարում էին Ազվանցի թագավորներ, քանի որ տիրում էին արևմտյան

Ազվանցի հողերին և իրենց հովանին էին տարածել անդրկուրյան երկրի պետական կազմավորումների վրա։ Պատմական աղբյուրների անհերքելի տվյալներով ապացուցված է, որ հայ Բագրատունիներից է անվել նաև վրաց Բագրատունի թագավորությունը, որի առաջին զահակները՝ Անիի թագավորների աշակցությամբ, վերացրին Վրաց երկրում բուն դրած արաբական կառավարիչների տիրապետությունը, միավորեցին երկրի տարանջատված մարզերը և ստեղծեցին մի հզոր թագավորություն, որն իր ձեռքում անխախտ պիտի պահեր հետագա ինը դարերի Վրաստանի բախտը։ Եվ ահա այսպես Բագրատունյաց հին տոհմն իր գերիշխանության տակ էր առել ամրոցը Հայաստանն ու Անդրկովկասը։ Տոհմակցական կապը նեցուկ էր տարբեր թագավորությունների միասնաբար կռվել դրանք թշնամիների դեմ։ Այս մթնոլորտում է ստեղծվել Անդրկովկասի ժողովուրդների հին եղբայրության մասին այն գրույցը, որ գրի է առել վրաց պատմության («Քարթլիս-Ցխովրեբայի») ժամանակագիրը։ Այդ գրույցի համաձայն, Թորգոմի ութ որդիները՝ Հայոսը, Քարթլոսը և մյուսները, որոնք կառավարվում էին Հայոսի կողմից և խոսում էին հայերեն, համերաշխ մի ընտանիք էին կազմում, և այդ կուռ համերաշխության համար սարսափելի չէր արտաքին ոչ մի թշնամի։ Այսօրինակ գրույցի հիմքն, անկասկած, ժամանակի Անդրկովկասի քաղաքական վիճակն էր։ Անի-Շիրակի Բագրատունի թագավորությունն էր երեք բնիկ ~~աթապատ~~ությունների արմատը, բոլորի համար էլ երազելի վիճակ էր հարևան ազգերի համերաշխ եղբայրական զինակցությունը, որին զարկվելով կփշրվեին օտար բռնակալական բանակները։ Անի-Շիրակից «բխա» կամ ներշնչված ջանքերը տանում էին դեպի մի հույկապ կառուցում, որ է՝ հավաքել, խմբել կովկասյան բոլոր ցեղերը մի և հանուր քաղաքական հարկի տակ, ներդաշնակել նրանց կյանքն ու գործունեությունը համագործակության և համերաշխության գետնի վրա, Բագրատունի ճառի հովանու ներքո» (Ն. Աղանջ)։

Սակայն քնած չէին հին թշնամիները, որոնք քինով ու խարդավանքով դիտում էին իրենց հայացքի առաջ բարձրացող Բազրատունյաց տարբեր ճյուղերի համագործակցությունը։ Ցավոք, նրանց թշնամությունը պատվար պիտի դառնար նաև հայոց թագավորության ներսի անջատարար տրամադրություններն ու ավատական մենատիրության

«Բնակատեղի»

«Նատյուրմորտ»

«Ծեպանկար»

«Հայկական նախշեր»

«Տիկնիկով աղջիկը»

ԷԴՎԱՐԴ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

Իրանահայ նկարիչ Էդվարդ Այվազյանը ծնվել է 1882 թվականին Թեհրանում: Սկսել է նկարել փոքր հասակից: 1946-ին մասնակցել է տեղի պատանի նկարիչների միջազգային ցուցահանդեսին և շահել 3-րդ կարգի մրցանակ, իսկ 1957—58 թվականներին, իրանյան Բիենալի ցուցահանդեսում՝ կրթական նախարարության, ապա նաև Վենետիկի միջազգային ցուցահանդեսի առաջին կարգի մրցանակները: «Նրա վրձինը խիզախ է, մտածումները՝ արագ, գույները՝ մտածված», — գրել են նրա մասին:

1980 թվականին Այվազյանը այցելեց հայրենիք:

Հայաստանում գտնված օրերին Էդ. Այվազյանը ցուցադրեց իր նկարչական աշխատանքների լուսապատկերները, հնարավորություն ունեցավ ծանոթանալու մայրաքաղաքի նկարիչներին, զրուցելու նկարչական արվեստի տարբեր հարցերի շուրջ, եղավ պատմական վայրերում:

Վերջին տարիներին նկարիչը բնակվում և ստեղծագործում է Լոնդոնում, մասնակցում անգլիա՝ հայ գաղութի մշակութային կյանքին:

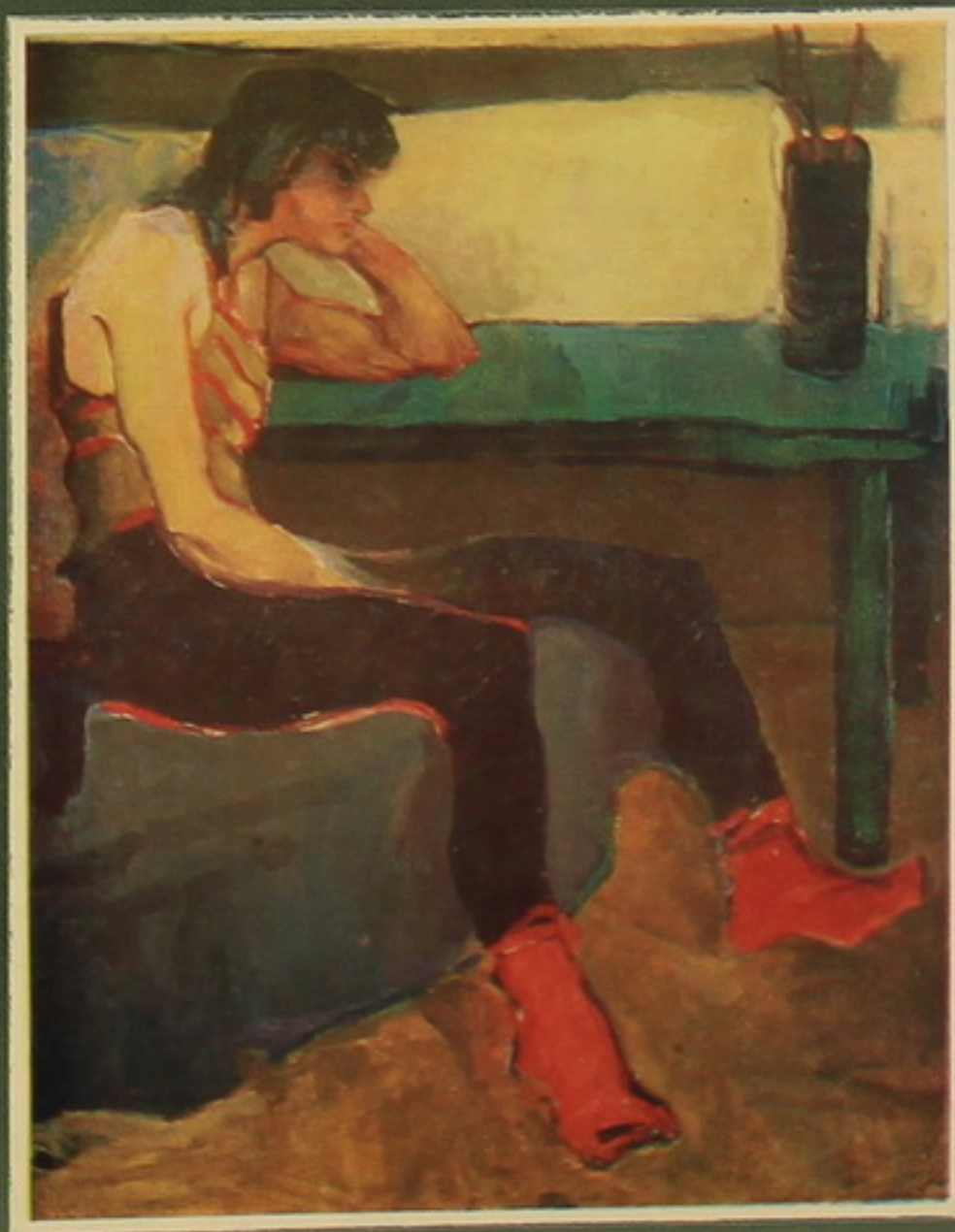

«Պարունի»

«Արվեստանոցում»

«Բնորդունի»

ստոր անկերը: Տասնմեկերորդ դարի սկզբին Հայաստանի անկախության վրա ոտնձգություն կատարեց հայոց պետականության հին ու նեղավոր հակադրող Բյուզանդիան, և նրան իրենց օժանդակությունը արձագանքեցին Պետրոս Գետադարձ կաթողիկոսը, Վեստ Սարգիս դավաճանն ու Աշոտ Դ Բագրատունին, որն ամեն կերպ ջանում էր զահրենեց անել իր ավագ եղբայր Հովհաննես-Սմբատ արքային և տիրանայ Անիի թագավորությանը: Եվ Հովհաննես-Սմբատն էլ, իր դիրքն ամրապնդելու համար, Անին ու շրջակայքը կտակեց Բյուզանդական արքունիքին, որն իրավասու էր պիտի դառնար նրա մահից հետո:

Այս այսպես երբեմնի հզոր թագավորությունը, երկրի երբեք երկպառակությունների պատճառով, զարծել էր ամոթալի վաճառքի առարկա լինի Բյուզանդական արքունիքը խորհրդավոր իր ներկայացված իրականացում էր ոչ միանգամից, այլ բայի առ բայի նախ եվանջեց ու կայսրությանը միացրեց Տարսի Բագրատունյաց իշխանությունը:

ապա եվանջեց Տայքի կյուրապաղատությունը (1001 թ.): Դրան էլ հաջորդեց Վասպուրականի Արծրունյաց թագավորության տարածքի յուրացումը (1011 թ.): Հերթը հասել էր Անի-Շիրակին: 1041 թ. վճռահանեց Անիի գահակալ Հովհաննես-Սմբատը, և անմիջապես բյուզանդական զորքերը հայտնվեցին հայոց մայրաքաղաքի պատերի տակ: Անին ոտքի ելավ պաշտպանելու իր ու Հայաստանի անկախությունը: Պաշտպանությունը ղիսավորում էր քաջ ու հաշտասեր սպարապետ Վահրամ Պաշլավունին: Բյուզանդական զորքերը խայտառակ պարտություն կրեցին և ամբարաբ հեռացան Հայաստանից:

Անիում թագավոր նստեց տասնվեցամյա Գագիկ երկրորդը (1042—1045 թթ.), որը փորձեց Բագրատունյաց երեքացող զահն ամրապնդել ներքին ուժերի համախմբումով: Նա արքունիքից հեռացրեց ծախու Վեստ Սարգսին ու Պետրոս Գետադարձին: Հաջորդությամբ մի քանի անգամ ջարդեց ու հետ բռնեց Հայաստան թափանցած բյուզանդական զորքերին: Սակայն այս հաղթական նակատամարտերն անգամ Անին չփրկեցին վերահաս կործանումից: Բյուզանդական արքունիքը, իր մոտ ծվարած Վեստ Սարգսի ու Պետրոս Գետադարձի խորհրդով, զիմեց նոր խարդավանքի, բարեկամական բանակ-

ցությունների պատրվակով Գագիկ թագավորին հրավիրեց Կոստանդնուպոլիս, բայց, բանակցելու փոխարեն, պահանջեց Անին և, երբ մերժում ստացավ, հայոց երիտասարդ թագավորին արգելեց վերադառնալ հայրենիք: Անգլուխ մնացած Անին մեկ տարի ևս անհույս դիմադրեց բյուզանդական ոտնձգություններին, մինչև որ 1045 թ. ջլատված հայրենասեր ուժերը դավաճանների հորդորներով անօգուտ համարեցին հետագա դիմադրությունը և Անին հանձնեցին կայսրությանը:

Այսպիսի անփառունակ վախճան ունեցավ Բագրատունյաց թագավորությունը, որն ավելի քան դար ու կես Հայաստանը և Անդրկովկասը օտար բռնակալների զեմ պատենելու ուղիներ էր փնտրում:

Ջրույցիս վերջում արժե վերստին հիշել ակա-նավոր պատմաբան Նիկողայոս Աղոնցին, որի ճշմարիտ գնահատությամբ՝ «Բագրատունյաց փորձը՝ ընդգրկելու համայն Կովկասը իրեն մի մեծ ընտանիք, մի քաղաքական կենսակցության շաղկապի մեջ, ներկայանում է մեզ որպես մի խիզախում՝ գաղափարական լայնությամբ անօրինակ միջնադարյան նեղսիրտ մթնոլորտում և կազմում է այս նըշանավոր տոհմի պատմական փառքը»:

ՀԵՆՐԻ ԼԻՆՉԸ ԵՎ ՆՐԱ „ARMENIA“-Ն

Սկզբը՝ 18-րդ դար:

նակցել է օտար լեզուների դասերին: Այս ամենը նա նշում է եվրոպացիներին ցույց տալու համար, որ հայերը զարգացած, լեզուներ խմացող ժողովուրդ են: Նա չի մոռանում միաժամանակ նշել, որ դպրոցներն այցելելիս ինքը նկատել է, որ ն՝ հայկական, և՛ ուսական դպրոցներում կան իրենց ընդունակություններով եվրոպացի աշակերտներին ոչնչով չդիմող աշակերտներ, թեև ցարական իշխանությունները ուսական դպրոցներում սովորողների համար ստեղծում են ավելի լավ հնարավորություններ՝ նրանց հատկացնելով անհամեմատ ավելի շատ դրամական միջոցներ:

Ալեքսանդրապոլում (Լենինական) գտնված օրերին Լինչը հայտնում է, որ քաղաքն ունի 30.000 բնակիչ, կրկնակի ավելի, քան երևանի բնակչությունն է: Այդ ժամանակ Լինչը 32 տարեկան երիտասարդ էր:

Նա սիրահարված է ալեքսանդրապոլցի աղջիկների գեղեցկությանը: Լուսանկարել և

«Armenia»-ում տպագրել է լուսանկարը մի հարսի, որին համեմատում է իտալական վերածննդի նկարիչների պատկերած կանանց հետ: «Այնքան սիրունիկ, գրավիչ դեմք ունեւր, որ իր թարմ պարզությամբ և վճիտ, անմեղ աչքերով հիշեցնում էր Անդրեա դել Սարտոյի սիրելի կնոջը»: Լուսանկարից մեզ է ծպտում նաև հարսի մայրը, որին Լինչը նմանեցնում է Զիովանի Բելլի-նիի կերտած գեղեցկուհուն: Հայուհիներին իտալուհիների հետ համեմատելով Լինչը դարձյալ հետապնդում է հայերի նկատմամբ եվրոպայում հասարակական բարենպաստ կարծիք շահելու նպատակը:

Ալեքսանդրապոլի Սուրբ Գեվորգ եկեղեցում Լինչը տեսել, լուսանկարել և «Armenia»-ում զետեղել է իտալական վերածննդի ժամանակներում (1327 թ.) նկարված մի բարձրարժեք սրբապատկեր՝ Գևորգ զորավարի նկարը: Միջնադարյան արվեստի սույն հուշարձանը կորստից փրկելու և էրզրումից Արևելյան Հայաստան բերելու գործին մասնակցել է

նաև Մերգորովը, որի տղայից էլ Լինչը լսել է նկարի պատմությունը: Շատ հնարավոր է, որ ալեքսանդրապոլցու արտասանությամբ («Կ»-ն արտասանվում էր «Գ») Լինչի ականջին հնչած «Մ եր գ ո ռ ո վ ը» նույն «Մ եր կ ու ռ ո վ ը» է: Այս ազգանունն էր կրում էրզրումից գաղթած ալեքսանդրապոլցիների այն գերդաստանը, որից սերում է նաև հանրահայտ քանդակագործ, ՍՍՀՄ և ՀՍՍՀ ժողովրդական նկարիչ, ակադեմիկոս Դ. Ս. Մերկուրովը: Վերջինս ծնվել է 1881 թ., Ալեքսանդրապոլում և արհեստագործական յոթնամյա կրթությունն ստացել է հայրենի քաղաքում: (Նա է, որ 1907 թ. հանեց Խրիմյան Հայրիկի, 1923-ին՝ Հովհաննես Թումանյանի հետմահու դիմակները: Նրան են պատկանում նաև երեւանի Լենինի հրապարակում բարձրացող Լենինի արձանը, Մոսկվայում և այլ քաղաքներում կանգնեցված բազմաթիվ այլ արձաններ):

Գևորգ զորավարի նկարը փրկելու և էրզրումից Ալեքսանդրապոլ հասցնելու պատմությունը մենք շարադրեցինք, ցույց տալու, թե՛ որքան բազմազան են եղել Լինչի հետաքրքրությունները և թե՛ որքան մանրամասն է ներկայացված մեր երկիրը «Armenia»-ում: «Միստր Լինչի անցած ճամփաներուն վրա չկա քաղաք մը,

գյուղ մը և հյուղ մը, չկա վանք մը, մատուռ մը և դամբարան մը, չկա խաչքար մը, դանգակատուն մը և խորան մը, որուն առջև երկյուղածությամբ կանգ շառնե անիկա», — գրել է «Armenia»-ի հայերեն թարգմանիչ Լևոն Լարենցը:

Հայաստանը որքան հնարավոր է ավելի մանրամասն ներկայացվելուց կռթվումն այնքան մեծ է եղել, որ անգլիացի հայագետը մենագրության երկրորդ հատորի վերջում զետեղել է տարբեր լեզուներով ստեղծված հայագիտական գրականություն մի հարուստ ցանկ, որպեսզի ընթերցողները չբավարարվեն միայն «Armenia»-ով և դիմեն նաև ցանկում նշված գրականությանը: Այդ ցանկն այսօր էլ կարևոր ծառայություն է մատուցում մասնագետներին:

Լինչի մենագրության հայերեն թարգմանության առաջին հատորը լույս տեսավ 1913 թ., Կոստանդնուպոլսում, իսկ երկրորդ հատորի հրատարակության տարին՝ 1914 թ., Լինչն այլևս չկար: Հայ թարգմանիչը գրում է. «Ուրախ էինք, որ մտանք այս հատորին ներս, բայց սուգը սիրտներին կփակենք հայն, որովհետև առհավիտ լուած է Լինչի քաղցածու ձայնը»: Մեծ սուգ ապրած մտավորականներից էր նաև Գրիգոր Զոհրապը, որին՝ որ-

Շարունակությունը՝ 21-րդ էջում

ԵՐԹՈՒՂԻՆ՝ ԶԱՐԱՆՁԱՎԱՅԻՆ ԶԱՂԱՔՈՎ

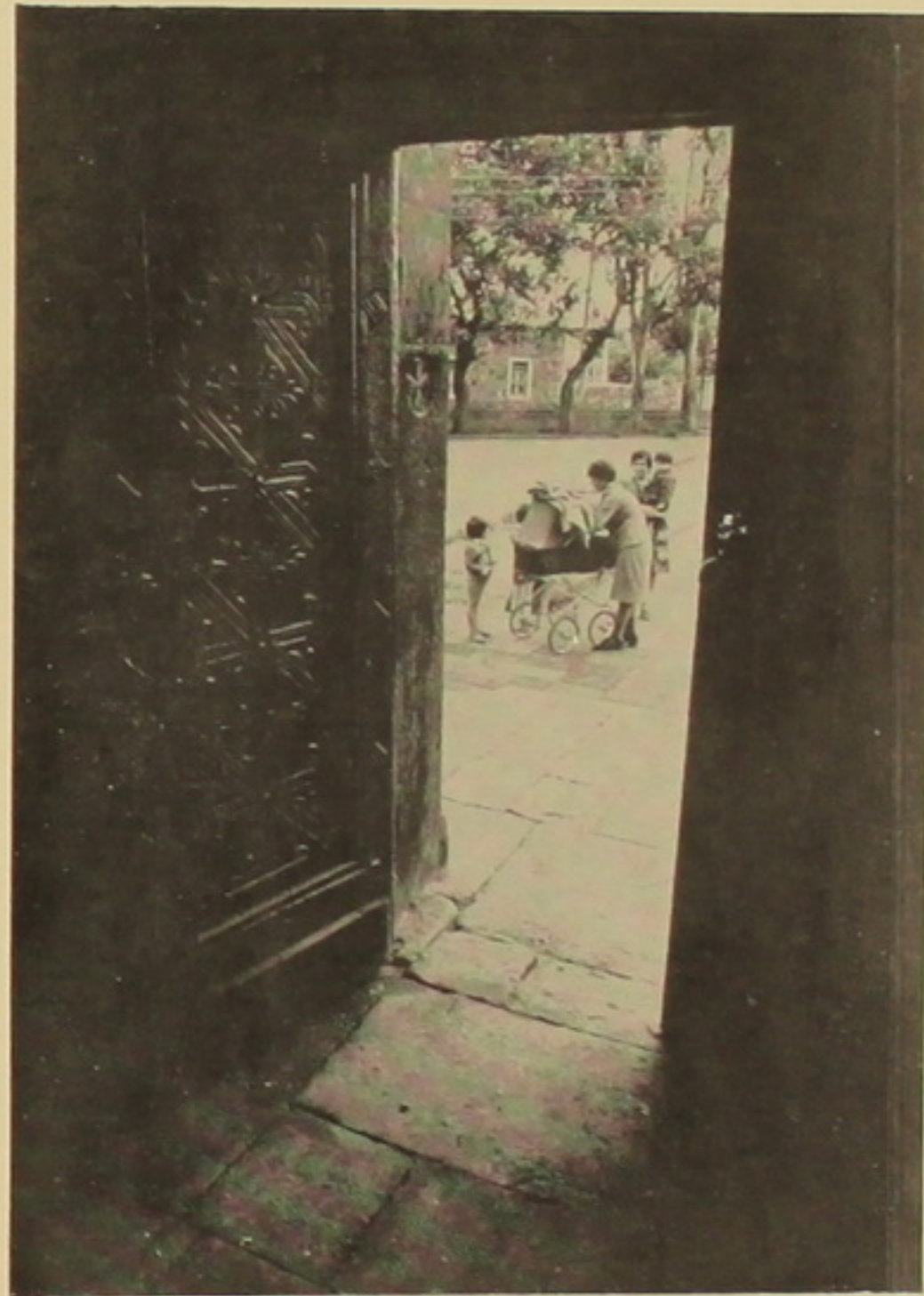
Տուրիզմի և էքսկուրսիաների կենտրոնականի քաղաքային բյուրոն Սպիտակ-Լենինական խճուղու 10-րդ կիլոմետրի վրա բացված քարանձավային բնակավայրը մտցրել է էքսկուրսիոն երթուղու ցանկը:

Երեք տասնյակ մեկ, երկու և ավելի սենյակներից բաղկացած քարանձավային կառույցներն ունեն ճրագների համար փորվածքներ, օդանցքներ, ելքեր: Պեղումներից պարզվել է, որ այստեղ կավ է թրծվել և մետաղ հալվել: Հայտնաբերված ջնարակված թասերը, զենքերը և դարդերը վերա-

բերում են 12-րդ, իսկ արժաթե ու պղնձե դրամներն ու մի շարք իրեր՝ 13—14-րդ դարերին:

Ուշագրավ է, որ Սպիտակի ժայռափոր քաղաքը կառուցվել է Շիրակից Վրաստան և Հյուսիսային Կովկաս տանող ճանապարհին: Քարանձավային այս բնակավայրը, ուր ապրել են հարյուրավոր մարդիկ, գոյատևել է մինչև 14-րդ դարը: 15—18-րդ դարերում այն վերականգնվել է, և հետո վերստին այնտեղ դարել է կյանքը: Այժմ այն վերածվել է բացօթյա թանգարանի:

ՀԱՅԳԻՍ

ՄԵՐ ԲԱՅԸ

Խոսանկարներ՝ Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ

ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԸ ՆՈՐՈԳՎԵՑ

Ավարտվեցին հայ միջնադարյան ճարտարապետական արվեստի կոթողներից մեկի՝ Աբուլյանի շրջանի Կապուտան գյուղի մերձակա բլրին գտնվող Կապուտավանքի վերանորոգման աշխատանքները: Երկու տարի տևած վերանորոգումը իրականացնում է ՀՍՀՄ Մինիստրների խորհրդին առընթեր հուշարձանների պահպանության և վերականգնման վարչության գիտավերանորոգման հատուկ արվեստանոցը՝ գլխավոր

ճարտարապետ Գրիգոր Ղաֆադարյանի գլխավորությամբ:

Անվանի բարագործ վարպետ Միսաք Մելքոնյանի և նրա ղեկավարած բրիգադի ջանքերով իր նախնական տեսքն է ստացել երկհարկանի եկեղեցին, նորոգվել են բազալտակուռ ա ստիճանները, խոյացել է սրածայր գմբեթը: Վերականգնվել են նաև եկեղեցուն կից վանքապատկան շինությունները, բարեկարգվել է շրջակայքը:

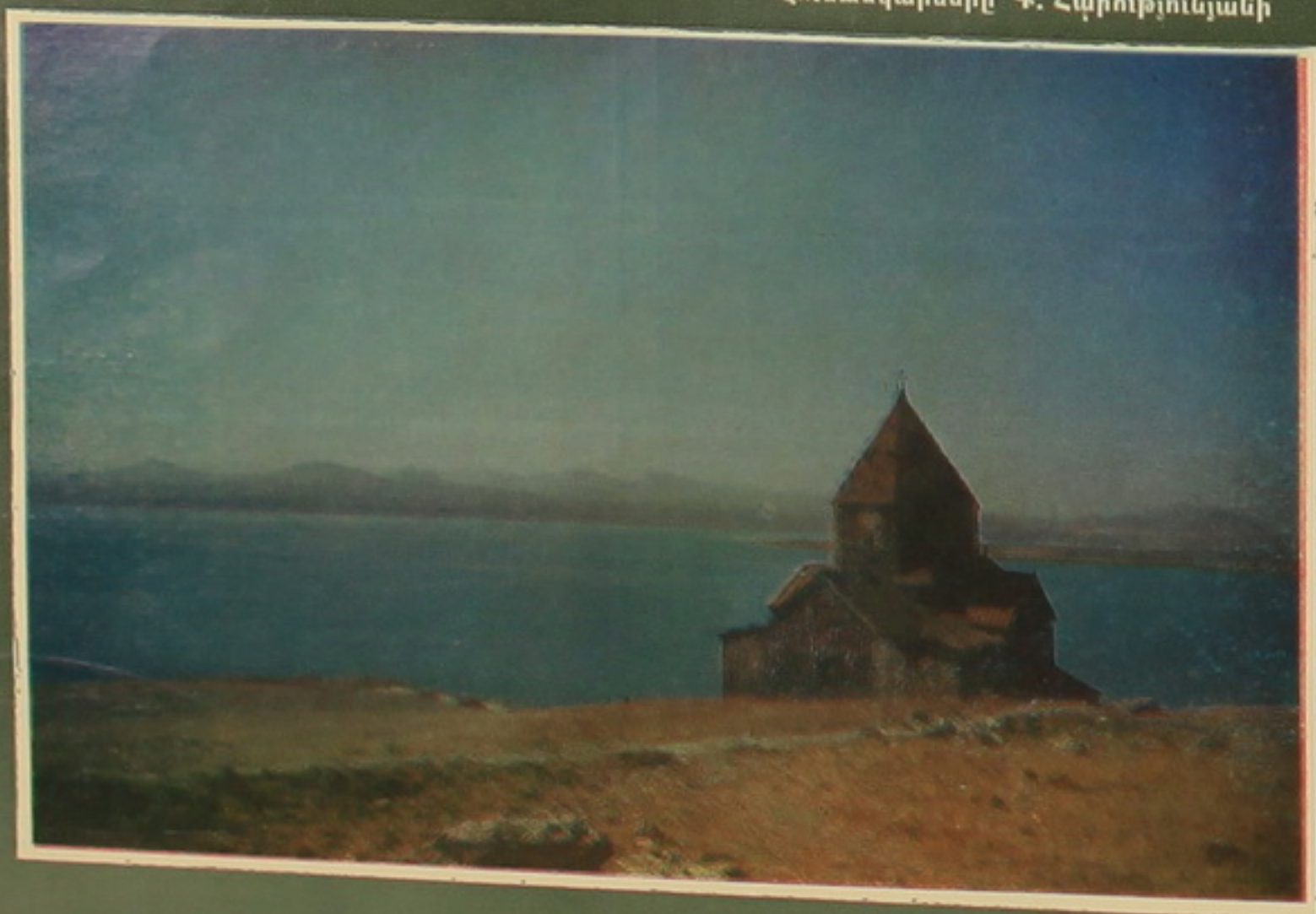
Հին Խնձորենական

Մաղկաձոր - Կեչառիս

Սևան

Լուսանկարները՝ Գ. Հարությունյանի

պես օսմանյան պառլամենտի ղեկավարների, ավելի լավ էր հայտնի Լինչի հասարակական գործունեությունը անգլիական պառլամենտում: Հայ մեծ նու-վելիստը 1914 թ. հունվարի 12-ին «Ազատամարտում» գը-րեց. «Ծիշտ այն պահուն, որ Հայաստանի բարենորոգմանց խնդիրը ելքի մը մոտենալ կը թվի, անակնկալ որքա՛ն ան-դարմանելի կորուստներու շարք մը կուգա վարագուրել շնչին ուրախությունը, որ մեզ խոս-տացված է... Մեր դուրսի բա-րեկամներն երկուքը, ամենն ականավորները, գացին մեկ-մեկու հետէ. երեկ Լինչ, այսօր Բրեսանսե, ինկան առանց իրենց ապերախտ ջանքերուն պսակումը տեսնելու»:

«Ապերախտ» բառը միջնա-դարում, ինչպես նաև Չոհրապի բառապաշարում ուներ նաև «շճանաչված երախտիք» իմաս-տը (որը դժբախտաբար վրի-պել է ժամանակակից հայերե-նի բառարանների հեղինակնե-րի ուշադրությունից): Լինչը, իսկապես, շտեսով իր երախ-տիքի պսակումը: Նա «Arme-nia»-ի ուսերեն թարգմանու-թյան առաջաբանում երիտ-թուրքերին կոչ էր անում վեր-ջապես լուծել հայոց հարցը. «Արդու շամիդի բռնակալու-թյան անկումը Թուրքիայում և ննթակա ժողովուրդների նկատ-մամբ երիտթուրքերի գրաված անթերի դիրքը խոստանում են բավարար լուծում տալ հայոց հավիտենական հարցին»: Այս-տեղ գործածված «անթերի» բառը, իհարկե, զուտ դիվանա-գիտական քայլ է: Իսկ իրակա-նում Լինչը քաջ գիտեր, որ երիտթուրքերը խոսքով անթերի երեւալով, գործով արգելում էին հայերի, բուլղարների և հույ-

Հայկական ընտանիքի հինգ անդամ: Սուր Կառապետ եկեղեցին:

ների ազգային միությունները: Բրիտանացի դիվանագետը պարզապես լավ արտահայտ-վելով, կամենում էր սիրաշա-հել և, իսկապես, անթերի գոր-ծունեության մղել Թուրքիայի նորելուկ կառավարողներին:

Իսկ թե Երեւուկներն իրա-կանում ի՞նչ էին իրենցից ներ-կայացնում, և թե նրանք ինչ-պես արձագանքեցին Լինչին և նրա նման մտածողներին, այդ մասին ավելորդ չէր լինի հիշել հայ ժողովրդի անկեղծ բարե-կամ վ. Գ. Բոնչ-Բրուսիչի 1914 թ. «Կիսկայա միսը» լրա-գրում հրապարակած «Հայաս-տանի վիշտը» բացառունչ հոդ-վածը, որում կարդում ենք. «Արյունարբու Արդու շամիդ սուլթանը գահընկեց արվեց: Թվում էր, նոր դարագլուխ է բացվել Թուրքիայի և, ինչո՞ւ չէ, երազում էին՝ նաև Հայաս-տանի համար: Բայց մինչև ար-յունոտ սուլթանին գահընկեց կանելին, մինչև կճնշեին իրա համախոհների ապստամբու-

թյունը, Հայաստանում նորից ահավոր ջարդ կազմակերպ-վեց... Երիտթուրքերի շրջանում արագորեն հաղթող հանդիսա-ցավ էնվեր Բեյի նման բախ-տախնդիրների կուսակցությու-նը: Արկածախնդիրների այդ ոհմակն ամբողջ իշխանու-թյունն իր ձեռքը հավաքեց... Հայերի արյունն առաջվա նման գետի պես հոսեց և այժմ էլ շարունակում է հոսել»:

Արկածախնդիրների ոհմակի արյունոտ գործունեությունը դատապարտող այս տողերի հրապարակումից հազիվ կես տարի էր անցել, երբ հոսեց նաև Գրիգոր Չոհրապի արյունը: Նրա աշխատասենյակում, գրա-սեղանի վրա բաց մնացին «Armenia»-ի հատորները, որոնց մասին նահատակ գրո-ղը թողել է հետևյալ տողերը. «Գրասեղանիս վրա են երկու ստվար հատորները. հոյակապ աշխատություն, ուր մեր հայ-րենիքին գանձերը, ճոխություն-ները հավաքված են. հավեր-

ժական վավերագիր անոր ան-ջնջելի փառքին... Ո՛չ մեկ հայ այնքան երկյուղածությամբ և խանդաղատանքով մոտեցած է իր հողին, որքան այս օտարա-կանը... Այս անգլիացին հայ-կական դատը պաշտպանեց ամենն գործնական և ամենն արդյունավոր եղանակով: «Armenia»-ն մեր քաղաքակրթու-թյան ապացույցները աշխարհի ներկայացուց: Անիկա մշտն-ջենական կոթող պիտի մնա մեր հայրենիքի փառքին նվիրված և դարեր անցնելն վերջն ալ արար աշխարհ պիտի խոնարհի անոր առջև: Իմ կարծիքովս, Լինչ միս մինակը ավելի մեծ ծա-ռայություն քան մեր ազգին... քան թե բոլոր բրիտանական կառավարության կատարած ջանքերը հօգուտ հայերուն»:

Չոհրապի այս սպառիչ ու մնայուն գնահատականով էլ ավարտենք անգլիական հայա-գիտության մեծ երախտավոր Հենրի Լինչի ծննդյան 120-ամ-յակին նվիրված մեր խոսքը:

ԵՂՐԱՅՐԱԿԱՆ ՉԱՆՐԱԴԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

ՌԱՅՍՈՒՆ

Ռուս մեծ բանաստեղծ Ալեքսանդր Պուշկինին նվիրված բանի՝ հուշաբան-դակ կա աշխարհում: Մոտ հարյուր հի-սուն: Այդ պատասխանը մոսկովացի ֆի-զիկոս Ն. Մալովի երկարատև փնտրում-ների արդյունքն է: Պուշկինին նվիրված հուշաբանը, արձաններ կան Ռուսա-բիայում, Իսպանիայում, Ճապոնիայում, ԱՄՆ-ում, Իտալիայում և բազմաթիվ այլ

երկրներում: Գլխավորում է հավաքում է բառերական հայտաբեր, ծայնասկա-վառակներ, դրամանիշեր, կրճաճան-ներ և այլ իրեր, որոնք կապված են Պուշ-կինի անվան հետ:

ՌԻԿՐԱԽԱ

Չայնասիականական «Մե օ լիա» ֆի-մայի ծայնագրած նվագախմբի հեյու-ները 20 հազար տարվա ընթացքում ոչ ոք չի լսել: Այստեղ զարմանալի ոչինչ

չկա: Կոմանիոյան մարդկանց Մեզնե-սկի կացարանում գտնված աշխատանքի նախագարյան գործիքների մեջ կային նաև ոսկե նախագարդ առաքիաներ: Ուսումնասիրությունները պարզեցին, որ դրանք ֆաբրիկայան երաժշտական գո-ծիքների մեացուղներ են: Այժմ Չեռնի-գովի «Նախամարդու կացարան» բան-գարանի սրահներում ծայնահաղորդիչնե-րից լսվում են վերականգնված երաժշ-տական գործիքների յուրօրինակ նրնչ-յունները:

Ոգեղեն եվ քնքուշ

ԴԱՎԻԹ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ

2

Գիտեմ, ում ինչպես, բայց ինձ ասումների արվեստը հաճախ երկրորդային է թվացել: Գրողը, բանաստեղծը գրում է, ընթերցողը՝ կարդում: Կարդում և ընկալում է այնպես, ինչպես ինքն է հասկանում, ինչպես թելադրում է իր կենսական ու հոգևոր փորձառությունը, և միջնորդ-ասմունքողն այստեղ ոչինչ չունի անելու, մտածել եմ ես: Ոչինչ, բացի սեփական ընկալումը, կենսական ու հոգևոր փորձառությունը ունկնդրին պարտադրելը, որն ընդունելի չէ: Ճիշտ այնպես, ինչպես միջնադարի աղանդավոր-թուղթակեցիները չէին ընդունում եկեղեցին, համարելով, որ Աստծո ձայնը, մինչև մարդն ընկած իր ճանապարհին անցնելով եկեղեցու միջով, աղավաղվում է ու կորցնում իր նախնականությունը, ոգեղենությունը:

Մեկ ուրիշ հանգամանք է, ով՝ ինչպես, բայց ես պոետիկան լսելով լրիվ չեմ ընկալում: Ուրիշ է ինչ կերպ կարելի է զգալ, ընթերցանել բանաստեղծության ողջ հմայքն ու խորությունը, եթե ոչ՝ կարդալով: Կարդալով միայն... Բայց ասմունքողը բավական չէ, որ միջնորդ է, նաև ստիպում է մեզ՝ ոչ թե շոշափել, այո՛, նույնիսկ համոտեսել տողը՝ տաք լավաշի կամ հին գինու նման, այլ՝ լսել, այսինքն՝ ունկն դնել, ականջ դնել, փորձելով ստիպել մեզ՝ թընթկաթաղանթին վարկվող հնչյունները հավաքել, իմաստի բերել, ապա սըրտի միջոցով հասցնել գիտակցությանը...

Թող ներվեն ինձ այս վերապահումները, մանավանդ՝ վերջին, գուցե փոքր-ինչ տեխնիկական, գուցե նաև՝ չափազանցված նկարագրությունը, բայց ես այդպես եմ հասկանում: Եվ չնայած տեսել ու լսելունկն եմ դրել մի քանի ասմունքողների՝ կարծիքս էլի մնում է նույնը, ասմունքի արվեստն ինձ հաճախ երկրորդային է թվացել:

Ասացի՝ կարծիքս մնում է նույնը, երբ պիտի ասեի՝ մնում էր նույնը, մինչև... մինչև ասմունքող Սիլվա Յուզբաշյանին հանդիպելը: Այո՛, հանդիպելը՝ բեմահարթակում, կյանքում, համատեղ ճամփորդելիս: Եվ կամաց-կամաց ինձ համար ամբողջակուն մի կերպարանք առավ, մի՛ ու արյուն դարձավ անունի վերացական ուղղափառությունը, լցվեց հայտնի պոետիկայի մշտադալար կաղնու սոսափներով, գույներով ու բույրերով: Ես սկսեցի լսել-ունկն դնել Սիլվա Յուզբաշյանին, լսել մեր ոգու, մեր պատմության, մեր ողբերգության, ցավի ու կարոտի, նաև սիրո մրմունջները, նաև հեթանոս հըրճվանքի ու խելահեղ ցնծության բամբուկները, հզորաշունչ մարտակոչերն ու Սասունցի Դավթի հայապաշտպան «Հացն ու գինին, տեր կենդանին», որոնք միով բանիվ կոչվում են բանաստեղծություն, այսինքն՝ Աստվածային ձայն:

Այդ ձայնը սրտին հասցնելուն օգնում է, իհարկե, արտիստիկոս, այո՛, արտիստիկոս, ո՛չ միայն ասմունքողի, հարուստ արտաքինը, մանավանդ՝ աչքերը, խոշոր, մուգ և մի տեսակ՝ մուսկափայլ: Եվ ձայնը՝ կրծքային, ուժեղ: Բայց եթե աչքերը հոգու հայելին են, իսկ ձայնը՝ հոգու լեզուն, ապա Արվա Յուզբաշյանն ամեն անգամ՝ բեմ ելնելիս մեր առջև բացում է իր հոգու ծալքերը, լուսավորում՝ սրտեղբայր լույ-

սով՝ այդ անքունելի և անըմբռնելի «հոգի» ասվածի ամենամթին խորքերն անգամ: Իր հոգու, ասել է թե՛ մեր հոգու: Որովհետև ինչքան սուրբ-լեկտիվ է, ինչքան անձնական է պոետիկան, նույնքան սուրբ-լեկտիվ ու անձնական է նաև նրա թարգմանը, ասմունքողը: Եվ այդպիսի պոետիկան, և այդպիսի ասմունքն են դառնում, Մեծարենցի բառով ասած՝ «անանձնական», այսինքն՝ բոլորինը և յուրաքանչյուրինը... Սիլվա Յուզբաշյանը այդպիսի ասմունքող է:

Հիմա մտածում եմ չլինի՝ թե ստեղծվի այն տպավորությունը, թե Սիլվա Յուզբաշյանը մի երանգի, մի գույնի, բարձրագույն ու մարտական ասմունքի շատագույն է: Ի՞նչ բացընենք, այդպես մտածողներ կան: Եվ լսելով, թե արվեստագիտուհին ինչպես է ներկայացնում Սիլվա Յուզբաշյանին ու Վարուժանին, Չարենցին ու Պարույր Սևակին՝ ես էլ եմ այդպես մտածել: Բայց...

Բայց ահա լսենք-ունկն դնենք, թե ինչպես է բանաստեղծում Սիլվա

Յուզբաշյանը Վահան Թեքեյանի «Անունը» բանաստեղծությունը կարդալիս.

Ինչո՞ւ անունդ այստեղ չկարենամ
գրել ես
Եվ աշխարհին չհայտնեմ, թե քեզ
ինչպես սիրեցի...

Երկու վանկերը անոր ես կգուրցեմ
զաղտեապես,
Եվ ան ամբողջ կթվի սիրո մատյան
մը ինձի...

Ինչո՞ւ անունդ այստեղ չկարենամ
գրել ես...

Մի վարձանայի քնքուշ, նույնիսկ անսովոր քնքուշ, տխրագին ցավով է արտաբերում այս տողերը Սիլվա Յուզբաշյանը: Ասես հոգուդ խորքից մի հին, մի ծանոթ մեղեդի է ելնում, իր դառնանուշ ժորժորով լցնելով քո երկրորդը... Կամ, ասենք, երբ ունկնդրում ես Վահագն Դավթյանի «Ռեքվիեմը»:

Ա՛խ, ոսկորները...

Դեր-Չորի քամին

Մանկան ոսկորից սրինգ էր սարքել
Եվ արշալույսի խաղաղության մեջ
Սուլում էր մահվան անմահ

նվագներ:

Սրինգն էր սուլում

Ու տեղիներ էր կախում լազուրում:
Դառառոտովում էր պատանքն ավալի,
Ավալի տակից ելնում էր, ծփում
Մի խաբարայն մանկան գանգուր մի
ալիք...

Այս մահասարսուռ, ահեղաշունչ
տողերից հետո, մի անսպասելի ցա-
վով, տառապանքով են հնչում հա-
ջորդող տողերը, որ այլ կերպ չես
կարող ընկալել, բան որպես հոգու
մրմունջ.

— Ա՛խ, գնանք, որդի.

Քեյք արա, ո՛ւշ է...

— Մերիկ, ա՛խ, մերիկ,

Ոտի՛կս է ցավում,

Այս ճամփան՝ ավալ,

Այս ճամփան փուշ է,

Ու ծարավ եմ ես,

Ծարավ եմ,

Ծարավ...

Ընդամենը երկու տասնյակ
տողաքանակի սահմաններում ինչ-
պիսի ելևէջումներ, պզտիկություն
ինչպիսի տառապանքներ... Եվ այս-
քանից հետո մի՞թե կարելի է ասել,
թե՞ Միլվա Յուլբաշյանը մի երանգի,
մի գույլի ասմունքով է թվում է՝ ո՛չ:

Մի ուրիշ արժանիք ևս. Միլվա
Յուլբաշյանը կարողում է ոչ բոլո-
րին, այլ միայն նրանց, ովքեր սրտա-
մոտ հոգեհարապատ են իրեն: Ար-
դեն նշված անուններին ավելաց-
նենք էլի մի քանիսը՝ Շիրապից մինչև
նորերի լավագույն կտորները: Շատ
է սա, թե՞ քիչ, քվական ասումով՝
գուցե քիչ, պոեզիայի տարողունա-
կությանը՝ ահռելի մի տիեզերք, ուր
ստեղծվում են բանաստեղծական մեծ
ու փոքր մոլորակները: Եվ սա Միլ-
վա Յուլբաշյանի տիեզերքն է:

Ելույթ է ունենում Միլվա Յուլբաշ-
յանը:

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՈՃՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆԸ ԵՎ ՀԱՅԱՆՊԱՍՏ ԸՆԹՈՒՄԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ

Դեռևս 1915 թվականին մարդկության լավագույն զավակները դատա-
պարտման ցասկոտ խոսք ասացին երիտթուրքերի ոճրագործության մասին,
իրենց համակրանքն արտահայտեցին հայ ժողովրդի տառապանքների նկատ-
մամբ: Միջազգային սոցիալիստական կոնֆերանսը Ցիմերլալդում (1915 թ.
սեպտեմբեր) «իր ամենախոր համակրանքն արտահայտեց պատերազմի դոհն-
րին», «հայ ազգին», «բոլոր այն միլիոնավոր մարդկային էակներին, որոնք
տառապում են անսահման աղետներից, որոնք ստիպված են ենթարկվել չլսված
սարսափներին»: Ցիմերլալդյան երկրորդ կոնֆերանսի (1916 թ. ապրիլ) մասնա-
կիցները նորից անդրադարձան «Հայաստանի ողբերգական ճակատագրին»՝
անարգանքի այլունին գամելով իմպերիալիստներին, ճնշված ազգերի դահիճ-
ներին: Ռուսաստանյան հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատների անունից այս
փաստաթղթերի տակ դրված էր Վ. Ի. Լենինի ստորագրությունը: Նա ազատա-
գրական պատերազմը թուրքական բարբարոսական բռնակալության դեմ հա-
մարում էր առաջադիմական, օգտակար մարդկության զարգացման շահերի
տեսակետից:

Ռուսաստանում արևմտահայության ողբերգությունը արձագանքեցին Ս.
Կիրովն ու Մ. Օրջոնիկիձեն, Մ. Գորկին ու Վ. Բրյուսովը, բաղաբաղական,
հասարակական, գրական ու գիտական շրջանակների բազմաթիվ անվանի
մարդիկ: «Թուրքերը փայփայում են մի հրեշավոր երազանք՝ բնաջնջել ամբողջ
հայ բնակչությունը», — 1916-ին «Թերեք» թերթում գրում էր բոլշևիկ Ս. Կի-
րովը: Նկարագրելով «հայ ժողովրդի գողգոթան», նա երիտասարդ թուրքերին
համարում էր «բարբարոսներ»: «Տառապանքների ինչպիսի սարսափելի պատ-
կեր է ներկայանում մեզ», — 1915-ին գրում էր ռուս մտավորական դոկտոր
Լ. Օշերովսկին: «Բազմաշարժար Հայաստանի ճակատագիրն այնքան հուզիչ է
և ցավալի, որ բարերն էլ օգնություն են աղերսում: Մենք չենք կարող ան-
տարբեր մնալ այդպիսի սարսափելի վշտի, այն մարդկանց նկատմամբ, որոնք
դատապարտված են սովամահության և փրկության համար են աղոթում»: Նա
գտնում էր, որ «ներկայումս մեր առջև բացվում է մեծ և ազնիվ նպատակ՝
օգնել հայ փախստականներին: Մենք չենք կարող հանգստանալ մինչև այն
ժամանակ, քանի դեռ այդ կարևորագույն և հրամայական խնդիրը չլուծվի»:

Ստորև հրապարակվող երկու փաստաթղթերը վկայում են այն խոր հա-
մակրանքը, որ ռուս հասարակայնության, մտավորականության հարգարժան
ներկայացուցիչները՝ լեզվաբան, պատմաբան գիտնականներ, գիվանազետ-
ներ տաժում էին հայ ժողովրդի նկատմամբ: այն անկեղծ մտահոգությունը,
որ համակել էր նրանց արևմտահայության նկատմամբ երիտթուրքերի կաղ-
մակերպած շարագործության հետևանքով:

Արևմտահայության բեկորներին օգնության ձեռք պարզելու մասին Պետ-
րոգրադի բաղաբացիներին, Ռուսաստանի հասարակայնության ուղղված այդ
կոչերի տակ 1915-ին իրենց ստորագրությունն էին դրել Պետրոգրադի բաղա-
բացույթ կոմս Ի. Ի. Տոլստոյը, ակադեմիկոս Ն. Յա. Մառը, անվանի արևե-
լագետ Ս. Մ. Ռոստովցևը, գիվանազետ, թուրքական իրականությանը քա-
ջածանոթ, բազմաթիվ հրապարակումների հեղինակ Ա. Ն. Մանդելշտամը,
հայտնի պատմաբան, հասարակական- բաղաբացական գործիչ Դ. Ն. Միլյուկովը
և բազմաթիվ ուրիշներ, որոնք իրենց մասնակցությունն էին բերում «Պետրո-
գրադի հայկական խմբակի» մարդասիրական հայանպաստ գործունեությանը:

Պրոֆ. Զ. ԿԻՐԱՎՈՍՅԱՆ

ԵՐԿՈՒ ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹ

Հազարավոր հայեր՝ ձերուհներ, կանայք ու երեխա-
ներ, տառապում են իրենց վաղեմի եղբայր քնամիների՝
բուրների վերժառույթությունից, բռնությունից և բալանից:
Ունի մահվան, անասելի տանջանքների, լավագույն դեպ-
քում լինի սեանկացման դաժան ուրվակներ, բուրական
շարժերի ժամանակ երանց ստիպեց հապեղաբեռն լինել
հայրենի վայրերը, ժամանակ շատով հավաքել ու փո-
խադրել ինչքն ու ունեցվածքը: Նրանք դարձել են քվառ
ու մերկ և ոչ մի տեղից օգնություն չեն սպասում: Նրանց

ամուսիններն ու եղբայրները մասամբ կտուրվեցին բուր-
ների ձեռքով, մասամբ էլ մտել են կամավորական ջո-
կատների շարքեր, կոպում են բռնակալների դեմ:

Մենք չենք կարող մերժել օգնություն հայցող մեծ եղ-
բայրներին՝ դաժան պատերազմի անմեղ զոհերին:

Մենք չպետք է քայլ տանք, որ կանայք, երեխաներն
ու ձերուհները՝ նին մշակույթ ունեցող բնատեղյա ժո-
ղովրդի զավակներ, մեռնեն սովից-ու ջրհորից: Մենք պա-
տալու ենք օգնել նրանց:

Նրանց մեծահաս բարեկամները արել են և անում են այն, ինչ կարող են: Սակայն կարիքը մեծ է և օրավուր ավելի է այն անում: Ժամանակը չի սպասում: Պետրո-
գրադի խաղաղագիտիկ, բարոյական և նյութական օգնու-
թյուն ցույց տվե՛ք մեր եղբայրներին:

Բարձրացրել նրանց ազդ. արժույթունը, քայլ մի ավել,
որ հաստատությունը տեղ զտնի նրանց տառապալլ սըր-
տերում: Տախացրել ցրամհարվածներին, հագցրել մե-
կերին, կերակրել սովյալներին:

հաղաթիւով մեզ են հասնում նայ ժողովրդի հարյուր հա-
զարավոր զավակների խեղդված հեծեմանները, որոնք
ապրելով քաւական բռնակալության ներկա դժոխքում,
հեռավորություն չունեն բաժանելու անտուն, բշկառ զաղ-
քականների դառը՝ նակատագիրը: Մեզ՝ ուսանողներս, ա-
ռավել, քան որեւէ եվրոպական ժողովրդի, դաւերից ծա-
նոր են և հարազատ նրանց նիշերը, քրիստոնեական Ա-
րեւելիի նվաճված, սակայն չստեղծացված պատմական հա-
ռաչանքը: Վերջինիս մեջ կա և՛ հուսահատություն, և՛ խոր
հաշտտ: Այդ նիշերը կովկասից և նրանից այն կողմ վա-
ղուց են հեշել և միշտ էլ կենդանի արձագանք գտել ուս
ժողովրդի սրտի խորքերում: Այդ հառաչանները շարունա-
կւթյունն են այն բանի, որ ավելի քան հարյուր տարի ա-
ռաջ լսվում էին քալանված ուղղափառ Վրաստանից, երբ
նրա մայրաքաղաք Քիփիսը պարօից շանի կողմից հրի
և սրի էր ենթարկվել՝ ի հատուցումն համահապատ Ռա-
սաստանին վրաց քաղաքների և իշխանների օգնւթյան
դիմումի: Հայ ժողովրդի հառաչաններն այժմ ազգառա-
քում են Պետրոգրադի մեծ հիմնադրին ուղղված հայ մե-
լիների՝ «Արեւելի բոլոր քրիստոնեաներին փրկելու» ա-
ղաչաններին վնասկան պատասխան տալու վաղուց սպաս-
ված հանդիսալոր պահը: Այդ հառաչանները Մեր-
ծավոր արեւելիի կլանքում նաև նոր դարաշրջանի, նոր ի-
րադարձւթյունների նախանշաններն են: Բազմաթիւ սրխ-
րագործւթյուններով օծված ուսական զորքերը հերոսա-
բար են կատարում իրենց սուրբ պարտականւթյունները
սեպարատիի հայրում վերածնվող քրիստոնեական Արեւելի
ի իրենց իսկ հարքած ուղիներով: Ճակատագրի բերու-
մով Ռուսաստանը նորից ելել է հայելու այդ ուղիներով,
որակեզի շարունակի իր դժվար, սակայն փառապանծ
պատմական առաքելւթյունը, հանդիսալոր մտնի արեւել-
յան քրիստոնեա ժողովուրդներին աղաւաղելու ներքա-
կան փուլը: Հանուն քրիստոնեական նախահիմքերի ան-
վարան հավատարմւթյան և մարդու հոգեկան ազատու-
թյան, աղքետում քաւահայերի ազատագրւթյունն է, որը
վերջին երկու տասնամյակում անում եվրոպայի՝ մինչ
վերջին ժամը սերտ դավերով կապված, իսկ այժմ Քուր-
փայի բացահայտ դաշնակցի աշխերի առջև երկու վիր-
խաթի եղևոն ապրեց: Արեւելյան բռնապետների գլուխների
վրայից, նրանց այդ կուլտուրական գայրակզիչի վրա
արդեն դրված է եվրոպական քաղաքակրթւթյան գաղա-
փարական հիմքերի դավանանւթյան խայտառակ դրոշ-
մը: Ռուսաստանին ուղղված հայերի լուսավոր ակնկալի-
ների պատմականորեն փորձված հույսերն ու հավատը
մեզ օժում է բաբոյական նոր լուսապսակով: Նախագ-
գայով նրան կենսագրի վախճանը, արեւելյան բռնապետը,
ինչպես մահացու վիրավոր գազան, մոլեգնում է կով-
կասյան ռազմանակատի բոլոր հատվածներում, և ամե-
նուր նա հատկապես կատաղի է ու անեղոք իր բազմա-
դարյան զոհի հանդեպ, որն երբևէ գիշատչի նետ գաղա-
փարական համակեցւթյան ուղիներ չի գտել ու այժմ
ֆիզիկապես խույս է տալիս նրա նիւաններից:

Թեզաւորի առօրի միջով մեզ է հասնում տաեղլիմեն-
րի ու բէշադուրկների՝ մեզ մօտ փրկութիւն տրեղների
գալլիմ ճննննանները. քաւնլիմ աղոմնի է վշտի ծով,
Ֆիդիկապեա մաեր բեռնղղղ առաղանների ու աւա-
սեղի գրկանների աղղղղղ:

Պետերգրադի բնակիչներ, բաշխացի կոչվելու գիտակցությամբ շտապեցին կատարելու ներսույթ պարտականություններ հայ եղբայրների նկատմամբ: Բաբոյապետ հենվելով մեր վրա, նրանք նյութապես ուժասպառ են եղել կովկասյան ռազմաճակատում մեր ազատագրական առաջխաղացումների հետևանքով նրանց վրա դրված բարդ ու ծանր պարտականություններից: Եղբայրական օգնության նեո մեկնենք գաղթական հայերին՝ վաղեմի և ներկա մեր հոգևորագետ եղբայրներին, որոնք տանելիում են մեզ հետ համախոն լինելու համար:

Պետրոգրադի ֆադաւացիէն'ը, կատարելով մարդասիրական սովորական պարտականություն, ձեր ավանդը ներդրեմ մեծ պատերազմի այդ զոհերի ռուսական համրեղհանութե օգնության մէջ: Շտապեցեմ օգնելու նրանց, քանի որ նա նաեւ իրենց մահով շնորհաւարական կ'ընեն պարհներ Վրացիական հայրենիքի օգնության մեծ գործին: Եւ կանանց դիակներէն քիչ:

4

աղուց անտի սենր է
 հաղեում Կալիպսե մայ-
 րիկը: Հինգ ամսվա
 հարս էր և այդ հինգ
 ամիսները շատ երկարեցին, անը-
 մակ մազաթելեր դարձած անցան
 նրա ճակատագրի միջով: Երկար
 շատ երկար ապրեց այդ հինգ ամ-
 փեց հետո՝ տարիները փաթաթած
 հուշերի կծիկին: Ապրեց միշտ նույն
 սև շորով, որից, թվում է, մեկը ունի
 միայն: Մի ձեռք սև շոր և երկու հա-
 յերեն՝ հասկանալի և անհասկանալի:
 Երկրից՝ մանկությունից է բերել ան-
 հասկանալի բարրաժող, ու թեև երկար
 տարիներ չի օգտագործել, բայց անա-
 ղարտ է պահել՝ որպես փայլփյուն
 ականջօղեր, որպես գույնզգույն ու
 ռանքաշար, որպես նշանի մատանի...
 Մի քանի ուրիշ լեզվից էլ է զլուխ
 հանում Կալիպսե մայրիկը. արարե-
 րենից մի քանի բառ է վերցրել, խառ-
 նել է ֆրանսերենին, մի քիչ էլ հարե-
 շական լեզվաշաղախից է «համտե-
 սել»: Դրանք նրան պետք են եղել մի
 քանի նախադասություն կապկպելու
 համար, որ հասկանալի հայերենով
 այս է. «ես՝ Կալիպսե Մամրբի Օդա-
 րաշյանս, փնտրում եմ որդուս՝ Անդ-
 րանիկ Բարսեղի Օդարաշյանին, ծնե-
 ված 1914 թվականին, Սվազում:
 Երկրե-երկիր թափառելուց հետո եկել
 ենք Հայաստան: Որդիս՝ Անդրանիկը,
 ամուսնացել է Մանյակի հետ, ունե-
 ցել են մեկ երեխա: Անհայտ կորել է
 Հայրենական պատերազմի ժամա-
 նակ...»

Քսան տարի է, լուր չկա որդուց։ Քսան տարվա մեջ մայրը բազմաթիվ մարդկանց է հարցցութորձ արել, իր իմացած ամեն լեզուներով հայտաբարություններ է տվել, իր պահպանած հին բարբառով քանդել է հայրենակիցների հուշերի կծիկը, սակայն ո՛չ մի արձագանք, ո՛չ մի մխիթարանք։ Քսան տարի հետո արդեն շատ-շատների վիշտն էր մխում, այնինչ Կալիպոս մայրիկի հույսը վառ ու բորբոք էր մնում։ Քն մի օր հույսը կտրեց, թե մի օր զազարեց որոնելուց, հաշվեք թե արդեն չկա ինքը։ Եղել է նաև, որ նշանները բռնել են, տարևթվերը համընկել, հասցեները

ԸՍՏ ԼՈՒՐԵՐԻ ՈՂՋ Է...

Նկարը՝ Մ. ՔՆՉՈՒՅԱՆԻ

նույնացել, բայց այդ ամենին չի հավատացել, քանի որ նա չի հավատում «ըստ լուրերի ողջ է» բառերին: «Իմ աչքով, մոտիկից թե շտենեն, չեմ ճանաչի,— բացատրում է Կալիպս մայրիկը,— ախր, Անդրանիկը աչքոտի վրա, անուկից ցած արևածաղկի շափ սպի ունի: Փոքր ժամանակ ինչ-որ կրծքանշան էր պահում զբոսպանում: Ո՛նց էր պատահել, մի անգամ անզգուշարար վայր էր ընկել, ու այդ կրծքանշանը խորը վերք էր բացել: Դեղ ու դարման արեցի, լավա-

նալուց հետո խորը վերքը սպիացավ ու նմանվեց արձածաղկի գլխիկի, երկար-բարակիկ թերթիկներով»:
Այդ մանրամասները ոչ մի լեզվով, ո՛չ հասկանալի, ո՛չ անհասկանալի, չի կարող զետեղել իր հայտարարության մեջ: Աչքով պիտի տեսնի: Երբ վերքը դժվարությամբ էր լավանում և ցավում էր սաստիկ, մայրը որդուն հանգստացնելու համար ասում էր. «Ոչինչ, զավակս, չկա շարիք, առանց բարիքի... Թե կորչես, այդ նշանով ես կգտնեմ քեզ...»:

Ու փնտրում է: Հարսին՝ Մանյակին, հետո լեռնիկ թոռանը բազմիցս նույն պատասխանն էին տվել. «Ախր, նա մայր է, չի համոզվի, դուք հո հասկանո՞ւմ եք, որ պատերազմում շատ զոհեր ենք տվել, հո նրանք օդից չէ՞ն ծնվել, նրանք էլ մայր են ունեցել, կին, երեխաներ, հո հարուստ չեն առնելու...»: Բայց, դե, ո՞վ կհամոզվի, որ իր կորած հարազատը հենց այդ մեծ ու հասարակ «շատի» մեջ է, չէ՞, «շատից» բացի կա նաև «քիչը», որը անհայտ կորած ու ըստ

լուրերի ողջ հարազատների է պահպանում:

Օր շանցնի, որ նամակ չգրի ու նամակի պատասխան չստանա, թե՛ «տեղեկություններ չկան», օր շանցնի, որ սրտատրոփ չզանգահարի և օր էլ չկա, որ չսի. «Ոչ մի լուր չկա, մայրիկ, եթե մի բան իմանանք, անմիջապես կհայտնենք, մի անհանգստացե՛ք...»: Երևի ուզում են ասել՝ մի անհանգստացրեք, սակայն Կալիպս մայրիկը շանհանգստացնելու համար ինքն է ճամփա ընկնում նրանց մոտ: Առաջ՝ օրը մեկ, հետո՝ շաբաթ անց, հիմա՝ հագիվ ամիսը մեկ անգամ: Ծամփին էլ շատ ուշադիր է նայում մարդկանց, կարծես որդին կարող է կողքից անցնել ու չնկատել: Հասնում է հյուրանոցի դռանը, ականջը սրում է, և երբ հին բարբառն է լսում, անմիջապես խառնվում է զրույցին, խոսում է տասնատակ: Քի՛չ է պատահում, որ սովորական խոսք-զրույցի ժամանակ հանկարծ մարդ ես գտնում: Դե, իհարկե, քիչ է պատահում, բայց հո պատահում է...

Հյուրանոցի մոտ տարիներ առաջ երկրացիների հանդիպեց: Խոսք-զրույցի մեջ իրեն էլ հիշեցին, իրենց տունը, իրենց նախատաղիքը... Պարզ ու պարզ հիշում էին հարևանի հարսին ու, ասես մի պահ մոռանալով, որ խոսքը հենց Կալիպս մայրիկի մասին է, ռզնոթությամբ պատմում է/ն նրա կյանքը: Թվում էր, երևկվա հարսները խոսքի էին բռնվել աղբյուրի գլխին....

...Պինդ կուռով դարբին էր Բարսեղը, հաղթահասակ ու շատ ամաշկուտ: Այնպես որ, երբ չուր էր ուզում արհեստանոցի վերնահարկի աղջկանից, այտերը կարմրում էին օջախի կրակների պես: Վերնահարկի աղջկա համար ավելի լավ երաժշտություն չկար, քան դարբնոցի զանգ-զրնգոցը: Աչքերն էլ էին կրակվում, երբ հանդիպում էր աղջկան: Մի անգամ աղջիկը թաշկինակով ուզեց սրբել դարբնի նախափորտները, բայց ձեռքն ասես կրակված սրի առավ: Ու հետո սիրտ-սրտի դիպան, տուն-տեղ գրեցին: Դրուկիցների թե ու թիկունքն էր դարբին Բարսեղը: Եզ տապալուղը նա էր, շուն ու գել խեղդողն էլ, ծանր-ծանր սալաքարեր շրջողը, փլվող տան օճորքը ուսով պահողը... Դող-հարամի հեռու էին փախչում բակից, թաղից:

Ու մի օր էլ, կոտորածի ժամանակ, զինված ավազակները լցվեցին բակ:

Ձեռք ու ոտք կապկպեցին: Ոտքերը ոլինել, ձեռքերը ազատ չմնացին: Այդ ձեռքերի կրակը շատ էր վառել ավազակներին: Վրեժ էին առնում: Տախտակի քաշեցին դարբին Բարսեղի ձեռքերը ու շղթայեցին: Կրակ վառեցին օշախում ու ձեռքերը խրեցին կրակը: Ու սարսափահար մարդիկ առաջին անգամ դարբնի այտերին արցունք տեսան: Չէ՛, ցավ ու մրմուռոցի չէր այդ արցունքը... Ելել էին ուժը՝ ձեռքերը...

Եվ հինգ ամսվա հարաք սևեր հագավ, սևեր, որ չհաննեց երբեք, որից միայն մի ձեռք ունի և այսքան տարի չի էլ մաշվում:

Կալիպսե մայրիկը դառը օրերը հիշելիս, իրար է կապում ամուսնու և որդու ճակատագրերը: Մի՞թե իրենց ցեղի աղամարդկանց վիճակված չէր զավակներին ծնված տեսնել: Քեզ օրինակ՝ Բարսեղը, Անդրանիկը: Աստծո՛ւ ո՛ր պատմաշարի մեջ է սահմանված...

...Քայլերը բանի գնում մանրանում են, ճամփան քանի գնում երկարում է: Բայց Կալիպսե մայրիկն անտրբաունը անցնում է իր ճամփան նստում է սպասասարհների ամոռներին ու էլ ի՛նչ գործ ունի, բացի սպասելուց: Անցնող-դարձող ուղում է անպայման ինչ-որ բանով օգտակար լինել ծեր կնոջը: Բայց ո՛ր է, թե...

— Ո՛ւմ ես սպասում, մայրիկ...

Կալիպսե մայրիկը, որ պիտի տա դուռն հետևում նստող մարդու կամ հայտարարության ընդունող աղջկա անունը, մտքերի ցանցն ընկած, շրփոթված ու զարմացած ասում է.

— Որդուս եմ սպասում...

Թվում է, օրդին ուր որ է դուռն հետևից դուրս պիտի դա:

Կալիպսե մայրիկը բակ դուրս եկավ իր սովորական սենյակում: Մի գիշերվա մեջ կրկնակի էր ծերացել ու մի բոլոր դարձել: Քղանցքները բավում էին գետնին, և թվում էր ոչ թե ինքը, այլ ձեռնափայտն էր իրեն առաջ տանում: Մտեցնալ թթի ծառի տակ ընկած քարին ու սև կակալի պես ծածկեց քարը: Ուժեղ մի հագ քերծեց կոկորդը: Հագի հետ խփում էր կրծքին. «Հա՛հ-հա՛հ, հա՛հ, հա՛հ»:

— Օհաննէս, ա՛յ Օհաննէս,— ձայն տվեց հարևանին, որի հետ սրտի ուզածի շափ հին բարբառով էր խոսում: Թիթեղազործ Օհաննէս Սվազի գյուղերից էր և համարյա չէր հասկանում Կալիպսե մայրիկին, բայց դա ոչ մի նշանակություն չուներ: Պատմում էր, հա պատմում, և զրկից Օհաննէս լուռ ու մտածկոտ տմբտմբացնում էր զբոսը՝ ի նշան հավանության:

Հագի միջից հագիվ հասկացրեց ձերուռն, որ մի ծխախոտ է ուղում: Օր ծերության էլ ո՛ր գառնության պակաս էր զգում վշտի տակ կրած պառավը: Օր ծերության այս վերջերին տարօրինակ էր դարձել: Դեռևս մութուտիսին, աղթթից հետո, հարդարել էր իր սենյակը, անկողինն էր թափ տվել, ձյունն սավան էր փռել, սև շորերն էր

վաղեղ-արդուկել, օշախն էր վառել, շուր էր տաքացրել, մի կերպ լայն տաշտն էր մտել, լողացել: Ապա վաղորդյան արևի տակ շորացրել էր զբոսը: Մի հին մոռացված կրծքային մեղեդու պատառիկ ուղեկցել էր այդ բոլոր գործողությունների ժամանակ: Դրկից Օհաննէսը, որ մի տուն լիքը ընտանիք ուներ, ծխում էր օր ու գիշեր...

— Էդ ո՞ր օրվանից,— մի զլանակ տալով ծեր կնոջը, հարցրեց Օհաննէսը:

— Ջահելությանս էլ եմ ծխել,— հազի միջից մի կերպ խոսքը լսողին հասցրեց Կալիպսե մայրիկը՝ թաշկինակով կծված արցունքները սրբելով:

— Միտելով, եղբայր Օհաննէս, լավ եմ հիշում, ծուխը մարդու սիրտ է փափկացնում: Իմը չէ՛ հարսիս սիրտը փափկացնելու: Մանյակ չասեմ, մի կապելու գիծ ասեմ: «Աղջի, հոգիդ մի շուռ տա, աղջի, համբերի, կգա...», ինչքան եմ ասել, բայց ո՛ւմ ես ասում: «Դե, ձեռք, է՛...»: Ուղում է ասել, որ խաբած եմ պահում իրեն: Իբր մոռացել է, իբր էլ չի կարող սպասել, գոռոզոռոց է գցում, թե՛ ես զնալու եմ էս տեղից, ջահել-ջահել չեմ պահակելու... Է՛հ, ինչ ասեմ, ճիշտ բան կա լեզվի վրա: Ախր, էնքան էլ ուղղվեց ուներ, չգնաց, թե՛ բա էս որբերին ո՛ւմ թողնեմ... «Աղջի, գնա, մենք մի բան կանենք, թոռանս ես կպահեմ, ասենք Անդրանիկա է, ջանին մեռնեմ, ես կպահեմ, դու գնա»: «Դե նստի տեղդ, է՛»,— ու անզգամը շորերս զոռով հանում է, ինձ տաշտն է մտցնում ծծկեր երեխի պես, լողացնում է, վերմակով ծածկում, տաք թեյ է լցնում, չի թողնում էլ, որ թեյը ես խառնեմ, մեկ-մեկ էլ մազերս է սանրում էնքան փափուկ, էնքան լավ, որ երեկ կարծում է, թե փոքրիկ աղջնակ եմ ու դեռ մի բան էլ մոռացել է ճերմակ ժապավեն կապել: Անզգամը շատ լավ հոգի ունի, ախր, է՛, շատ լավ հոգի: Բայց որ կատաղում է, առաջն առնել չես կարող: «Թողնե՛ք, ես գնում եմ էս տեղից»: Ու հեղեղի պես արցունք է թափում: Դիտե՛ս ինչի, Օհաննէս ախպեր, ախր, նա ինքն էլ է սպասում, ուրեմն՝ հավատում է մարդու վերադարձին: Թոռնիկիս փեշիս տակ եմ մեծացրել: Հիմա հասակը բարդու շափ է, ուղիղ Անդրանիկիս բոլին, խելառն էլի փեշիս տակ է մտնում, ախր, փեշիս տակ միշտ թռչակիցս մանր փող եմ պահում արեւածաղկի կամ պաղպաղակի համար: Մինչև հիմա էլ խելառը փեշիցս չի պոկվում... Անդրանիկս է, ճիշտ ու ճիշտ նրա երեսով, նրա բնավորությամբ: «Տատ, պատմի»: Ի՛նչ պատմեմ: Հերդ էլ հեր շտեսավ, դու էլ հեր շտեսար, մեր ցեղի ճակատին է գրված: Հերդ քո հասակին էր, չէ, քեզնից փոքր, թե՛ մի քանի տարով մեծ: Երեկ մեծ ու մեծ-մեծ մարդկանց հետ էր ընկերություն անում:

— Էդ ո՞ր օրվանից,— մի զլանակ տալով ծեր կնոջը, հարցրեց Օհաննէսը:

— Զահելությանս էլ եմ ծխել,— հազի միջից մի կերպ խոսքը լսողին հասցրեց Կալիպսե մայրիկը՝ թաշկինակով կծված արցունքները սրբելով:

Համալսարանն ավարտեց, աշխատում էր ուսուցիչ: Մեկ-մեկ, ա՛յ, էս թթի ծառի տակ հավաքվում էին ընկերներով, սուփրա էին բացում: Մեղեքներից մի տղա չուժակ էր նվագում. շատ լավ էր նվագում, ոնց որ սմբուլի սվավոցը սարում... Խմբովի երգում էին, արտասանում, վիճաբանում: Ու ընկերները զալիս, գնալիս ձեռքս էին համբուրում: Մի քանի անգամ Չարենցն էլ էր եկել... «Մայրիկ,— ասում էին,— դու լավ տղա ունես, մեծ մարդ կդառնա, պրոֆեսոր, նրան շատ ենք գնահատում»: Մեռնեմ Անդրանիկիս, մեռնեմ նրա ապագային... Թո՛ղ, թո՛ղ մի քիչ լացեմ, որ սիրտս փափկի: Մի զարմանա, ես արցունքով չեմ լալիս, արցունքը ջահելի բան է... Թոռանս առաջ եմ փոռում հին ալրոմի մաշված լուսանկարները ու մեկիկ-մեկիկ ծառից քանդում եմ մեր գերդաստանի մեծից-փոքրին, հոր ընկեր-բարեկամներին: Իսկ նա, իմ թանկագին թոռնիկը, ոչ թե կարողում, անգիր արտասանում է Անդրանիկիս ճակատային նամակները: Դրանք հիմա թերթերի ու գրքերի մեջ էլ են մտել: Սրտով մարդ էր որդիս, վերջին շապիկը կտար ընկերոջը, կյանքը չէր խնայի: Մեր տունը ուրախ էր, ալգին՝ բերքով լիքը: Է՛հ, ի՛նչ օրեր էին, ի՛նչ օրեր... Ո՛ր կորավ, ո՛ր գնաց, որ էսպես լիքը թողեց աշխարհ, որ էսպես գծված մեաց մայրդ, դու էլ անհեր մնացիր: Հա, քանի՞ երկիր կա, որդիս: Քանի երկիր կա, էնքան էլ լեզու, չէ՛, ուրեմն, աշխարհի բոլոր լեզուներով պիտի դիմում գրես, փնտրես, ես էս օր-էգուց լկամ, դու իմ գործը կշարունակես, չէ՛ թոռնիկս, չի՛նեմ-չի՛մանամ, որ մի օր հույսդ կտրես: Մորդ էլ լավ պահիր-պահպանիր... Անդրանիկիս համար: Նա ոսկի կնիկ է...

Դրկից Օհաննէսը տմբտմբացնում է զուխը՝ ի նշան հավանության և ծխի քուլաները մաշված բառերի պես մոլորվում են նրանց զխավերում:

Կալիպսե մայրիկը ձեռք-վերջացրեց, ու հազը մեկնեց դադարեց: Հիմա, մտածեց, ժամանակն է բոլորին հավաքել ու հին բարբառով, անհասկանալի հայերենով մի քանի բառ ասել տենցիներին: Թող որ շահականան, բայց հո զխի կընկնե՞ն, որ մարդ ուժեղ ցնցումների պահերին, դառանցանքի մեջ իր մոր կաթի հետ մրտած առաջին լեզվով է խոսում: Թե շահականան, կհարցնեն զրկից Օհաննէսին, որը իր բարբառը մոռացած, ընտելացել է Կալիպսե մայրիկի լեզվին: Դե, ինչ պիտի ասի որ, եթե ոչ հազար անգամ պատմածից մի կտոր:

Հանկարծ դարձավ զրկից Օհաննէսին ու շշնջաց. «Տես, հարսին շասես ծխելուս մասին, կշղայնանա»: «Ոնց որ մի մատ երեխա լինի, ես իմ աստված, էս պատավը վերջանում է»,— մտածեց ծերունին, քանի որ պառավը վերջին մտքերն էլ էր բարձրաձայն ասել, և նա հասկացել էր: Հո՛ւյսըն է մարել, թե՛ հույսից առաջ ինքն

է մարում... Մի՞թե արդեն ուժ չունի գեթ մի արցունք կորզելու ծով վշտերի հին ավազանից...

Կալիպսե մայրիկը քարից պոկվեց, թափ տվեց փեշերը, ու ձեռնափայտը նրան բարձր տվեց իր հետևից: «Շատ ուշացավ»,— կրկին բարձրաձայն խոսեց նա, իբր խոսքը որդու մասին էր, որ խոստացել էր գալ և ուշանում էր: Թե՛ իր վերջին օրն էր շատ ուշացել, ո՛վ կթափանցի ծեր մտքի խորխորատները: Ծամփան ճամփա չէր, մի քանի քայլ էր մինչև տուն, բայց նա զգում էր, որ աշխարհը մի քանի անգամ ոտքի տակ տված ոտքերը դժվարությամբ են իրենց վերջին քայլերը գցում:

Եվ հանկարծ ի՛նչ պատահեց: Մի՞թե ալգրան դարձանալի կլինե՞ր այն, որ Կալիպսե մայրիկը հենց այստեղ, այս պահին մարեր-վերջանար: Չէ, զարմանքն այն էր, որ հին բարբառով, անհասկանալի հայերենով ոչ թե բառ, այլ մի ճիշտ արձակեց ու քառացավ՝ ձեռնափայտին հենված: Ասես ձեռնափայտը միտնվեց հողում ու էլ դուրս չէր քաշի:

Մտքի մեջ մի քանի անգամ Կալիպսե մայրիկի ուշքը գնաց: Նախքան ձայն լսելը, նա ձեռքերը տարածեց՝ մարդկանց օգնության կանչելու, սակայն ձայնը ուշքի բերեց նրան:

Տան մուտքի մոտ մի մարդ էր կանգնած:

— Մայրի՛կ...

Ամառ էր, շոգ: Սևի աստիճան վառվել էին բալնու պտուղները, շոգը ալարկոտ շան պես քաշվել էր ստվերների տակ, մարդիկ տուն էին մըտնում միայն ու զիշերվա քիչ թե շատ զովին: Բակի բարդիները քառացել էին, կատարների մանրիկ տերևները փորձում էին գեթ մի թափառական զեփուռի փեշից կառչել: Սիրտ էր նեղվում:

Այդ շոգի մեջ կարճես հեռու, մշուշապատ սարագազաններից անպատեհ իջած սառցարկեր լինե՞ր բակ մտած օտարականը: Ոտից-զուխ ճերմակ էր հագել, ատամի փոշով սպիտակեցրած բրեզենտե կոշիկներից սկսած, կաթնագույն տաքատ-բանկոնով, օսլայած վերնաշապիկով և այդ բոլոր արհեստական ճերմակին բռնող սպիտակ զեղ մազերով: Նիհար էր, ոսկրոտ, այտերը փոս ընկած, մանրիկ-տամուկ աչքերով, որ միշտ դուրս էին նայում: Աչքերի մեջ, սակայն, ինչ-որ կայծեր կային, որ միտում էին թացի մեջ խրված մարիսերի պես:

Օտարականը՝ Անդրանիկի ընկերը, առաջին իսկ պահերից լուռ էր, և թվում էր՝ աքցան է հարկավոր նրա փակ շուրթերը բացելու համար: Հարցումների ժամանակ նրա աչքերն ավելի խորն էին ընկնում, և թվում էր, նա աշխարհը տեսնելուց ձանձրացել է, ծունկ-ծնկի գցած նստել, մտած-

մունքի մեջ է ընկել: Նմանվում էր ձյունը դրած քարաբաժանի:

Կալիպսե մայրիկը ձյունն արծանի շուրջն էր պտտվում, շոշափում էր մտքերը, ճակատը, այտերը, ծնոտը, ապա ձեռքերի խորհրդավոր շարժումներով ճգնում էր աչքերին սև, խլրր-տուն կենդանություն տալ, սակայն համազգվելով ձյունն արծանի անհաղորդաթյանը, ձեռքը հուսահատորեն թափ էր տալիս՝ փոքր-ինչ վախենալով սառցարեկորի հավելուց:

— Կպատմեմ,— քթի տակ մեր-մընջում էր օտարականը և այդքան ճամփա կտրելուց հետո դեռ չէր էլ հավասրել ասելիքը:

Իսկ Կալիպսե մայրիկը չէր սպասում նրա խոսք-գրույցին, միայն հորդորում էր հանգստանալ, լողանալ, զրոսնել, թարմ օդ շնչել, համ-տեսել իր հոգեպահուստ պահածոնե-րը, քե սիրտը տվեց՝ ցախանոցը նո-րոգել...

Հարսի հոգին դուրս էր գալիս պա-ռավիճ տեղում պահելու համար. չի թաղնի, որ խելքը գլխին բան հարց-չի մարդուն, բան խմանա, հողի պես պատվում է, լացի հետ ծիծաղում է, ծիծաղի միջից ողբում...

Էլ ի՞նչ ես պահանջում երկար տա-րիների վերջին օրը ապրող հուսա-կորույս ձեր կնոջից: Նրան մնում էր քրտկել իր իսկ հարգարած մահճում և... աղոթել:

— Անունդ ո՞նց է, որդի,— միակ հարցը, որ ոչ թե իր, այլ դարձա-ցած ու սպասումից մի բուռ դարձած տենցիների կողմից տվել էր Կալիպսե մայրիկը, դա էր: Օտարականը ասես մանուկ լինեք, կարկամել էր, շփոթ-վել, ապա իրեն հավաքել էր ու մի բանի անգամ մտքում սերտելուց հե-տո ասել:

— Անդրանիկ... Իմ անունն էլ է Անդրանիկ...

Մանյակը և տղան՝ Լեոնիկը, հյու-րի շուրջն էին պտտվում: Հարցեր էին տալիս, բայց սա այնքան էլ ժամա-նակ լուներ հարցերի պատասխանե-լու, բանի որ այդու քաղհանն էր մը-նում, հետո պիտի ցախանոցը մե-խեր, նկուղում ամբարված խաղողը ճմուռ...

Երբ Կալիպսե մայրիկի այն աշ-խարհից եկող ձայնը փոխվեց այս աշխարհի ձայնի, երբ հարսի կատա-ղությունը փոքր-ինչ մեղմացավ, երբ թողը Անդրանիկ քեռու դիմագծերով նկարեց հոր կենդանի պատկերը, ին-քը՝ Անդրանիկն էլ տեղը բերեց շըն-շառույթունը և խոսելիս այլևս այն-քան չէր խզում կուրծքը: Ներսում կտրված ինչ-որ լար կապեց-կապ-կըպեց և պատմեց անհայտ կորածի ճակատագրի մասին:

Կալիպսե մայրիկն առջևն էր դրել զրկից Օհանեսի ծխատուփը ու դա-տարկում էր անխնայ: Ծուխը նեղլիկ օղանցքից տենդորեն քամու բերանն էր ընկնում, և եթե դրսում տեղյակ չլինեին ներսի անցուղարձից, պիտի մտածեին, որ Կալիպսե Օղարաշյա-նի տունը սկսում է այրվել...

— Գատերազմի դաշտում Անդրա-նիկը ծանր վիրավորվեց: Հիշողության կորուստ էր, կա ալյալիսի հիվանդու-թյուն: Երեկ բոլոր վերքերից ավելի ուշ է ապաքինվում: Տարիներ շարու-նակ պառկեց հոսպիտալներում, հի-վանդանոցներում: Մի բուժքույր կար, միշտ կողքին էր, խնամում էր: Խը-նամքից բացի հիվանդի ծվեն-ծվեն դարձած հուշերով փնտրում էր նրա հարազատներին: Շատ անգամ սը-խավեց: Զինվորի փաստաթղթերը այրվել-ռնչացել էին: Բուժքույրը դարձավ նրա փրկիչը: Երկարատև հիվանդությունից հետո, քսան տարի անց, ի վերջո, բուժվել է Անդրանիկը ու փնտրում է հարազատներին: Քսան տարի էր հարկավոր, որ նա կարո-ղանար դեպքերն ու դեմքերը մի թե-լի վրա շարել... Բժիշկները նրան ար-գելում են հեռու ճամփորդություն, կլիմայի փոփոխությունն էլ նրա հա-մար կարող է ճակատագրական լի-նել: Բայց... ոչ միայն կլիմայի, ա-մեն մի աննախադեպ ցնցում... Դե, Անդրանիկի տեսքով, հասցեով շա-տերը կան, մենք էլ ենք շատ շփոթ-վել, սխալ հասցեներով գնացել: Հի-շողությունը կորցնելուց հետո նա նոր անուն-ազգանուն գտավ ու բոլորովին օտար մի հասցե՝ Հեռավոր արևելքի ավաններից մեկում: Բուժքրոջ հետ ընտանիք կազմեցին, տուն-տեղ, դա-վաններ... Բուժվելուց հետո ոչ մի բույս հանգիստ չունի Անդրանիկը, ուխտել էր գտնել հարազատներին: Ես նրա ընկերն եմ, պատերազմի դաշ-տում իր կյանքով իմն է փրկել, այդ մասին հետո կպատմեմ, դա մի մեծ, հրաշք, անհավատալի պատմություն է: Իմ հոգու պարտքն է գտնել Անդ-րանիկի հարազատներին, հայտնել ճիշտ հասցեն, աչքովս համոզվելուց հետո էլ նրան կհայտնեմ: Շատ հաս-ցեներով եմ գնացել, բայց սխալվել եմ: Ես ձեր հասցեն գտնելուց հետո շատ անգամ տվեցի-առա, գա՞մ, թե՛... Ախր, ամեն մի հուզմունք ծա-նրը կլինի և՛ նրա, և՛ ձեզ համար, թե՛ դժբախտ, թե՛ երջանիկ լուրը մարդկանց պիտի համբերատար, ծանրութեմ անելուց հետո հայտնել: Ծնողը լուրը կարող է թրի պես կտրել: Համոզվեցի, որ հիմա ճիշտ հասցեով եմ եկել, թե ինչի՞, դա էլ իմ գաղտնիքն է, բայց չգիտեմ մի բան, գաղտնիքն է, որ ամեն հիմա, թե՛ հուսախա-րելու... Ախր, դուք ինձ կհասկանաք, ավելի ճիշտ ոչ թե ինձ, ձեր հարա-զատին, որի սիրտը երկու կես է ե-ղած: Ո՞նց ենք սրտի երկու կեսերը իրար բերելու... Երբ հասան մոր հայ-տարարությունները, նա իրեն ավելի կորցրեց, մի բանի անգամ նույնիսկ լրիվ մթազնեց հիշողությունը: Ես, լրիվ մթազնեց հիշողությունը, մայրիկ քան, եկել եմ ձեր հայտա-բարությունը ստուգելու... Ի՞նչ ասեմ, հենց դուք մոտ համոզվեցի, որ ճիշտ եմ եկել... Հիմա չգիտեմ, թե նրան եմ եկել... Զիմա չգիտեմ, թե նրան ո՞նց հայտնեմ այս լուրը... Դուք էլ ու՞ր հայտնեմ, դիմացեք, Անդրանիկը առանց «ըստ լուրերի» էլ ողջ է...

Կալիպսե մայրիկն առանց արցուն-քի շորացել էր տեղում: Մանյակը

ծնկներին էր դարկում և, հյուրի մոտ կատաղությունը զսպելով, ներքուստ փոթորկվում էր: «Թող դա, թող տես-նեմ, աչքերին նայեմ, հետո ուր ուղում է թող գնա, թող ողջ լինի՝ թե-կուղ աշխարհի ծայրում»: Մանյակի փլված սրտի վրայով հոսում էին արցունք դարձած հույսի հորդառատ գետեր: Սեղանին ծխախոտատուփից զլանակներ էին թափվել հին ու մաշ-ված այրումի լուսանկարների վրա:

Այդ օրը Կալիպսե մայրիկը կրկին համոզվեց, որ ուշացրել է մեռնելը և այդ մտքից ձեռք չբաշեց: Ներսում վերջին արցունքները քամեց, վերջին զլանակները ծխեց և որոշեց այս գի-շերվանից հետո այլևս վեր չկենալ անկողնուց:

Մինչ այդ օտարականը ուղում էր ճամփա ընկնել, սակայն օր-օրի վրա ոտքը կախ էր գցում: Երևում է, սըր-տում էլի բան ուներ պահած, որ չէր ասում կամ չէր կարող ասել... Ո՞ւմ սրտում բան չկար պահված. Կալիպ-սե մայրիկի՞, Մանյակի՞... Կալիպ-սե մայրիկը, սակայն, ամենից շատ զարմանում էր մի բանի վրա. փո-խանակ հոգին դուրս թափելու, փըր-փըրելու, իրեն կտրատելու, Մանյակը դարձել էր շխտական ու հնազանդ մի նորահարս: Էդ ո՞նց լեզվի կապերը չէր արձակում ու շալը առած չէր սլանում աշխարհի ծայրը՝ ամուսնու մոտ: Հը՞, Հենց այդ պատճառով էլ մոր հոգում բուն դրած կասկածներն ավելի էին քրքրում սիրտն ու միտ-քը: Թե՛ աչքին է երևում: Երեկ մար-դու վերջը հենց այսպես է գալիս, երեկ որդեկորույս մայրը ծայրահեղ հուսահատություն մեջ, մահվան դեմ-դիմաց մի քիչ էլ հրաշքների է սկը-սում հավատալ...

Այս ի՞նչ է կատարվում Կալիպսե Մամբրեի Օղարաշյանի հարկի տակ-դրկիցները ի՞նչ հասկանան այս դար-մանալի հանդարտությունից, որ չըր-տակ եռքի է նման...

Եվ առանց հյուրի համաձայնու-թյանը, առանց հարսի խեղճների, առանց թոռան ձեռ աննելուն ուշք դարձնելու պառավը տակնուվրա ա-րեց տունը: Ինչ-որ ձեռ չբացավ բո-լորի աչքից, ու ոչ որ չիմացավ, թե քիչ հետո այդ ինչպե՞ս տանը մեծ սեղան բացվեց, որտեղից-որտեղ ե-կան, սեղանի շուրջը բոլորեցին Անդ-րանիկի հին ու մոտ ընկերները: Զու-թակ էլ կար, որ նվագում էր սարի ամրուլների վրա...

Անհայտ կորածի վերադա՞րձ էր, թե՛... հոգեհանգիստ:

Մյուս առավոտ մայրն ասաց Անդ-րանիկին.

— Որդի, չուր տաքացնեմ, ճամ-փից առաջ լողացի...

Փայտ էլ էր չարդել, կրակ էլ էր վառել, չուր էլ էր տաքացրել: Նկու-ղում գոլորշին ներսից փակել էր նեղլիկ լուսամուտը: Դրսից ոչինչ չէր երևում. մի ափաշափ ճեղք կար լու-սամուտի կողից, ուր թափանցում էր Կալիպսե մայրիկի ձեռքը և սըր-րում էր ապակին: Անդրանիկը լո-

ղանում էր: Դու չուրը ոտից-զուլիս նրան թարմություն էր բերում և վա-յնքի միակ արտահայտությունը այդ ճերմակ մարդու հոգոցներն էին: Լու-սամուտից այն կողմ, նրա համար անտեսանելի մի պառավ կին էր կըտ-րատվում այդ տնքոցներից... Իսկ Անդրանիկը այնպիսի՝ ազահույթամբ էր լողանում, ասես մորից նոր-նոր էր ծնվում: Զրո՞վ կարո՞ղ ես մարել սրտի բոցը: Մշուշոտ ապակու հե-տևից նրան էր հետևում Կալիպսե մայրիկը, մերթնդմերթ զգուշորեն սրբում ապակու գոլորշին:

Եվ հանկարծ մի ճիշ, որ միայն ու միայն ծնկաբերության կամ ծըն-վելու պահին է իր որոշակի լեզուն ունենում, այնպես էլ Կալիպսե մայ-րիկի շուրթերին հնչեց անհասկանա-լի հայերենով, հնամենի բարբառով: Դա պատահում է հրաշքի դեպքում: Մի անգամ, միայն մի անգամ:

— Ծաղկիդ մեռնեմ, որդիս...

Օտարական Անդրանիկի ձախ ազդ-րի վերնամասում, աճուկից ցած զը-լորվում էր սպիացած կլորիկ ծաղի-կը՝ նման փոքրիկ տղաների գլուխ: Ժամկությունից մինչև ճերմակություն: Վերքը հետո արեածաղկի պես բաց-վեց երկարուկ, սրածայր թերթիկնե-րով ու պտույտի մեջ փոխակերպվեց հնուց անտի հաստատված հավերժու-թյան նշանի:

Այդ ճիշի վրա տնից տազնապած դուրս թռավ հարսը: Ուր որ է կփրփրի կեսուրի վրա ու բերանի եկածը դուրս կթափի. խելքը լրի՞վ է Թոցրել այս պառավը, մոռացած տարիք ու ամոթ աչքերը հպել է նկուղի մշուշոտ ա-պակուն:

Բայց Մանյակն ամաշկուտ նորա-հարսի պես, մի քիչ շփոթված ու շիկնած, մոտենում էր նկուղի դա-նը՝ թևին գցած ձյունաճերմակ, փա-փուկ ու մեծ լողասրբիչը, որ հանել էր հարսանական իր օժիտի փակ սըն-դուկից:

Կարնեցի

Զափաղանց բարդ և խոշ ու խոլթերով լի կյանք է ունեցել 18-րդ դարի առաջին կեսի վաճառական ու դիվանագետ, միաժամանակ բանահավաք ու բառարանագիր Եղիա Կարնեցին:

Մոսկվայում, Ռուսաստանի արտաքին քաղաքականության արխիվում պահպանվող Կարնեցու գրական ու նամակագրական ժառանգությունը, հաշվեմատյաններն ու առևտրական գործարքների վերաբերյալ փաստաթղթերը, Վիեննայի Մխիթարյան միաբանության մատենադարանի սեփականությունը հանդիսացող նրա ընդարձակ հուշամատյանը հնարավորություն են տալիս ամբողջական զաղափար կազմելու ոչ միայն ոչ միջնադարի այս հետաքրքիր ներկայացուցչի գործունեության մասին, այլև վերահասու լինելու Միջին ու Մերձավոր արևելքի մի շարք նրկների ժամանակի տնտեսական, հասարակական ու քաղաքական կյանքի իրադարձություններին:

Եղիան ծնվել է Կարինում 1689 թ. խոտրջուրցի վաճառական Մուշեղանց Աստվածատուրի ընտանիքում: Գրաճանաչություն ձևեր քննելուց հետո հոր խորհրդով իր ուսումը նա շարունակել է Կոստանայն վարույթ բարեգործ և բարեկենցաղ և կատարելապես անհայն գրոցա գրավաճառ ու կազմարար տիրապետ Գրիգորի մոտ 1705 թ. հոր անակնկալ մահվանից հետո Եղիայի խնամակալությունը ստանձնել է հորեղբոր որդին՝ Ղուրբալ Մալաթյանը: Սա, առանց հապաղելու, Եղիայի հետագա ուսումնառությունը վստահում է Կարին հաստատված հայտնի առավել քան քաղաքի Պետրոս Ռիբարտին, որը ուշիմ ու ընդունակ պատանու և կարճ ժամանակում կարողանում է դավանափոխ անել: Եղիան դառնում է կաթոլիկ և զբաղվում է քարոզչությամբ: Պատրի Ռիբարտը նրան կարգում է դպրապետ Այս ընթացքում Եղիան գրում է կրոնադավանաբանական մի շարք շարագրություններ: Շուտով Եղիան ստիպված է լինում թողնել իր սիրած գործը և Ղազարի հետ դուրս գալ վաճառականության:

Ամբողջ մի տասնամյակ նա շրջում է Ռուսաստանում, Պարսկաստանում, Օսմանյան կայսրության տարբեր վայրերում, լինում է Մոսկվայում ու Աստրախանում, Թավրիզում ու Սպահանում, Բաղդադում ու Հալեպում, Իզմիրում ու Կոստանդնուպոլսում և այլ վաճառաշատ քաղաքներում:

Այդ տարիներին Կարնեցին կապեր է հաստատում Իսրայել Օրու (վխճ. 1711), հայ ազատագրական պայքարի այս ահա՛վիրայի, պարսկական ղեկավարության շքախմբի երբեմնի պաշտոնյա Ֆրանսիացի Պոռեկարի (Բերգարի) հետ, իսկ 1717 թ. սկզբներից ժառանգության է ընդունվում նրա տնօրինության տակ գտնվող Արևելյան հնդկական առևտրական ընկերության Թավրիզի մասնաճյուղում:

Թավրիզում պաշտոնավարելու տարիներին Եղիա Կարնեցին իր գործարարությամբ ու լեզուների իմացությամբ մեծ հեղինակություն է ձեռք բերում տեղական իշխանությունների մոտ և ճանապարհ է հարթում դեպի Շահ Թահմազի արքունիք: Այդ ժամանակներում Թահմազը խույս էր տվել պարսից մայրաքաղաք Սպահանը գրաված աֆղաններից և, հաստատվելով Ատրպատականում, իրեն շահ էր հայտարարել: Շահ Թահմազի հրամանով 1723 թ. Եղիան դիվանագիտական առաքելության է մեկնում դեպի Եվրոպա՝ իշխանության բարձրանալու մասին նրա ուղերձները Կարլոս 6-րդին, Լյուդովիկոս 15-րդին և Հռոմի պապին տանելու համար:

Եղիա Կարնեցին տարիներ շարունակ իր վաճառականական ուղևորությունների ընթացքում ամենուր սերտ կապեր է հաստատել տեղի կաթոլիկ՝ ճիզվիտ ու քափուշին հայրերի հետ և իր հնարավոր բոլոր միջոցներով աշխատել է սատար լինել նրանց գործունեությանը՝ պատրանք ունենալով, որ թուրք-պարսկական դարավոր լծից հայ ժողովրդի ազատագրումը հնարավոր է միայն քրիստոնյա Եվրոպայի օգնությամբ: Իսկ գավառացի պարզամիտ երիտասարդի պատկերացմամբ Եվրոպական քրիստոնյա աշխարհը միասնական շահերով ապրող

մի ամբողջություն էր, որ պետք է մտահոգված լիներ մահմեդական լծից Արևելքի քրիստոնյաների փրկությամբ: Այս մոտորություններից Կարնեցին շատ ուշ է ազատագրվում:

Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարին Եղիա Կարնեցու մասնակցության մասին որոշակի փաստեր պակասում են, բայց ռուսական իր կողմնորոշման վերաբերյալ նա հստակորեն խոսում է իր հուշամատյանում: Կարնեցին իր գլխավորած պարսկական պատվիրակությունը Եվրոպա է առաջնորդում Ռուսաստանի վրայով՝ հույս ունենալով այնտեղ հանդիպել Պետրոս Առաջինին և Հայաստանի ազատագրման վերաբերյալ իր ծրագրերը ներկայացնել նրան: Սակայն Պարսկաստան ու Ռուսաստան հաստատված կաթոլիկ քարոզիչները, որոնք ակնդետ ու քայլ առ քայլ հետևում էին արևելյան երկրների նկատմամբ Պետրոսի վարած քաղաքականությանը և ամեն ձևով աշխատում էին խոչընդոտներ հարուցել նրա առջև, տեղյակ լինելով Եղիայի նպատակներին, պատվիրակության անդամ լեհ քափուշին պատրի Հովհաննեսի խարդավանքներով, Ռուսաստան հասնելուն պես, Եղիային զրպարտում են որպես պարսկական լրտեսի և ձերբակալել են տալիս:

Եղիա Կարնեցին տասներեք երկար տարիներ տառապում է բանտերում ու աքսորում և, ի վերջո, երբ անմեղությունը հաստատվում է և ազատվում է կալանքից, մեկնում է Եվրոպա, հույս ունենալով իր երբեմնի բարեկամների միջոցով վերստանալ կորցրած կարողությունը, դիրքն ու աշխատանքը: Եվրոպայում նա լինում է Լեհաստանում, Դանիայում, Հոլանդիայում, Ֆրանսիայում ու Իտալիայում, շատ դռներ է նա թակում, շատ իշխանավորների մոտ է լինում, փորձում է հանդիպել Արևելյան հնդկական առևտրական ընկերության ղեկավարներին, Ֆրանսիական պետական գործիչներին, Հռոմի պապին, պատմել տարիների իր անկաշառ ժառանգությունների, նրանց պատճառով կրած զրկանքների մասին, սակայն նրան ըստ ամենայնի ոչ ոք չի ընդունում, ոչ ոք չի ունկնդրում: Ծառահատյալ նա նորից բռնում է Պարսկաստանի ճամփան, որտեղ իշխանությունը անցել էր արդեն Նադիր շահին, իսկ Շահ Թահմազի մտերիմներն ու գործակիցները հետապնդվում էին: Նրան թշնամաբար են ընդունում նաև Պարսկաստանի տարբեր քաղաքներում ապրող կաթոլիկ հայրերը: Եղիան մատնվում է անել վիճակի, հուսահատ ու ընկճված, կորցրած և՛ դիրք, և՛ կարողություն, որոշում է վերադառնալ իր ծննդավայրը՝ Կարին:

Երբ 1743 թվականին Եղիան ոտք է դնում հայրենի քաղաքը, արդեն մահացած են լինում մայրը, եղբայրները: Թափառական Կարնեցին օթևանում է իր հոգևոր քրոջ մոտ: Կաթոլիկ կղերը այստեղ ևս նրան հանգիստ չի տալիս: Զախողակ վաճառականն ու դիվանագետը ստիպված Կարինից ևս խույս է տալիս՝ փոխադրվելով պապենական գյուղ՝ Խոտրջուր, որտեղ և 1747 թվականին ձեռնամուխ է լինում իր կյանքի հուշերի շարագրմանը:

Եղիա Կարնեցին դեռևս պատանեկան տարիներից գիր ու գրականության նկատմամբ մեծ հակումներ է ունեցել, հրապուրվել է լեզուների ուսումնասիրությամբ, ազատ ժամանակը տրամադրել է ժողովրդական բանահյուսության նմուշների գրառմանը:

1717 թ. հետո, երբ Կարնեցին հաստատվում է Թավրիզում, ավելի հետևողականորեն է զբաղվում գրական աշխատանքով. նա ձեռնամուխ է լինում թուրքերեն—հայերեն բառարան կազմելուն, գրի է առնում ժողովրդական բանահյուսության առանձին արժեքավոր նմուշներ՝ վիպական զրույցներ, առակներ, տաղեր, կաղմում է առօրյա կարիքների համար անհրաժեշտ գիտելիքների և ժամանցային բնույթի հնարամիտ թվաբանական խնդիրների ժողովածու:

Եղիա Կարնեցու գրական ժառանգության մեջ իր ուրույն տեղն ունի նրա կյանքի հուշագրությունը՝ շարագրված 1747—1749 թվականներին, որ խորագրված է «Պատմություն իմ կարճագույն ի վերա անձկութեան Եղիայիս Աստուածատուրեան Մուշեղանց, զոր կրեցի ի ազգէն ֆռանկաց, մանաւանդ ի խաբերայ կրոնաւորաց նոցա և ի սուտ եխալայրց և բարեկամ կոչեցելոցս»:

«Պատմություն» մեջ Եղիան հետադարձ հայացքով վերագնահատում է անցյալի իր ողջ գործունեությունը, խարազանում իր սխալները՝ իր տառապանքների ու զրկանքների հիմնական մեղավորներին համարելով ֆրանկ հոգևորականներին և անձամբ իրեն, որ կուրորեն հրապուրված է եղել նրանց գաղափարներով՝ անսալով թե՛ իր բանականության ձայնին և թե՛ բարեկամների ահազանգումներին:

Ըծումված լինելով վիպելու անժխտելի ձիրքով, իր կյանքի ողբականը նդիա Կարնեցին շարադրել է աշխույժ ու կենդանի լեզվով՝ համեմված ժողովրդական բառ ու բանով, առականերով ու ասացվածքներով: Ինպքերի նկարագրությունները հաճախ նրա մոտ վերաճում են փոքրիկ զրույցների ու ակնարկների, իսկ պատմական իրական գործող անձինք՝ ընդհանրացված գեղարվեստական կերպարների:

Վերջին մի քանի տասնամյակներում նդիայի ժառանգությունը զբաղվել են Համադասույ Ոսկյանը, Երոհիստորներ Աշոտ Հովհաննիսյանը, Աշոտ Աբրահամյանը, Սիրայի Սեփովը, քանասերներ Աբրար Երևանլին ու Բախտիար Հովակիմյանը:

Ստորև հրապարակվող առակաները քաղված են Կարնեցու «Հատմությունից», որոնցով հեղինակը ցանկացել է բացահայտել իր հակառակորդների բարոյական կերպարը, նրանց ընդարազդությունը, անձնասիրությունն ու մարտասիրությունը: Այս առակաները հիմնականում եվրոպական ծագում ունեն. առաջին երկուսը նդիան լսել է վերոհիշյալ ֆրանսիացի Պոռեկարից, իսկ մյուս երկուսը թերևս գրական հիմք ունեն:

Բ. ԶՈՒԳԱՍՋՅԱՆ

ԵՍԱՄՈՒ ԿՐՈՆԱՎՈՐԸ

Երկու կրոնավոր հանապարհ համար իսկ թեև կախված մի գոնե տեսանկյունից կրոնավորներից մեկը ցանկացավ թեև կտրել: Տեղում գտնվող մի անցվոր դիմեց նրան.

— Այդ ի՞նչ ես անում:

— Ուզում եմ թեև կտրել, — պատասխանեց կրոնավորը:

— Իսկ դու գիտե՞ս, որ աշխարհը այդ թեև է կախված: Եթե կտրես՝ ողջ աշխարհը կկորչի, — ասաց անցվորը:

— Իմ ի՞նչ փուլին է, թե աշխարհը կկորչի, — պատասխանեց կրոնավորը:

— Ես այս ցերի կարիքն ունեմ. պետք է հազուադաս կարեմ:

ԳՈՐՏՆՆՈՒ ԿԱՐԻՃԸ

Կարիճը եղբայրացավ գորտի հետ: Ան օր նա եկավ լճի ափ՝ իր եղբորը տեսնելու: Շատ խոսեցին, թե քիչ, կարիճը դարձավ գորտին, թե՛

— Ցանկանում եմ լճի վրա գրոսնել:

Գորտը նրան առավ շալակը և մետավ ջուրը: Լճի վրա կարիճն ասաց գորտին.

— Եղբայր, ուզում եմ քեզ խայթել:

— Ինչպե՞ս, — պատասխանեց գորտը, — չէ՞ որ ինձ հետ եղբայրացել ես, խոստացել ես բարեկամ լինել, քո դեմ ի՞նչ եմ արել, ընդհակառակը՝ դեռ քեզ շալակս եմ առել ու բերել գրոսանքի: Սա է՞ր բարոյության վարձը:

— Իսկապես որ քեզ հետ եղբայրացել եմ, և դու ինձ ոչ մի վատ բան չես արել, բայց բնությունն այնպես է, որ մինչև լիայթեմ՝ ապրել չեմ կարող:

Այս լսեց թե չէ, գորտը սահեց կարիճի տակից և լողալով հեռացավ. կարիճը խեղդվեց:

Արջը սովում էր և ուտելիք չէր գտնում, մտածեց իր զավակին ուտել, բայց ինչպե՞ս:

— Ինձ կմեղադրեն, թե՛ իր զավակին կերավ:

Այսպես խորհեց և իր քոթոթին թավալեցրեց տղմի մեջ, այլանդակեց ու կերպարանափոխեց, ապա նայեց նրան ու ասաց.

— Ո՞վ է սա:

Դարձավ ինքն իրեն, պատասխանեց.

— Քո զավակն է:

Արջը երկար նայեց իր քոթոթին և ասաց.

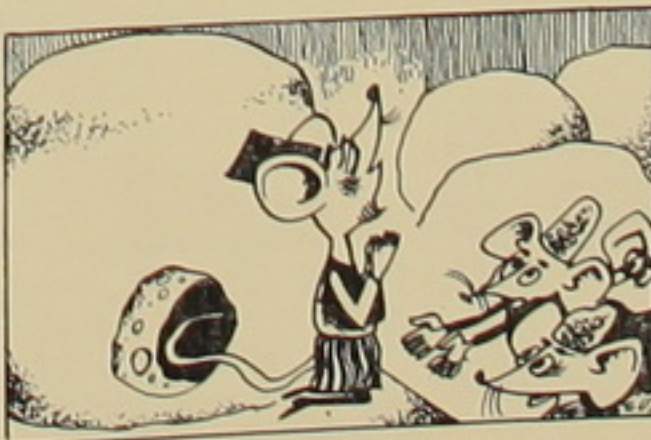
— Քավ լիցի: Սա ոչնչով ինձ նման չէ:

Այս ասելով, նա սկսեց քոթոթին պատառոտել:

ՃԳՆԱՎՈՐ ՄՈՒԿԸ

Նրան զուլա պանիրների մոտ՝ համոզված, որ դրանք քարի բեկորներ են: Ողբ ու կոծից հետո հանավորը մտավ անցքի մեջ, իսկ ազգականները, հրաժեշտ տալով, հեռացան:

Անցան բազում օրեր: Մի որսորդ կատու լույս ընկավ և սկսեց ոչնչացնել մկների ցեղը:

Կատվի պատժից ազատվելու համար մկները հավաքվեցին խորհրդի: Երբ ոչ մի մար չգտան, ասացին.

— Գնանք մեր պապի մոտ և նրանից մի հրեար խնդրենք. մեր մեջ նա է ամենափորձվածը:

Գնացին կանգնեցին անցքի մոտ ու ձայնեցին: Մուկը լսեց՝ վախեցավ. չլինի թե մեկն ու մեկը ներս ընկնի և տեսնի այս վանքի բարիքը: Գլուխը անցքից հանեց և նվազած ձայնով, իրր քաղցից ու ծարավից թուլացած, հարցրեց.

— Ի՞նչ է պատահել, ինչո՞ւ եք եկել:

Մկները աղմկեցին.

— Մեռնում ենք սովից: Կատվի ահից չենք կարողանում դուրս գալ և ուտելիք գտնել:

— Ես աշխարհից հրաժարվեցի, որ նման գործերի շխառնվեմ: Գնացե՛ք, դուք գիտեք ձեր անելիքը:

— Թե չես ուզում մեզ օգնել, գոնե քեզ մոտ մի տեղ տուր, գանք քեզ հետ միասին՝ ճգնենք:

— Հեռացե՛ք, այստեղ բավարար տեղ չկա: Թե ցանկանում եք հանավոր դառնալ, ահա՛, մտե՛ք այս քարերի մեջ:

«ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ»

1958-ին Մոսկվայի «Խուդոժեստվեննայա լիտերատուրա» («Գեղարվեստական գրականություն») հրատարակչությունը լույս բնծայեց Վիլյամ Սարոյանի «Մարդկային կատակերգություն» վիպակը:

«Մարդկային կատակերգությունը» անգլերենից ռուսերեն են թարգմանել Ե. Գոլիշևան և Բ. Իգալովը: Գիրքը ձևավորել է Ն. Շիշլովսկին:

«ԺԱՄՈՒՄ 60 ՄՂՈՆ»

Այս խորագիրն ունի Վիլյամ Սարոյանի պատմվածքների ժողովածուն, որը 1958-ին հրատարակել է «Ինտսկայա լիտերատուրա» («Մանկական գրականություն») հրատարակչությունը:

Գրքի մեջ ամփոփված են մեծ գրողի 18 պատմվածքներ, որոնք անգլերենից թարգմանել է Լ. Շիֆֆերսը, գիրքը խմբագրել է Մ. Լորեն, ձևավորել է Լ. Զուսմանը: Ժողովածուն բացվում է Ռ. Օդովայի և Լ. Կոպելսկայի առաջաբանով, որը սկսվում է այսպես. «Վիլյամ Սարոյանը ամերիկյան գրող է... Արտասահմանյան բնադատությունը Սարոյանին համարում է ամերիկյան ժամանակակից հինգ լավագույն արձակագիրներից մեկը՝ նրա անունը դնելով Հեմինգուեյի, Ֆոկների, Սթեյնբեկի և Քոլդուելի կողքին:

Բայց Սարոյանը միայն ամերիկացի չէ: Նրա կյանքը, գրվածքների բեմաներն ու հերոսները, նրա ստեղծագործության ոգին ու ռեք աճելիքներն կապված են հայ ժողովրդի սովորույթների, բարքերի ու պոեզիայի հետ»:

«ՎԵՍԼԻ ԶԵԿՍՈՆԻ ԱՐԿԱՄՆԵՐԸ»

Մոսկվայի «Ինոստրաննայա լիտերատուրա» («Արտասահմանյան գրականություն») հրատարակչությունը տարիներ առաջ ռուս ընթերցողին ներկայացրեց Վիլյամ Սարոյանի այս վեպը, որը բնագրից թարգմանել է Լ. Շիֆֆերսը:

«ԶԵՐ ԿՅԱՆՔԻ ՃԱՆԱՊԱՐԶԸ»

Վիլյամ Սարոյանի բազմահազար երկրպագուները 1966-ին առիթ ունեցան առնչվելու մեծ գրողի ինքնատիպ արվեստի մեկ այլ կողմին: Մոսկվայի «Իսկուստվո» հրատարակչությունը ռուս ընթերցողին հանձնեց Սարոյանի բառերագրի պիեսների ժողովածուն՝ «Զեր կյանքի նախապահը» խորագրով:

Ժողովածուի վերջում գետեղված «Գլխավոր դերում Վիլյամ Սարոյանն է» հոդվածում Յան Բերեգնիցկին գրում է. «Զեր կյանքի ժամանակը» պիեսի բեմադրությունը 1939-ին ոչ միայն մեծ երևույթ էր, այլև ամենալուրջ բառերական անակնկալներից մեկը, որը երևե՛լ իմացել է ամերիկյան բառերի պատմությունը:

Ժողովածուի մեջ տեղ են գտել Վիլյամ Սարոյանի 8 պիեսները:

«ԱՆՈՒՆՍ ԱՐԱՄ Է»

«Սովետական գրող» հրատարակչությունը երկու տարի առաջ լույս բնծայեց Վիլյամ Սարոյանի «Անունս Արամ է» պատմվածքների ու մանրապատումների ժողովածուն:

Գրքի նախաբանում Սարոյանը ռուս ընթերցողին ուղղված խոսքի մեջ գոհունակությամբ է նշում այն փաստը, որ իր ստեղծագործությունները թարգմանվել են ռուսերեն, մի անսահման հարուստ լեզվով, որով գրել են Պուշկինն ու Լեոնովը, Տոլստոյն ու Զեխովը, Գոլկին ու Շոլոխովը: Ժողովածուն անգլերենից թարգմանել են Լ. Շիֆֆերսը, Ն. Գոնչարը, Ի. Կարամյանը, Յու. Արիզովան և ուրիշներ: Գրքի վերջաբանում Գոնչարը հանգամանորեն պատմում է Վիլյամ Սարոյանի ստեղծագործության բնորոշ կողմերի մասին:

Երազմանդի (ձախակողմից) Գ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

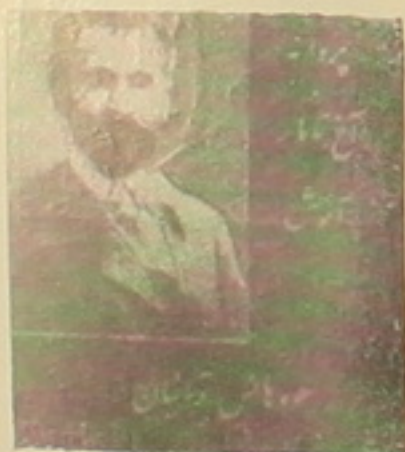
ՄԱՏՆՆԱԶԱՐԻ ՆՈՐ ՊՐԱԿԸ
«ԵՐԱՆ»

2002 թվականների ակադեմիայի արևելագիտության ինստիտուտը «Մեծալիք և Միջին արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ» մատենաշարով լույս է բնծայել մի շարք գրքեր: Մատենաշարի հերթական 11-րդ պրակը նվիրված է Իրանին:

Պրակը բաղկացած է «Պատմություն», «Գրականագիտություն», «Արվեստ», «Վեցվաբանություն» և «Մատենագիտություն» բաժիններից:

Տպագրված էջերը բազմակողմանի պատկերացում են տալիս հայ-պարսկական դարավոր կապերի, պատմագրության, բանասիրության, լեզվաբանության, արվեստի և գրականության մեջ այդ երկու ժողովուրդների առնչությունների մասին:

«Մատենագիտություն» բաժնում, որը կազմել է ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող, արեւելագետ Հրայր Մովսիսյանը, սերկայացված է դասական և ժամանակակից գրողների այն ստեղծագործությունների ցանկը, որոնք տպագրվել են պարսկական մամուլում և առանձին գրքերով:

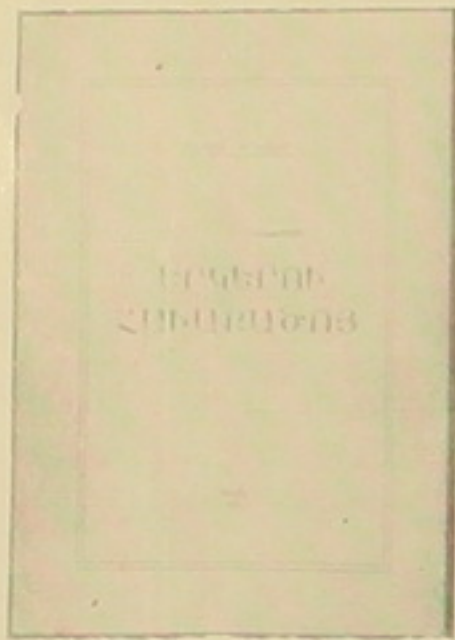

Վերջին տարիներին հայ գրողների պարսկերեն թարգմանված գրքերի շապիկներ:

Փարիզում լույս է տեսել ֆրանսահայ հրապարակագիր, բարձրանիշ, գրող, պատմաբան և երգահան Հակոբ Գրիգորի (Ջրչյան) հոգովածների և սխումնասիրությունների սովոր ժողովածուն:

Հակոբ Գրիգորը ծնվել է 1905 թ. Պոլսում: Լայպցիգի առևտրական համալսարանն ավարտելուց հետո (1927 թ.) տեղափոխվել է Փարիզ: Սփյուռքի առաջադիմական թերթերում և գիտական ամսագրերում լրագրորդական հոգովածներ է հրատարակել հայ ժողովրդի պատմության, գրականության ու արվեստի, գաղափարների պատմության և այլ հարցերի շուրջ: Նրա «Մանր և անմանր հայեր» գիրքը ֆրանսերեն 2 հրատարակությունից հետո (1974, 76) 1980 թ. բարձրանել է նաև ռուսերեն: Փայլուն տիրապետելով անգլերենին, գերմաներենին, ֆրանսերենին և բուրժուական, 2. Գրիգորը զբաղվում է նաև բարձրագույն ուսումնական հարցերով: Ֆրանսերենը տարբեր ժամանակներում բարձրանել է Գյոթեի «Յառաջ» 2-րդ մասը, «Գեոգ ֆոն Քերիշինգեն», «Կրոնիկ», «Առեկտ» և «Քույր-հորաքույր» բառերգություններ, որոնք 1981 թ. թվականում հրատարակվել են առանձին գրքով: 1979 թ. ֆրանսերենից բարձրանել է Յերենան Նավարայի «Ես գտա Նոյան տապանը» գիրքը, որ ի մի են բերված Նոյան տապանի մասին մինչև վերջերս հայտնի պատմական ու հնագիտական տրվյալները: 1929 թ. «Բազմավայր» 6—8 համարներում 2. Գրիգորը բարձրանել է Ալբերտ Էյնշտեյնի «Հարաբերականության տեսությունը» հեղինակի գրված բույլտվությամբ: 1920-ական թվականներին գերմանական ամսագրերում հրատարակել է Հակոբ

Պարոնյանի «Պաղտասար աղբար» և «Շողոփոր» բառերախաղերի բարձրանությունը:

Հակոբ Գրիգորի «Երկերու հավաքածուն» ամփոփում է սփյուռքի առաջադիմական մամուլում տարբեր տարիներին տպագրված հոգովածների, բարձրանությունների, ուսումնասիրությունների մի մասը:

Հատուկ կոմ գեղեղված են նաև Հակոբ Օշականից, Ավետիս Իսահակյանից, Գաբրիել Լուսինյանից, Երաժշտագիր Ստեփան Էլմասից, գրող և հրապարակախոս Նիկողոս Սաֆյանից ստացած նամակներ, որոնք պարունակում են գրականության և արվեստի մասին հիշյալ հեղինակների դիտողություններն ու կարծիքները, ինչպես նաև նրանց կենսագրության հետաքրքիր տրվյալներ:

Հատուկ արժեքավոր էջերից են Հարավսլավիայի, Արևմտյան Դերմանիայի և այլ երկրների հայկական գաղութներին վերաբերող հոգովածներ, որոնցում բերված են նոր և կարևոր փաստեր:

Հետաքրքիր են Յոհան Լեփսիուսի, Ռաբինդրանաթ Թագորի, Արամ Խաչատրյանի, Ավետիս Իսահակյանի, հայագետ և

բարձրանիշ Արսեն Ղազիկյանի և Ստեփան Էլմասի հետ հեղինակի հանդիպումներին ներկրված հոգովածները:

«Ալեքսանդր Դյումա և հայեր» հոգովածում բերված են Դյումա հոր՝ 1858 թ. Անդրկովկաս կատարած ճամփորդության մասին հրատարակված գրքից հայերին վերաբերող տվյալներ, որտեղ նշանավոր գրողը ցույց է տալիս հայերի դերն Անդրկովկասի արդյունաբերության, արհեստների, մշակույթի ու տնտեսության մեջ:

Առանձնապես հետաքրքիր է պոլսահայ հայտնի բժիշկ Ստեփան Դավթյանի (1830—1890) մասին հոգովածաշարը:

Պարզվում է, որ հայ բժիշկը դեռևս էսպերանտոն միջազգային լեզու հռչակելու մասին կոլովից Զամենհոֆի (1859—1917) նշանավոր աշխատության լույս ընծայումից 13 տարի առաջ էր բարձրացրել միջազգային գիտական լեզվի անհրաժեշտության հարցը: Պոլսի «Մուգումէի էվֆար» հայատառ բուրժուական թերթում, 1874 թվականին: Դարարը միջազգային լեզվի վերածելու անհրաժեշտության հիմնավորումը հանդիսացող նրա 5 հատորանոց հսկա աշխատության առաջին հատորը ֆրանսերեն լույս էր տեսել Փարիզում, 1887 թվականին:

Հատուկ կոմ գեղեղված են նաև 2. Գրիգորի պատմագիտական հոգովածները, էդգար Պոի 12-նորավեպերի բարձրանությունները, ինչպես և տարբեր տարիներին գրած ոտանավորները:

Ժողովածուն կարդացվում է հետաքրքրությամբ և ունի նախադրական, պատմագիտական և մատենագիտական արժեք:

ՌԱՅԻԿ ՀԱՄԱՐԱԶՈՒՄՅԱՆ

ՀԱՐՍԱՆԻՔԻՅ ԱՌԱՋ

Սպիտակիկ (ԱՄՆ, Օհայոյի Նահանգ) լադաֆի ոստիկանության գործակալ Բարբարա Շանքը որոշեց զբոսով վաստակել՝ լուսանկարելով «Փլեյբոյ» հանդեսի համար: Եվ շուտով հանդեսի ուր էջերում հայտնվեցին բառայականության և կարգավանների պահպանի մեկ լուսանկարները: Շանքը խոստովանեց, որ հոնորարը նրան անհրաժեշտ է զնվիրել տան կանխավաճար տալու և առաջիկայում կայանալիք հարսանիքի ծախսերը հոգալու համար:

ՀԱՆԱՊԱՐՀ ԳԵՊԻ ՓԱՌՔ

Մանչեստրի Երիտասարդ մագործ Ջոն Օսթոնը քերե Երաժշտության անգլիացի երկրպագուներին հայտնի է Օգրի անունով: Նրա հետաքրքրությունը նրա բարձրագույն երգչադուրյան նկատմամբ սկսեց նվազել, Օգրին իր գործերը շտկելու հնարը գրտավ: Ըստ Հոմի «Մեսալերո» թերթի հազարամյան, նա լուրեր տարածեց, թե իբր համեզգի ժամանակ չղիկ է կուլ տվել և մահացել: Մի թերթում նույնիսկ մահախոսական տպագրեց: Երկրպագուները դառն արցունք քափեցին, սակայն դա երկար չտևեց: Շուտով Օսթոնը կրկին հայտնվեց թեմի վրա՝ միանգամայն առողջ ու անվնաս, բոլորի ուշադրության կենտրոնում:

Նպատակը կատարվել է:

Վերստուգող սերագրիչ՝ ԱՐՄԵՆՈՒՅԻ ՍԱՂԱՔԵՆՅԱՆ

Հանձնված է շարվածքի 25. 10. 1982 թ.:

Ստորագրված է տպագրության 31. 01. 1983 թ.:

Պատվեր 2784: Տպարանակ 21.200: Գինը՝ 50 կոպ.:

2002 Հրատարակչությունների, պոլիգրաֆիայի և գրքի առևտրի գործերի պետական կոմիտեի № 1 տպարան, Երևան, Ալավերդյան փող. № 65:

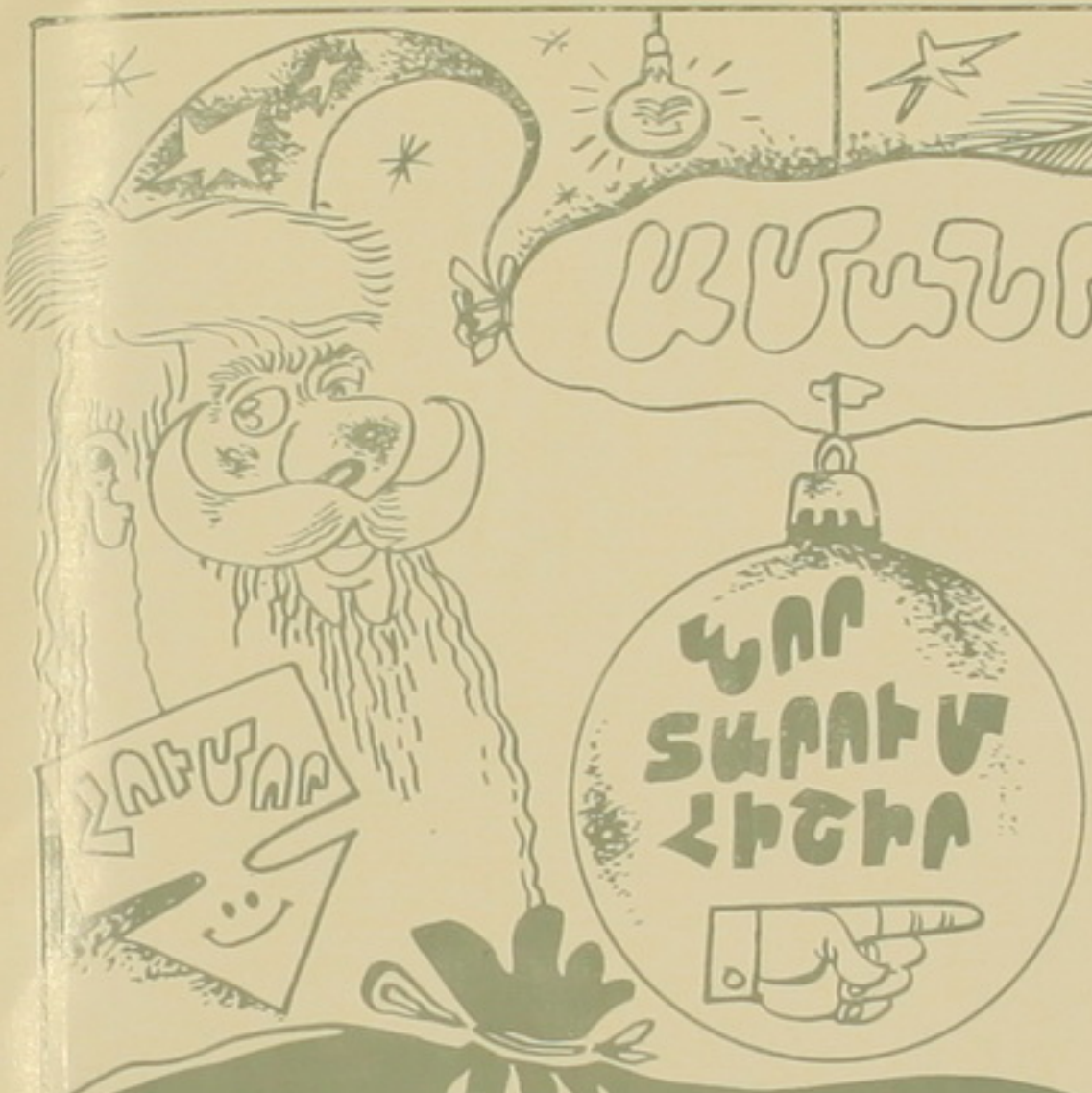
Խմբագրության հեռախոսներ՝

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ 52-35-30, գեղարվեստական խմբագիր՝ 52-35-80, մշակույթի բաժին՝ 52-55-12, ժողովրդական տնտեսության, սփյուռքի բաժիններ և պատասխանատու հարաուղար՝ 52-69-41:

Խմբագրության հասցեն. Երևան 10, Ալավերդյան 37:

Editorial office 37, Alaverdian Street Yerevan 375010 Armenian SSR

ԱՄԿԱՆՈՐՅԱ ԺՊԻՏՆԵՐ

- Ինչքան քիչ ես մտածում, այնքան համախոհներդ շատանում են:
- Դժվար է թևավոր խոսքերը հետ վերցնել, քանի որ դրանք բոլորում են:
- Երբեք ինքդ չես մի գովաբանիր, եթե կողքիդ մարդ չկա:
- Եթե կարծիքները համընկնում են, դա չի նշանակում, որ դրանք նույնն են:
- Թող հաղթի բույլը, միևնույն է ուժեղը իրենը կանի:
- Ծույլ մարդն այն մարդն է, որ աշխատելու պատրանք ստեղծել չի կարողանում:
- Երկու կնոջ բարեկամությունը դավադրություն է երրորդի դեմ:
- Երբ լուցկին գլուխը կորցնում է, չի վառվում. տղամարդը, ընդհակառակը, գլուխը կորցնելիս բռնկվում է:

— Շնորհավոր նոր տարիդ, թանկագինս, ի՞նչ կուզենայիր, որ ընդ նվիրեն:

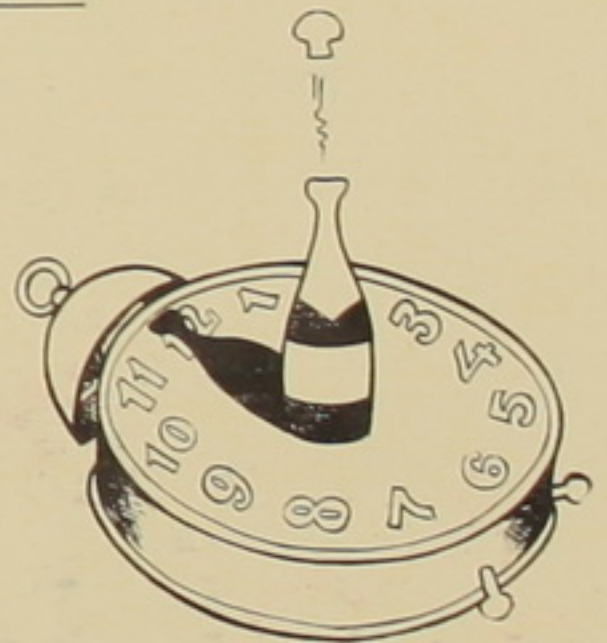
— Անցած տարվա խոստացածներդ, սիրելիս:

— Ասա, ինչ ես օգտագործում (գինի, օդի, կոնյակ), և ես կասեմ, թե ով է ընկերդ:

— Շնորհավորում եմ, կոմիսար: Նոր տարում սա Ձեր առաջին հաջողությունն էր: Բայց, ասացե՛ք խնդրեմ, ինչպե՛ս կարողացաք կռահել, որ հանցագործը այս մարդն է: Չէ՞ որ նա կանացի հագուստով էր:

— Փախչելիս նա ոչ մի խանութի ցուցափեղկի առաջ կանգ չառավ:

Կատակակար՝
Վ. ԱՐՐՈՅԱՆԻ

ՈՉ ԻՆՉ, ՈՉ ՔԵՉ

Իսրայելի կառավարողները Եգիպտոսին հանձնելով Սինա թերակղզու վերջին մասը, եգիպտական իշխանություններին առաջարկեցին իրենցից գնել Յամիթ քաղաքը, որ կառուցվել էր իսրայելցիների համար: Եվ, ինչպես հաղորդում է իսրայելյան «Մաարիվ» թերթը, քաղաքի համար ներառված «բարեկամարար» պահանջն էր 70 միլիոն դոլար: Եգիպտոսը առաջարկել է 57 միլիոն: Սակայն թե՛ Ամիվում թերթը, թե՛ «Կորցնել» 13 չեն ցանկացել «որոշում են ընդունել և որոշում են ընդունել» և որոշում են ընդունել քաղաքը: Յամիթում բնակիչի տների և այլ շինությունների բանդան համար ծախսվել է 12 միլիոն դոլար: Դրա փոխարեն դաշնակցին քաղաքի փոխարեն առկա էր կույտ է. բաժին հասել:

ԻԱՅՏԵՐԳԵՏ
ԱՇԽԱՏՈՐՆԵՐ

ԱՆՆԱԽԱԴԵՊ ՎՃԻՒ

Նման դեպք ժապոնիայի պատմության մեջ դեռ չէր պատահել: 36-ամյա թագաժառանգ Տոմոխիտոն, ըստ իտալական «Մեսաջերո» թերթի, խնդրել է իրեն հեռացնել գահի ժառանգորդների ցուցակից: Ի՞նչն է պատճառը: Տոմոխիտոն հայտարարել է, թե ցանկանում է նվիրվել հասարակական գործունեության, իսկ «ազնվական տոհմի» համար սահմանված կանոնները թույլ չեն տալիս այդ անել:

ԳՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՕԳՈՒՏԻ
ՄԱՍԻՆ

Իտալական Պալերմո քաղաքում 28-ամյա Էմիլիո-Իմպալարան և նրա համախոհ Ջուզեպե Աբատեն որոշեցին բանկ կողոպտել: Բայց այն ցին հանցագործության ժամանակատեղին, որ բանկի մոտ մի ուստիկան է կանգնած: Որպեսզի ուստիկանի ուշադրությունը չգրավեին, Էմիլիոն բացեց թերթը և սկսեց կարդալ: Հենց այդ էլ ուստիկանի մեջ կասկած հարուցեց: Նա նկատեց, որ թը գլխիվայր է բռնել: Անմիջիցս քաղաքի ուստիկան պատճառով էվալորում: Բռնվեց հանցանքի

77821